

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΣΧΟΛΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ &

ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ:

ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ, ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ &

ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ

**«Η αγροδιατροφή ως δημιουργικός κλάδος στον αστικό χώρο: η ένταξή της στο
θεσμό της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης»**

Διπλωματική Εργασία

Χριστιάννα Τσώνου

Αθήνα, 2020

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΣΧΟΛΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ &

ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ:

ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ, ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ &

ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή

Σοφία Σκορδίλη (Επιβλέπουσα)

Καθηγήτρια, Τμήμα Γεωγραφίας

Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο

Θωμάς Μαλούτας

Καθηγητής, Τμήμα Γεωγραφίας

Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο

Γιώργος Μαυρομάτης

Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Γεωγραφίας

Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο

Η Χριστιάννα Τσώνου

δηλώνω υπεύθυνα ότι:

- 1)** Είμαι ο κάτοχος των πνευματικών δικαιωμάτων της πρωτότυπης αυτής εργασίας και από όσο γνωρίζω η εργασία μου δε συκοφαντεί πρόσωπα, ούτε προσβάλλει τα πνευματικά δικαιώματα τρίτων.
- 2)** Αποδέχομαι ότι η ΒΚΠ μπορεί, χωρίς να αλλάξει το περιεχόμενο της εργασίας μου, να τη διαθέσει σε ηλεκτρονική μορφή μέσα από τη ψηφιακή Βιβλιοθήκη της, να την αντιγράψει σε οποιοδήποτε μέσο ή/και σε οποιοδήποτε μορφότυπο καθώς και να κρατά περισσότερα από ένα αντίγραφα για λόγους συντήρησης και ασφάλειας.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτρια κα Σοφία Σκορδίλη, κυρίως για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε αλλά και για την πολύτιμη βοήθεια και την καθοδήγηση της κατά την εκπόνηση της παρούσας μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας.

Χριστιάννα Τσώνου

Πίνακας Περιεχομένων

Περίληψη στα Ελληνικά	8
Abstract	10
Κατάλογος Εικόνων	11
Κατάλογος Πινάκων	12
Συντομογραφίες	13
Εισαγωγή.....	14
Κεφάλαιο 1: Η συζήτηση για τη δημιουργικότητα και τη δημιουργική πόλη.....	18
1.1 Η πορεία προς τη δημιουργική πόλη	19
1.2 Η δημιουργικότητα	21
1.3 Η δημιουργική τάξη.....	22
1.4 Η κριτική στη θεωρία της δημιουργικότητας.....	25
1.5 Τα χαρακτηριστικά της δημιουργικής πόλης.....	28
1.6 Η ανατομία της δημιουργικής πόλης.....	31
Κεφάλαιο 2: – Τρόφιμα και δημιουργικότητα στον αστικό χώρο	34
2.1 Από τις πολιτιστικές στις δημιουργικές βιομηχανίες	34
2.2 Η γαστρονομία και τα τρόφιμα ως πολιτιστικοί και δημιουργικοί κλάδοι	41
2.3 Δημιουργικός - αγροδιατροφικός τομέας και σύγχρονες προκλήσεις.....	48
2.4 Γαστρονομικός τουρισμός και βιώσιμη ανάπτυξη	50
2.4.1 Παραδείγματα food clusters από τον Καναδά.....	52
2.4.2 Το Σκανδιναβικό παράδειγμα	52
2.5 Η συμβολή της υψηλής γαστρονομίας στην τοπική βιώσιμη ανάπτυξη και στη δημιουργικότητα	54
Κεφάλαιο 3: Η αγροδιατροφή στο πλαίσιο του θεσμού της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης	56
3.1 Ο θεσμός της πολιτιστικής πρωτεύουσας της Ευρώπης	56
3.2 San Sebastian 2016.....	59
3.3 Aarhus 2017.....	66
3.4 Leeuwarden 2018.....	73
3.5 Valletta 2018	78
Κεφάλαιο 4: Ο αντίκτυπος του θεσμού της ΠΠΕ στη γαστρονομία και τον αγροδιατροφικό τομέα	85
4.1 Η περίπτωση του San Sebastian.....	85

4.2 Η περίπτωση του Aarhus.....	87
4.3 Η περίπτωση του Leeuwarden.....	90
4.4 Η περίπτωση της Valletta.....	92
Κεφάλαιο 5: Συμπεράσματα	95
Επίλογος	99
Βιβλιογραφία	101

Περίληψη στα Ελληνικά

Ο πολιτισμός και η δημιουργικότητα αποτελούν σήμερα κινητήριες δυνάμεις της οικονομίας. Οι πόλεις στην προσπάθεια τους να επιτύχουν υψηλά επίπεδα ανάπτυξης και ευημερίας σχεδιάζουν δράσεις που έχουν στον πυρήνα τους τον πολιτισμό και τη δημιουργικότητα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτού του είδους δράσης είναι και ο θεσμός της πολιτιστικής πρωτεύουσας της Ευρώπης (ΠΠΕ).

Τα τελευταία χρόνια παρατηρούμε ότι στα προγράμματα των πόλεων που έχουν ανακηρυχθεί ΠΠΕ περιλαμβάνονται και δράσεις αγροδιατροφής και γαστρονομίας και διαπιστώνουμε ότι ο κλάδος αυτός αποκτά όλο και περισσότερο δημιουργικό χαρακτήρα.

Αντικείμενο της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η μελέτη της ένταξης δράσεων αγροδιατροφής αλλά και γαστρονομίας στο πλαίσιο του θεσμού της ΠΠΕ και η διερεύνηση της σχέσης τους με τη δημιουργικότητα. Το ενδιαφέρον έχει στραφεί στην καταγραφή της πυκνότητας εμφάνισης των δράσεων αυτών, του περιεχόμενου και της στόχευσής τους. Επιπλέον επιχειρείται η διερεύνηση των παραγόντων επιτυχίας των δράσεων αυτών και η συσχέτισή τους με την ύπαρξη στην πόλη υποδομών, φορέων ή συλλογικοτήτων που δραστηριοποιούνται στον τομέα των τροφίμων, καθώς και του αντίκτυπου των δράσεων αυτών στην ενίσχυση της τοπικής αγροδιατροφικής- γαστρονομικής δραστηριότητας.

Για την προσέγγιση των ανωτέρω ζητημάτων παρατίθεται το θεωρητικό πλαίσιο για τη δημιουργικότητα και τη δημιουργική πόλη, τις πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίες και διερευνάται η θέση της αγροδιατροφής και της γαστρονομίας στο συγκεκριμένο πλαίσιο. Επίσης παρουσιάζονται οι παράγοντες που οδήγησαν στην εισαγωγή της αγροδιατροφής και της γαστρονομίας ως δυνάμεις τοπικής βιώσιμης ανάπτυξης στη δημόσια συζήτηση.

Στη συνέχεια, η επαλήθευση των ερευνητικών ερωτημάτων επιχειρείται μέσα από τη μελέτη προτάσεων υποψηφιότητας για την ανάληψη του θεσμού, προγραμμάτων του έτους του τίτλου,

και των εκθέσεων αξιολόγησης τεσσάρων επιλεγμένων πόλεων που έχουν ανακηρυχθεί πρόσφατα ως ΠΠΕ (Σαν Σεμπασιάν, Ώρχους, Λεουβάρντεν, Βαλέτα).

Από την παρούσα βιβλιογραφική έρευνα διαπιστώθηκε ότι οι υπό εξέταση πόλεις επέλεξαν δράσεις για την ανάπτυξη και προβολή του αγροδιατροφικού- γαστρονομικού τομέα στο πλαίσιο του θεσμού της ΠΠΕ ανάλογα με τα ιδιαίτερα τοπικά, οικονομικά και πολιτισμικά τους χαρακτηριστικά καθώς και ότι η κάθε μία από αυτές ανέδειξε με διαφορετικό τρόπο το δημιουργικό χαρακτήρα των ανωτέρω τομέων.

Λέξεις κλειδιά: αγροδιατροφή, γαστρονομία, αστικός χώρος, δημιουργικότητα, Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης

Abstract

Today culture and creativity are the driving forces of the economy. In their quest to achieve high levels of growth and prosperity, cities are planning actions that have at their core culture and creativity. A characteristic example of this type of action is the European Capital of Culture (ECoC). In recent years we have seen that nominated ECoC cities programs also include agri-food and gastronomy activities, and we find that this sector is increasingly creative.

The purpose of this thesis is to study the inclusion of agri-food and gastronomy activities within the framework of the ECoC and to investigate their relationship with creativity. Interest has shifted in recording the density of these actions, their content and their targeting. In addition, it attempts to investigate the success factors of these actions and their relation to the existence of infrastructures, agencies, collectives concerning food sector in the city, and the impact of these actions in enhancing local agri-food-gastronomic activity.

The theoretical framework for creativity and the creative city, the cultural and creative industries and the position of agri-food and gastronomy in this context are outlined to address these issues. The factors that led to the introduction of agri-food and gastronomy as local sustainable development forces in the public debate, are also presented.

Next, the verification of research questions is attempted through the study of candidacy proposals, title year programs, and evaluation reports of four recently selected ECoC cities (San Sebastian, Aarhus, Leeuwarden, Valletta).

This bibliographic survey found that the cities in question selected actions to develop and promote the agri-food-gastronomic sector within the framework of the ECoC according to their particular local, economic and cultural characteristics and that each of them highlighted the creative nature of the above areas in different ways.

Keywords: Agrifood, gastronomy, urban space, creativity, European Capital of Culture

Κατάλογος Εικόνων

ΕΙΚΟΝΑ 1: ΟΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΕΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΕΣ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ DCMS.....	23
ΕΙΚΟΝΑ 2 Η ΑΝΟΔΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ.....	24
ΕΙΚΟΝΑ 3 ΤΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΤΩΝ ΟΜΟΚΕΝΤΡΩΝ ΚΥΚΛΩΝ ΤΟΥ THROSBY.....	39
ΕΙΚΟΝΑ 4: ΟΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΕΣ ΓΑΣΤΡΟΝΟΜΙΚΕΣ ΠΟΛΕΙΣ ΤΗΣ UNESCO.....	45
ΕΙΚΟΝΑ 5: ΆΠΟΨΗ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΤΟΥ ΣΑΝ ΣΕΜΠΑΣΤΙΑΝ.....	59
ΕΙΚΟΝΑ 6: ΆΠΟΨΗ ΤΟΥ BASQUE CULINARY CENTER.....	60
ΕΙΚΟΝΑ 7: ΣΤΙΓΜΙΟΤΥΠΟ ΑΠΟ ΤΗ ΔΡΑΣΗ 'TIME MACHINE SOUP'	63
ΕΙΚΟΝΑ 8: AARHUS FOOD FESTIVAL	69
ΕΙΚΟΝΑ 9: A CATASTROPHIC MEAL- DYSTOPIA ON PLATE.....	71
ΕΙΚΟΝΑ 10: ΕΙΚΟΝΑ ΑΠΟ ΤΗ ΔΡΑΣΗ 'FARM THE WORLD'	75
ΕΙΚΟΝΑ 11: ΔΡΑΣΗ 'LOST IN THE GREENHOUSE'	76
ΕΙΚΟΝΑ 12: Η ΔΡΑΣΗ L IKLA T TAJBA.....	81
ΕΙΚΟΝΑ 13: ΣΤΙΓΜΙΟΤΥΠΟ ΑΠΟ ΤΗ ΔΡΑΣΗ CANTINA	82
ΕΙΚΟΝΑ 14: ΔΡΑΣΗ 'POETRY IN POTATO BAGS'	82

Κατάλογος Πινάκων

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: ΜΟΝΤΕΛΑ ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗΣ ΤΩΝ ΠΔΒ	40
ΠΙΝΑΚΑΣ 2: ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΑΝΑΚΗΡΥΧΘΕΙΣΕΣ ΠΠΕ ΚΑΙ ΕΓΠ	47
ΠΙΝΑΚΑΣ 3 : ΔΡΑΣΕΙΣ ΑΓΡΟΔΙΑΤΡΟΦΗΣ ΚΑΙ ΓΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑΣ ΣΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΠΕ 'SAN SEBASTIAN -DONOSTIA 2016'	65
ΠΙΝΑΚΑΣ 4: ΔΡΑΣΕΙΣ ΑΓΡΟΔΙΑΤΡΟΦΗΣ ΚΑΙ ΓΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑΣ ΣΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΠΕ 'AARHUS 2017'	72
ΠΙΝΑΚΑΣ 5: ΔΡΑΣΕΙΣ ΑΓΡΟΔΙΑΤΡΟΦΗΣ ΚΑΙ ΓΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑΣ ΣΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΠΕ LEEUWARDEN 2018	77
ΠΙΝΑΚΑΣ 6: ΟΙ ΔΕΚΑ ΥΠΟ-ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΠΠΕ 'VALLETTA 2018'	80
ΠΙΝΑΚΑΣ 7: ΔΡΑΣΕΙΣ ΑΓΡΟΔΙΑΤΡΟΦΗΣ ΚΑΙ ΓΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑΣ ΣΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΠΕ 'VALLETTA 2018'	84
ΠΙΝΑΚΑΣ 8: Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΕΠΙΣΚΕΠΤΩΝ ΤΗΣ ΠΠΕ ΣΤΟΥΣ ΚΥΚΛΟΥΣ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΤΗΣ ΕΣΤΙΑΣΗΣ	88
ΠΙΝΑΚΑΣ 9: Η ΑΝΟΔΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥ ΕΣΤΙΑΣΗΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΠΠΕ 'VALLETTA 2018'	92

Συντομογραφίες

ΕΓΠ	Ευρωπαϊκή Γαστρονομική Περιφέρεια
Ε.Ε	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΜΜΕ	Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας
ΝΣΚ	Νέα Σκανδιναβική Κουζίνα
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΠΔΒ	Πολιτιστικές Δημιουργικές Βιομηχανίες
ΠΠΕ	Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης
ΣΣΑ	Συμβατικό Σύστημα Αγοροδιατροφής
ΤΠΕ	Τεχνολογία Πληροφορίας κ Επικοινωνίας
BCC	Basque Culinary Center
DCMS	Department for Digital, Culture, Media & Sports
ECoC	European Capital of Culture
IGCAT	International Institute of Gastronomy, Culture, Arts & Tourism
LF2018	Leeuwarden-Friesland 2018
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
WIPO	World Intellectual Property Organization

Εισαγωγή

Η πολιτιστική και η δημιουργική οικονομία αποτελούν μηχανές ανάπτυξης και απασχόλησης. Η διεθνής βιβλιογραφία και τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας αναφέρονται συχνά σε δυναμικούς σχηματισμούς δημιουργικότητας και καλλιτεχνικής δραστηριότητας που συμβάλλουν καθοριστικά στην ανάπτυξη και ευημερία πολλών πόλεων του αναπτυσσόμενου βορρά.

Σ' αυτό το πλαίσιο οι πόλεις στην προσπάθειά τους να ξεπεράσουν οικονομικές και κοινωνικές κρίσεις, συνήθως απόρροια της βιομηχανικής παρακμής, αλλά και να ανέλθουν στο παγκόσμιο αστικό σύστημα ιεράρχησης, σχεδιάζουν και εφαρμόζουν δράσεις και πολιτικές οι οποίες αρχικά είχαν στον πυρήνα τους τον πολιτισμό και στη συνέχεια τη δημιουργική οικονομία (Florida, 2012). Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιας δράσης αποτελεί, μεταξύ άλλων και ο θεσμός της πολιτιστικής πρωτεύουσας της Ευρώπης (στο εξής ΠΠΕ). Ο θεσμός αυτός, σχετικά πρόσφατα, αποτελεί στρατηγική για τη δημιουργία μέσων, τρόπων και εργαλείων για την βελτίωση της εικόνας του τόπου μέσα από την ανάπτυξη της πολιτιστικής και δημιουργικής βιομηχανίας, μετασχηματίζοντας έτσι τις υποψήφιες πόλεις σε δημιουργικούς και καινοτόμους τόπους (Καραχάλης και Δέφνερ, 2016).

Την τελευταία δεκαετία παρατηρείται σημαντική αύξηση του αριθμού των δράσεων αναφορικά με την αγροδιατροφή και την γαστρονομία στα προγράμματα των ευρωπαϊκών πόλεων στο πλαίσιο του θεσμού της ΠΠΕ. Μέσα από την μελέτη των προγραμμάτων αυτών διαπιστώνουμε ότι βρισκόμαστε ενώπιον μιας εκ νέου ανακάλυψης του κλάδου της αγροδιατροφής- γαστρονομίας. Ειδικότερα σε μια δεύτερη ανάγνωση παρατηρούμε την δημιουργική πτυχή ενός μέχρι πρότινος παραδοσιακού κλάδου, ο οποίος εμφανίζεται ως μοχλός αστικής ανάπτυξης.

Οι δράσεις γαστρονομίας και αγροδιατροφής στο πλαίσιο του θεσμού της ΠΠΕ, περιλαμβάνουν κυρίως γαστρονομικά φεστιβάλ, τη δημιουργία νέων προϊόντων, την ενημέρωση του κοινού σχετικά με τα διατροφικά προϊόντα που παράγονται σε μια πόλη και την τοπική της κουζίνα, την

ενημέρωση/ ευαισθητοποίηση του κοινού σχετικά τον τρόπο παραγωγής των τροφίμων και τις περιβαλλοντικές τους επιπτώσεις.

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι να καταγράψει την πυκνότητα εμφάνισης, το περιεχόμενο και τη στόχευση των δράσεων γύρω από την αγροδιατροφή- γαστρονομία στα πιο πρόσφατα υλοποιημένα προγράμματα των ΠΠΕ.

Επίσης γίνεται προσπάθεια να αναγνωριστούν οι κρίσιμοι παράγοντες που συνέβαλλαν στην επιτυχία των προγραμμάτων. Ακόμη, διερευνάται ποιοι παράγοντες οδήγησαν στην εισαγωγή του τομέα της αγροδιατροφής – γαστρονομίας στα προγράμματα των ΠΠΕ, καθώς και αν τα εν λόγω προγράμματα στοχεύουν στην αξιοποίηση ή ενίσχυση υπάρχουσών υποδομών και θεσμών γύρω από τον κλάδο αυτό ή στη δημιουργία νέων. Περαιτέρω, διερευνάται η επίδραση των ανωτέρω αγροδιατροφικών δράσεων στην προβολή της εικόνας της πόλης, και στην ενίσχυση του τουριστικού της κλάδου.

Η παρούσα έρευνα θα μας επιτρέψει να συλλέξουμε στοιχεία σχετικά με το φαινόμενο της αύξησης των δράσεων γύρω από την αγροδιατροφή και την γαστρονομία στα προγράμματα του θεσμού της ΠΠΕ και να μελετήσουμε αν η επιτυχία των προγραμμάτων οφείλεται σε μια προϋπάρχουσα δραστηριότητα των τοπικών φορέων, συλλογικοτήτων, κατοίκων ή άλλων δρώντων και της ύπαρξης υποδομών ή αντίστοιχων θεσμών γύρω από την γαστρονομία και την αγροδιατροφή, και πως οι σχετικές δράσεις στο πλαίσιο του θεσμού των ΠΠΕ οδήγησαν σε περαιτέρω ανάπτυξη αυτής της αγροδιατροφικής δραστηριότητας.

Τέλος, αναμένεται να προκύψουν στοιχεία σχετικά με το κατά πόσο ο σχεδιασμός και η υλοποίηση των ανωτέρω δράσεων αποτελούν μια επιλογή προτύπου αστικής ανάπτυξης βασισμένη στα ιδιαίτερα γνωρίσματα των πόλεων αυτών ή αν τείνει να εξελιχθεί σε μια διαδικασία μίμησης η οποία δεν οδηγεί πάντοτε στα προσδοκώμενα αποτελέσματα.

Για την προσέγγιση του ανωτέρω ζητήματος αρχικά θα παρατεθούν οι έννοιες, της δημιουργικής πόλης και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της, των πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών και η συμβολή τους στην ανάπτυξη των πόλεων, των δημιουργικών χωρικών συγκεντρώσεων, όπως παρουσιάζονται στη διεθνή βιβλιογραφία και τέλος θα διερευνηθεί η θέση της αγροδιατροφής- γαστρονομίας στο ανωτέρω θεωρητικό πλαίσιο.

Στη συνέχεια θα παρουσιάσουμε τους παράγοντες που οδήγησαν στην αναγνώριση της γαστρονομίας και της αγροδιατροφής ως δυνάμεις τοπικής βιώσιμης ανάπτυξης όχι μόνο στο πλαίσιο του προγράμματος των ΠΠΕ αλλά και ως γενική τάση, όπως η ανάγκη για επισιτιστική ασφάλεια, η κλιματική αλλαγή, η σύνδεση του κλάδου με τον πολιτισμό και την οικονομική ανάπτυξη.

Ακολουθεί, η εξέταση της εξέλιξης της παρουσίας των δράσεων αναφορικά με τα τρόφιμα στα προγράμματα των ΠΠΕ, η οποία θα πραγματοποιηθεί μέσα από τη μελέτη τους στο πρόγραμμα Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης των πόλεων του Σαν Σεμπαστιάν, Όρχους, Λεουβάρντεν και της Βαλέτας. Συγκεκριμένα στην ενότητα αυτή θα παρουσιαστεί το περιεχόμενο, η έκταση και η στόχευση των αγροδιατροφικών δράσεων κάθε προγράμματος, η σχέση τους με το καλλιτεχνικό πρόγραμμα, επίσης θα εντοπιστούν οι υποδομές που αξιοποιήθηκαν ή δημιουργήθηκαν για τη φιλοξενία αγροδιατροφικών και γαστρονομικών δράσεων.

Με την παραδοχή ότι η επιτυχία του εκάστοτε προγράμματος ΠΠΕ είναι πολυδιάστατη και δύναται να οφείλεται σε ένα πλήθος παραγόντων, στο σημείο αυτό θα επιχειρηθεί και η διερεύνηση της συμβολής του γεωγραφικού παράγοντα στην επιτυχία ή μη των σχετικών δράσεων. Η επιλογή δύο πόλεων από τον Ευρωπαϊκό Βορρά και δύο πόλεων από τον Νότο θα μας επιτρέψει να προσεγγίσουμε αυτό το ζήτημα, και να διαπιστώσουμε αν η αγροδιατροφή και η γαστρονομία εντάσσονται στα προγράμματα των ΠΠΕ ανάλογα με ιδιαίτερα οικονομικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά της κάθε περιοχής.

Για τις επιλεγείσες πόλεις θα αναζητηθούν στοιχεία σχετικά με την εξέλιξη των αγροδιατροφικών γαστρονομικών δράσεων και την περαιτέρω καθιέρωσή τους, καθώς και με την ύπαρξη των αντίστοιχων τοπικών φορέων και θεσμών από το διάστημα υποβολής υποψηφιότητας για την ανακήρυξη των πόλεων ως ΠΠΕ έως και σήμερα.

Ωστόσο το εγχείρημα αυτό ενέχει αρκετούς περιορισμούς καθώς υπάρχει δυσκολία στην αναζήτηση πληροφορίας για την επίδραση των ανωτέρω δράσεων. Οι επίσημες εκθέσεις της Ε.Ε., οι επιστημονικές μελέτες και η διεθνής βιβλιογραφία παρουσιάζουν κυρίως την συνολική επίδοση των ΠΠΕ και όχι τόσο αναλυτικά στοιχεία σχετικά με το υπό μελέτη πεδίο. Για το λόγο αυτό, θα γίνει χρήση της όποιας διαθέσιμης πληροφορίας που απορρέει από τις προτάσεις υποψηφιότητας των πόλεων, από τις επίσημες ιστοσελίδες των ΠΠΕ, και των τοπικών αρχών. Περαιτέρω στοιχεία θα αντληθούν από τις ιστοσελίδες φορέων που συμμετείχαν στα προγράμματα και έχουν ενεργό δράση στην πόλη στο τομέα της γαστρονομίας και της αγροδιατροφής. Τέλος, στοιχεία σχετικά με το γαστρονομικό- τουριστικό προφίλ της κάθε πόλης θα αντληθούν επικουρικά από την παρουσία των πόλεων σε ευρέως διαδεδομένες ιστοσελίδες ταξιδιωτικού περιεχομένου.

Επισημαίνεται ότι ο στόχος της εν λόγω διπλωματικής εργασίας δεν είναι η εξαγωγή γενικευμένων συμπερασμάτων αλλά η περιγραφή ενός φαινομένου και η παρατήρησή του καθώς και ο εντοπισμός των ποιοτικών σχέσεων που συντελούν στη διαμόρφωσή του.

Κεφάλαιο 1: Η συζήτηση για τη δημιουργικότητα και τη δημιουργική πόλη

Η οικονομική ανάπτυξη και η ευημερία των αστικών περιοχών διαχρονικά απασχολεί επιστήμονες από πολλά ακαδημαϊκά πεδία καθώς και τον πολιτικό κόσμο. Το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης και η αλλαγή του μοντέλου οικονομικής οργάνωσης θα μπορούσαμε να πούμε ότι έως ένα βαθμό έχουν οδηγήσει στην αμφισβήτηση έγκυρων θεωριών και πρακτικών για την αστική ανάπτυξη.

Οι πόλεις στην προσπάθειά τους γίνουν ανταγωνιστικές, οικονομικά εύρωστες και να μεταμορφωθούν σε ελκυστικούς τόπους τόσο για τους κατοίκους όσο και τους επενδυτές ή τους τουρίστες υιοθετούν διάφορα εργαλεία αστικού σχεδιασμού, όπως η αστική αναζωογόνηση μέσω αναπλάσεων, το μάρκετινγκ του τόπου, η διοργάνωση εκδηλώσεων μεγάλης κλίμακας (mega event), όπως για παράδειγμα η διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων, η συμμετοχή σε θεσμούς όπως εκείνος της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης, αλλά και σε διάφορα δίκτυα τα οποία υποστηρίζουν την ενίσχυση των πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών (Richards and Marques, 2016).

Στο στρατηγικό σχεδιασμό πολλών αστικών περιοχών διαπιστώνουμε τον καθοριστικό ρόλο της έννοιας της δημιουργικότητας για την επίτευξη των ανωτέρω σκοπών. Η δημιουργικότητα γίνεται η νέα αξία και το μοντέλο της δημιουργικής πόλης συχνά γίνεται συνώνυμο της οικονομικής, κοινωνικής, πολιτιστικής και βιώσιμης ανάπτυξης. Βασικές θέσεις της θεωρίας της δημιουργικής πόλης είναι εκείνη του Richard Florida, κατά την οποία η συγκέντρωση στο χώρο ταλαντούχων ανθρώπων που δραστηριοποιούνται κατά βάση στον καλλιτεχνικό χώρο, στο πεδίο των κοινωνικών επιστημών, ή και στους νομικούς ή χρηματοπιστωτικούς κλάδους οδηγεί σε υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης (Florida, 2012). Περαιτέρω, σύμφωνα με τον Landry, πόλεις κάθε μεγέθους που βρίσκονται σε μετάβαση έχουν τη δυνατότητα να επαναπροσδιορίζουν το ρόλο τους στη νέα τάξη πραγμάτων προωθώντας την δημιουργικότητα. Έτσι οικονομική μεγέθυνση και η επανίδρυση τους θα προέλθει μέσα από τη συγκέντρωση βιομηχανιών του δημιουργικού τομέα

δηλαδή μέσα από το σχηματισμό δημιουργικών συστάδων (cluster) (Landry ,2012:37). Οι θεωρίες αυτές τυγχάνουν ευρείας αποδοχής, και παρατηρεί κανείς ότι τις τελευταίες δεκαετίες πόλεις κάθε μεγέθους επιδιώκουν να μετατραπούν σε θύλακες δημιουργικότητας, με χαρακτηριστικά παραδείγματα τη Νέα Υόρκη, το Λονδίνο και το Βερολίνο αλλά και μικρότερες πόλεις όπως το Μπιλμπάο και το Λίβερπουλ.

1.1 Η πορεία προς τη δημιουργική πόλη

Στον 20 αιώνα η οικονομική ανάπτυξη συνδέθηκε με το φορντικό μοντέλο παραγωγής και την ύπαρξη μεγάλων βιομηχανιών μαζικής παραγωγής στις μεγαλουπόλεις. Η συσσώρευση κεφαλαίου και εργασίας σε μια πόλη οδηγούσε σε ευημερία και οικονομική ανάπτυξη. Το μοντέλο αυτό σταδιακά έπαψε να είναι το κυρίαρχο και δημιουργήθηκε μια νέα πραγματικότητα στην σύγχρονη οικονομία, όπου μοχλοί της ανάπτυξης είναι η βιομηχανία υψηλής τεχνολογίας, επιλεγμένοι μεταποιητικοί κλάδοι, οι χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες και, αργότερα, η βιομηχανία πολιτιστικών προϊόντων. Όλοι αυτοί οι τομείς συνθέτουν τη «νέα οικονομία», η οποία χαρακτηρίζεται από την χωρική συγκέντρωση επιχειρήσεων, τα λεγόμενα clusters (Scott, 2006). Βιομηχανικές περιοχές τύπου Τρίτης Ιταλίας, συστήματα καινοτομίας και γεωγραφικές συγκεντρώσεις επιχειρήσεων, συνιστούν χωρικές έννοιες οι οποίες αποτέλεσαν αντικείμενο μελέτης πολλών θεωρητικών (Cohedent et al.2010).

Τα παραδοσιακά συμπλέγματα επιχειρήσεων, αποτελούνται σύμφωνα με τον Porter (2000), από γεωγραφικές συγκεντρώσεις αλληλοσυνδεόμενων εταιρειών, ειδικευμένων προμηθευτών, παρόχων υπηρεσιών και άλλων θεσμικών οργάνων που ανταγωνίζονται αλλά ταυτόχρονα συνεργάζονται αξιοποιώντας την γεωγραφική τους εγγύτητα. Το εύρος της έκτασης τους κυμαίνεται από τα όρια μιας πόλης, μιας περιφέρειας, ή και ενός κράτους και αναπτύσσονται τόσο σε αστικές όσο και αγροτικές περιοχές.

Οι χωρικές συγκεντρώσεις (στο εξής clusters), διαδραματίζουν έναν εξέχοντα ρόλο την εποχή της έντασης της ανταγωνιστικότητας σε παγκόσμιο επίπεδο, καθότι πιο ευρεία από τις παραδοσιακές βιομηχανικές κατηγοριοποιήσεις, αποτυπώνουν σημαντικές συνδέσεις, συμπληρωματικότητες και φαινόμενα διάχυσης τεχνολογίας, δεξιοτήτων, πληροφορίας, μάρκετινγκ και των αναγκών των πελατών που ξεπερνούν τα όρια των εταιρειών και των βιομηχανιών. Στόχος τους είναι η επίτευξη του ανταγωνιστικού τους πλεονεκτήματος, από το οποίο επωφελούνται όλοι οι συμμετέχοντες. Επομένως η ανταγωνιστικότητα του συμπλέγματος οδηγεί σε αύξηση της παραγωγικότητας και το καθιστά βιώσιμο (Porter, 2000).

Ωστόσο αυτή προσέγγιση δε λάμβανε υπόψη τη δυναμική των δημιουργικών περιβαλλόντων που αναπτύσσονται μέσα από τον κόσμο των τεχνών και του πολιτισμού. Από τα τέλη της δεκαετίας 1990, το κενό αυτό καλύπτεται ως ένα βαθμό από τη θεωρία της δημιουργικής πόλης όπου οι αναπτυξιακοί στόχοι επιτυγχάνονται μέσα από την ενίσχυση των συστάδων καλλιτεχνικής και δημιουργικής δραστηριότητας, οι οποίες αποτελούν θύλακες δημιουργικότητας και πόλους έλξης των δημιουργικών ατόμων.

Οι καλλιτεχνικές και δημιουργικές χωρικές συστάδες χαρακτηρίζονται από καθετοποιημένα δίκτυα τα οποία λειτουργούν με μεγάλο βαθμό ευελιξίας και η μεταξύ τους σύνδεση βασίζεται στην εκτέλεση και ολοκλήρωση συγκεκριμένων έργων. Η σύνδεση αυτών των δικτύων έχει ως αποτέλεσμα την διαμόρφωση ενός δημιουργικού πεδίου. Τα δημιουργικά cluster μπορούν να γίνουν κατανοητά με όρους διαμοιρασμού π.χ. στις υποδομές, αντιστοίχησης ανάμεσα σε θέσεις εργασίας και εργαζόμενους και μάθησης κυρίως μέσα από την ενδοεταιρικές ανταλλαγές πληροφοριών (UNESCO, 2013, σ. 30). Αναφορικά με τις επιχειρήσεις των δημιουργικών κλάδων, αυτές είναι κατά κύριο λόγο μικρής κλίμακας και παρουσιάζουν υψηλά επίπεδα καινοτομίας και υψηλότερες επενδύσεις για την ενίσχυσή της σε σχέση με τις επιχειρήσεις των παραδοσιακών χωρικών συστάδων, καθώς επίσης βασικό χαρακτηριστικό τους είναι η διάχυση νέων ιδεών και πρακτικών εντός του περιβάλλοντος του οποίου λειτουργούν (Καλογερέσης, Κουρτέσης, 2016).

1.2 Η δημιουργικότητα

Σύμφωνα με τον Florida (2012), κατά την διερεύνηση της μεταβολής του οικονομικού υποδείγματος παρατηρούμε ότι η οικονομία έχει μετακινηθεί από ένα εταιρικό σύστημα προσανατολισμένο στις μεγάλες επιχειρήσεις και εταιρίες σε ένα σύστημα περισσότερο ανθρωποκεντρικό, στο οποίο ο άνθρωπος και η δημιουργικότητά του κατέχουν την κεντρική θέση με αποτέλεσμα η οικονομία να ακμάζει εκεί που συγκεντρώνονται οι δημιουργικοί άνθρωποι. Η δημιουργικότητα αποτελεί βασικό πόρο του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος. Έτσι από την παραγωγή μηχανών μέχρι τη μόδα, από την *αγροδιατροφή* έως και την πληροφορική, οι νικητές στο τέλος είναι εκείνοι που δημιουργούν και συνεχίζουν να δημιουργούν (Florida, 2012: 6).

Η δημιουργικότητα είναι μια έννοια με θετικό περιεχόμενο και λογίζεται είτε ως ατομικό χαρακτηριστικό είτε ως η διαδικασία με την οποία παράγονται πρωτότυπες ιδέες. Το περιεχόμενό της διαφοροποιείται ανάλογα με το πλαίσιο στο οποίο εξετάζεται κάθε φορά και διακρίνεται στις παρακάτω τέσσερις κατηγορίες (UNESCO, 2010):

- *Καλλιτεχνική*: περιλαμβάνει τη φαντασία και την ικανότητα παραγωγής νέων ιδεών,
- *Επιστημονική*: ταυτίζεται με την περιέργεια και τον πειραματισμό αλλά και τη δημιουργία συνδέσεων για την επίλυση προβλημάτων,
- *Οικονομική*: συνίσταται στη δυναμική διαδικασία που οδηγεί σε ενίσχυση της καινοτομίας στο χώρο της τεχνολογίας, των επιχειρηματικών πρακτικών και της αγοράς και είναι στενά συνυφασμένη την απόκτηση ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων
- *Τεχνολογική*: ενυπάρχει σε όλες τις παραπάνω κατηγορίες

Οι διάφορες μορφές δημιουργικότητας, στην ουσία συνδέονται βαθιά, και ενισχύουν η μία την άλλη μέσα από μια διαδικασία γόνιμης αλληλεπίδρασης η οποία οδηγεί στην ανάπτυξη νέων δραστηριοτήτων (Florida, 2012).

Στο πλαίσιο των θεωριών για την αστική ανάπτυξη η δημιουργικότητα χρησιμοποιείται ως ένας εναλλακτικός τρόπος σκέψης, με τον οποίο ανακαλύπτει κανείς δυνατότητες, ευκαιρίες και συνδυασμούς που δεν είναι ορατοί (Landry and Banchini, 1998). Σύμφωνα με τον Florida (2012:18) η δημιουργικότητα είναι ο συνδυασμός δεδομένων, σκέψεων και πληροφορίας με ένα νέο και χρήσιμο τρόπο.

Η ανθρώπινη δημιουργικότητα δεν περιορίζεται μόνο στις τεχνολογικές ανακαλύψεις και τα επιχειρησιακά μοντέλα, αλλά είναι πολυεπίπεδη και πολυδιάστατη, δεν ταυτίζεται αποκλειστικά με την ευφυΐα και την καινοτομία. Η δημιουργικότητα είναι η διαδικασία μέσα από την οποία παράγονται ιδέες και η καινοτομία είναι η διαδικασία με την οποία οι ιδέες αυτές εφαρμόζονται (Landry and Banchini, 1998; Scott, 2010). Η δημιουργικότητα, ως παραγωγή καινοφανών και χρήσιμων προϊόντων, συνδέεται με την οικονομική ανάπτυξη και όπως ειπώθηκε προηγουμένως, και θεωρείται ως νέα οικονομική αξία (Kagan and Hahn, 2011).

1.3 Η δημιουργική τάξη

Οι δημιουργικοί άνθρωποι είναι αυτό που ο Florida αποκαλεί δημιουργική τάξη. Στο βιβλίο του 'The rise Of the Creative Class' το 2002, συνδέει την ύπαρξη της δημιουργικής τάξης με τις επιδόσεις των πόλεων. Η δημιουργική τάξη αποτελείται από δύο συνιστώσες, τον πυρήνα της δημιουργικής τάξης (super creative core) και τους δημιουργικούς επαγγελματίες (creative professionals) (Florida, 2012:38-39). Στην πρώτη περίπτωση περιλαμβάνονται οι επιστήμονες, οι μηχανικοί, οι ακαδημαϊκοί, οι συγγραφείς, οι ηθοποιοί, οι καλλιτέχνες, οι σχεδιαστές, οι αρχιτέκτονες καθώς και όσοι ασκούν έντονη επιρροή στη σύγχρονη κοινωνία. Στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν τα δημιουργικά επαγγέλματα, δηλαδή όσοι εργάζονται σε βιομηχανίες εντάσεων γνώσης, όπως εκείνες της υψηλής τεχνολογίας, στις οικονομικές υπηρεσίες, όσοι ασκούν νομικά ή ιατρικά επαγγέλματα ή δραστηριοποιούνται στον τομέα διοίκησης επιχειρήσεων (Florida, 2012:38-39). Επίσης ο Landry (2012) αναφέρει ότι η δημιουργική τάξη δεν περιορίζεται

μόνο στους καλλιτέχνες και τα άτομα της δημιουργικής οικονομίας και επιστήμης αλλά περιλαμβάνει και νεωτεριστές του κοινωνικού χώρου, ενδιαφέροντες γραφειοκράτες ή οποιονδήποτε μπορεί να λύνει προβλήματα με ασυνήθιστο τρόπο.

Εικόνα 1: Οι δημιουργικές βιομηχανίες σύμφωνα με το DCMS

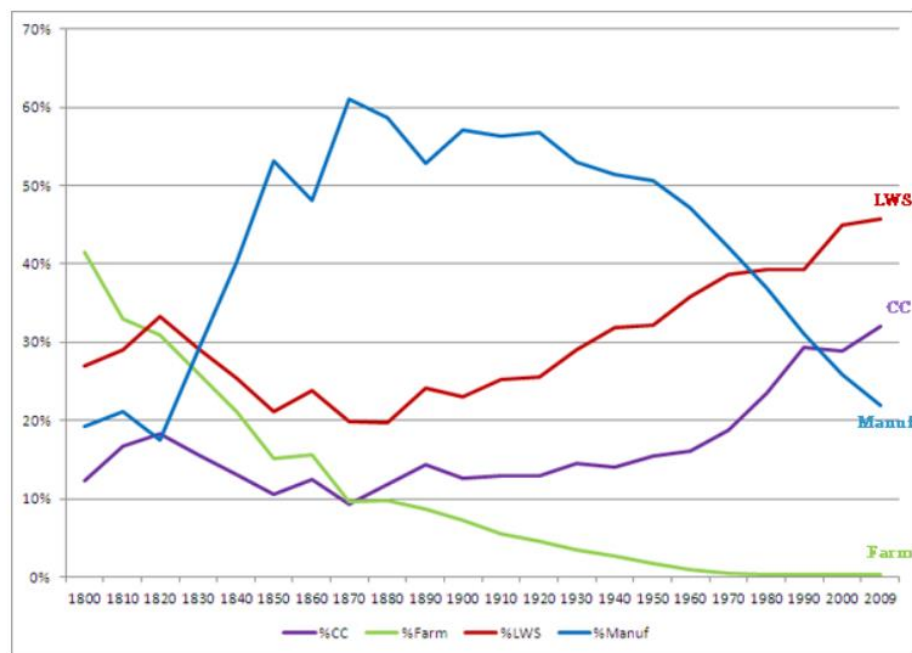
Πηγή: UNESCO, 2013

Ο ορισμός του Florida για τη δημιουργική τάξη έχει προκαλέσει έντονη συζήτηση σχετικά με το ζήτημα του κατά πόσο διαφοροποιείται η δημιουργική τάξη από τους κατόχους τίτλων σπουδών ανώτερης εκπαίδευσης. Σε έρευνές του με τον ακαδημαϊκό Kevin Stolarick διαπιστώνει ότι παρότι οι δύο κατηγορίες αλληλοεπικαλύπτονται στην πραγματικότητα αποκλίνουν. Συγκεκριμένα, επισημαίνουν ότι παρότι το 72.2% των αμερικανών κατόχων πτυχίων ανώτερης εκπαίδευσης ανήκουν στη δημιουργική τάξη, μόνο το 60% των μελών της έχουν αποφοιτήσει από ιδρύματα ανώτερης εκπαίδευσης. Ακόμη, διαπίστωσαν ότι το 2010 στη δημιουργική τάξη εντάσσεται το ένα τρίτο του εργατικού δυναμικού, 41 εκατομμύρια εργαζόμενοι σε απόλυτους αριθμούς, ποσοστό το οποίο παρουσιάζει αυξητική τάση από το 1960 έως το 2010, έτος διεξαγωγής των ερευνών. Παράλληλα, αυξητική τάση παρουσιάζει και ο αριθμός των εργαζομένων στο χώρο των υπηρεσιών, στον οποίο απασχολείται το 47% του συνόλου του αμερικανικού εργατικού δυναμικού (Florida, 2012), όπως απεικονίζεται και στην εικόνα 2. Η αύξηση της παραγωγικότητας

συντελεί στην άνοδο του βιοτικού επιπέδου και την αύξηση ζήτησης για υπηρεσίες. Ακολούθως, η διατήρηση του ρυθμού της παραγωγικότητας απαιτεί τη συνεχή καινοτομία η οποία επιτυγχάνεται με τη συμμετοχή όλο και περισσότερων επαγγελματιών από τη δημιουργική τάξη (www.martinprosperity.org). Επομένως, η αυξητική τάση του αριθμού των μελών του κλάδου των υπηρεσιών σύμφωνα με τον Florida είναι σε μεγάλο βαθμό αποτέλεσμα της ανταπόκρισης στις απαιτήσεις της δημιουργικής οικονομίας (Florida, 2012).

Εικόνα 2 Η ανοδική πορεία της δημιουργικής τάξης

Exhibit A: Labour Force by Occupational Class (%), 1800-2009

Πηγή : www.martinprosperity.org

Βασικό χαρακτηριστικό της δημιουργικής τάξης είναι η δημιουργία ασυνήθιστων συνδέσεων, η καινοτομία, η φαντασία, και ο **ρηξικέλευθος τρόπος σκέψης** (out of the box thinking) (Landry, 2012, Florida et al. 2008, Kagan and Hahn 2011). Τα άτομα αυτά δεν έχουν την αίσθηση ότι ανήκουν σε μια τάξη, ωστόσο μοιράζονται κάποιες κοινές αξίες όπως η ατομικότητα, δηλαδή η προσπάθεια να διαμορφώσουν ατομικές ταυτότητες που αντανάκλουν την δημιουργικότητά τους, η αξιοκρατία και η επιθυμία να αναγνωρίζεται η αξία τους από το περιβάλλον τους.

Χαρακτηριστικό στοιχείο είναι η πίστη στις ικανότητες τους και η τάση για συνεχή βελτίωση μέσα από την προσπάθεια. Τέλος βασική αξία της δημιουργικής τάξης είναι η ποικιλομορφία. Ειδικότερα, αναζητούν περιβάλλοντα ανοιχτά στη διαφορετικότητα, στα οποία οι μη συνηθισμένοι άνθρωποι είναι ευπρόσδεκτοι (Florida,2012).

Σύμφωνα με τη θεωρία της δημιουργικής τάξης, οι πόλεις θα αναπτυχθούν με την καλλιέργεια και την ενθάρρυνση της δημιουργικότητας, και αυτό επιτυγχάνεται με τη συγκέντρωση ταλαντούχων ανθρώπων που απασχολούνται στους δημιουργικούς κλάδους. Η κεντρική ιδέα της θεωρίας θεμελιώνεται στην άποψη ότι οι ταλαντούχοι και δημιουργικοί άνθρωποι όταν συγκεντρώνονται στο χώρο φέρνουν μαζί τους την έμφυτη επιχειρηματική και πολιτιστική ενέργεια η οποία ενεργοποιείται αυτόματα για τη δημιουργία μιας ζωντανής τοπικής οικονομίας (Scott, 2006). Επιπλέον, ο Florida (2012) υποστήριζε πως οι επιχειρήσεις τείνουν να εγκαθίστανται σε πόλεις που η δημιουργική τάξη έχει έντονη παρουσία, και όχι το αντίστροφο. Για τη θέση αυτή έχει δεχθεί έντονη κριτική, ωστόσο όπως αναφέρουν και οι Καλογερέσης και Κουρτέσης η ύπαρξη ανθρώπινου δυναμικού υψηλής ποιότητας είναι βασικός παράγοντας κατά τη λήψη αποφάσεων εγκατάστασης των επιχειρήσεων όμως η ύπαρξη μιας γραμμικής σχέσης αιτίου και αιτιατού δεν μπορεί να επαληθευτεί καθώς πρόκειται για παράγοντες που αλληλεπιδρούν και αλληλοεπηρεάζονται (Καλογερέσης και Κουρτέσης 2016).

1.4 Η κριτική στη θεωρία της δημιουργικότητας

Η θεωρία του Florida για τη δημιουργική τάξη και η θεωρία για τη δημιουργική πόλη, ως ακαταμάχητα εργαλεία αστικής ανάπτυξης, έχουν εμπνεύσει τις ηγεσίες πολλών πόλεων και έχουν αποτελέσει την κεντρική ιδέα για την ανασυγκρότηση αστικών περιοχών, ώστε οι περισσότερες πόλεις του παγκόσμιου βορρά να χαράξουν δημιουργικές στρατηγικές. Ωστόσο, την τελευταία δεκαετία μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας και εκπρόσωποι από άλλους χώρους έχουν αρχίσει να αμφισβητούν τόσο τη βασική θέση της θεωρίας όσο και την εφαρμογή της.

Η Markusen εγείρει ζητήματα σχετικά με το περιεχόμενο και τον ορισμό της έννοιας της δημιουργικότητας, αλλά και με τη μεθοδολογία του Florida για την μέτρησή της. Επίσης, χαρακτηρίζει τη θεωρία της δημιουργικής τάξης ως μια ασαφή έννοια «fuzzy concept», και θεωρεί την προσέγγισή του αδύναμη και απλουστευτική (Markusen, 2006) . Αμφισβητήσεις έχουν διατυπωθεί και για την κατηγοριοποίηση των επαγγελματιών που συνιστούν τη δημιουργική τάξη. Για παράδειγμα δεν είναι όλοι οι εργαζόμενοι σε ένα δημιουργικό κλάδο δημιουργικοί. Είναι παρακινδυνευμένο να χαρακτηρίζεται κάποιος ως δημιουργικό άτομο μόνο και μόνο επειδή το επάγγελμα που ασκεί ανήκει στο δημιουργικό κλάδο (Markusen, 2006). Επίσης, η δημιουργική τάξη του Florida στερείται συνοχής, καθώς πρόκειται για άτομα με διαφορετικές εργασιακές εμπειρίες τα οποία δεν μοιράζονται απαραίτητα ένα κοινό ήθος και κοινές αξίες. Επίσης, τα άτομα της δημιουργικής τάξης όπως οι καλλιτέχνες συχνά ανήκουν παράλληλα και στην τάξη των υπηρεσιών όταν εργάζονται για παράδειγμα στο χώρο της εστίασης (Wainwright, 2017).

Ένα ακόμη ζήτημα είναι εκείνο του αποκλεισμού των ατόμων που δεν ανήκουν στη δημιουργική τάξη. Επιλεγμένοι τόποι αποκτούν κοινωνικό και συμβολικό κεφάλαιο στη βάση ύπαρξης ανθρώπων και πραγμάτων τα οποία βρίσκονται πάνω από το μέσο όρο, με αποτέλεσμα όσοι δεν διαθέτουν αυτά τα επιθυμητά χαρακτηριστικά να αποκλείονται. Ο Bourdieu περιγράφει τη διαδικασία αυτή ως ‘club effect’ και υποστηρίζει ότι καταδεικνύει τις επιπτώσεις του κοινωνικού διαχωρισμού και της κοινωνικής βίας που μπορεί να προκαλέσει η εφαρμογή μιας πολιτικής που ευνοεί την κατασκευή ομογενοποιημένων ομάδων σε μια χωρική βάση (Kagan and Hann, 2011:13). Περαιτέρω, ο ίδιος ο Florida στο βιβλίο του με τίτλο ‘The new urban crisis: How Our Cities Are Increasing Inequality, Deepening Segregation, and Failing the Middle Class-and What We Can Do About It’ αναγνωρίζει τις αστοχίες της θεωρίας του σχετικά με την αποφυγή φαινομένων αστικού εξευγενισμού και κοινωνικής ανισότητας. Αναφέρει ότι οι πιο δημιουργικές πόλεις είναι οι πόλεις στις οποίες παρατηρείται όξυνση των κοινωνικών ανισοτήτων καθώς και ότι θα πρέπει να δημιουργηθεί ένα νέο αφήγημα για την αστική ανάπτυξη το οποίο δεν θα βασίζεται μόνο στην ανάπτυξη μέσω της δημιουργικότητας και της καινοτομίας και τις αντίστοιχες χωρικές συστάδες, αλλά θα συμπεριλαμβάνει και την τάξη των υπηρεσιών «service class» (Wainwright, 2017).

Προβληματισμό έχει δημιουργήσει το γεγονός ότι το μοντέλο της δημιουργικής πόλης παρουσιάζει την τάση για εμπορευματοποίηση της διαφορετικότητας και εκμετάλλευση των καλλιτεχνών. Επίσης το χαρακτηριστικό της ποικιλομορφίας και της διαφορετικότητας, ως βασικό στοιχείο της δημιουργικής τάξης και της δημιουργικής πόλης, συνάδει με τη νεοφιλελεύθερη θέση που θεωρεί την χρήση της πολιτιστικής επιχειρηματικότητας του ατόμου ως πόρο για την δημιουργία οικονομικής αξίας (Bodirsky, 2012).

Κριτική έχει ασκηθεί και για την θέση του Florida ότι η εγκατάσταση της δημιουργικής τάξης σε μια περιοχή οδηγεί σε αστική ανάπτυξη. Οι Storper και Scott αμφισβητούν την άποψη ότι η δημιουργική τάξη προσελκύει την απασχόληση, τις επενδύσεις και την ανάπτυξη καθώς ισχυρίζονται ότι συμβαίνει το αντίθετο. Σύμφωνα με τον Porter η καινοτομία δεν προέρχεται από μια ιδέα η οποία βρήκε το δρόμο της προς την αγορά αλλά είναι απόρροια της δυναμικής κοινωνικής διαδικασίας η οποία διαμορφώνεται από ένα πλήθος παραγόντων (Donald et al. 2013). Επίσης, η εν λόγω θεωρία δεν προσφέρει σαφείς κατευθύνσεις για τις συνθήκες που επικρατούν σε βάθος χρόνου και κάτω από τις οποίες τα δημιουργικά άτομα συγκεντρώνονται και παραμένουν σε ένα δεδομένο χώρο οδηγώντας σε τοπική οικονομική ανάπτυξη (UNESCO, 2013). Επιπρόσθετα, η χρήση του πολιτισμού ως μοχλού ανάπτυξης μιας περιοχής, δύναται να οδηγήσει σε αύξηση των αξιών και σε αποκλεισμό όσων δεν μπορούν να καταναλώσουν τα προϊόντα της συμβολικής οικονομίας, δημιουργώντας έτσι συμβολικά εμπόδια. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα η δημιουργική πόλη να τείνει να γίνει μια κλειστή πόλη. Τέλος, η διαρκής προσπάθεια μιας πόλης για προσέλκυση της δημιουργικής τάξης, περιλαμβάνει την αναβάθμιση των αστικών περιοχών, πρακτική η οποία οδηγεί σε αύξηση της αξίας της γης, στην τάση για ομογενοποίηση των πόλεων και των αστικών γειτονιών και στη διάβρωση της ταυτότητας τους και τελικά σε φαινόμενα εξευγενισμού (gentrification) (Kagan and Hann, 2011). Ειδικότερα, η φόρμουλα ανάπτυξης του Florida έχει αποδειχθεί ότι πυροδοτεί ανεξέλεγκτη κερδοσκοπία στο χώρο των ακινήτων, εκτοπισμό των καλλιτεχνών και των μποέμ ατόμων, ενώ η αναζωογόνηση των αστικών κέντρων με την προσέλκυση δημιουργικών ατόμων απλά μεταθέτει τα προβλήματα από το κέντρο της πόλης στα προάστια αυτής (Wainwright, 2017).

1.5 Τα χαρακτηριστικά της δημιουργικής πόλης

Στην παρούσα ενότητα θα διερευνήσουμε ποια είναι τα χαρακτηριστικά ενός τόπου που προσελκύει τα δημιουργικά άτομα. Για το ζήτημα αυτό έχουν διατυπωθεί πολλές απόψεις. Σύμφωνα με τον Florida (2012) οι δημιουργικοί άνθρωποι δεν έλκονται μόνο από τα συνηθισμένα στοιχεία μιας πόλης, όπως το φυσικό περιβάλλον, τις υποδομές αναψυχής και ελεύθερου χρόνου (amenities), τα εμπορικά κέντρα, αλλά από υψηλής ποιότητας αστικές υποδομές, την ύπαρξη ποικιλομορφίας και την ευκαιρία να αξιοποιήσουν την ταυτότητά τους ως δημιουργικά όντα, ικανοποιώντας τις επαγγελματικές τους ανάγκες.

Οι πόλεις γίνονται ελκυστικές στη δημιουργική τάξη όταν χαρακτηρίζονται από αυτό που ο Florida ονομάζει ποιότητα του χώρου "quality of place". Πρόκειται για το μοναδικό σύνολο των χαρακτηριστικών που κάνουν έναν τόπο ξεχωριστό και ελκυστικό. Η ποιότητα του χώρου δεν είναι κάτι που δημιουργείται αυτόματα αλλά είναι μια συνεχής και δυναμική διαδικασία που περικλείει ανόμοιες πτυχές μιας κοινότητας. Επίσης παρατηρείται ότι οι δημιουργικοί άνθρωποι επιλέγουν πόλεις που παρέχουν ένα σύνολο επιλογών για όλους τους τύπους ανθρώπων, σε κάθε ηλικία και σε κάθε στάδιο της ζωής τους (Florida, 2012:280-282). Επομένως, οι επιλογές της δημιουργικής τάξης αποδεικνύουν ότι ο χώρος είναι σημαντικός.

Η Jane Jacobs ήταν από τους πρώτους θεωρητικούς που επεσήμανε το ρόλο που διαδραματίζει η ποικιλομορφία τόσο των επιχειρήσεων όσο και των ανθρώπων στην ανάπτυξη καινοτομίας και τη μεγέθυνση των πόλεων (Florida, 2012:232). Η Page υποστηρίζει ότι εγκατάσταση μπόέμ ατόμων και ομοφυλόφιλων σε μια περιοχή προσελκύει περαιτέρω ανθρώπινο κεφάλαιο, με αποτέλεσμα την οικονομική ανάπτυξη. Κατά τον Iglehart η ύπαρξη των ανωτέρω ομάδων αντανakλά την ελευθερία αντιλήψεων, την ανεκτικότητα και την αυτοέκφραση, τα οποία επισημαίνει ότι σχετίζονται με την οικονομική μεγέθυνση και το υψηλό ΑΕΠ (Florida et al. 2008:621).

Περαιτέρω, ο Florida, μέσα από την έρευνα και τις μελέτες του διαπιστώνει ότι η ανάπτυξη μιας πόλης συνδέεται με τα **4 Τ**. Πρόκειται για χαρακτηριστικά όπως η **τεχνολογία** (technology), το **ταλέντο** (talent), η **ανοχή** (tolerance) και τα **χωρικά πλεονεκτήματα** (territory assets), τα οποία

προσελκύουν τους δημιουργικούς ανθρώπους. Η συγκέντρωσή τους εξηγεί την ανάπτυξη των πόλεων, και απαιτείται η ταυτόχρονη ύπαρξή τους. Όπως αναφέρει στην αναθεωρημένη έκδοση του βιβλίου του «The rise of the creative class» πόλεις που αποτελούν την πηγή της τεχνολογίας ή πόλεις στις οποίες έχουν εγκατασταθεί τα καλύτερα πανεπιστήμια δεν καταφέρνουν να αναπτυχθούν γιατί δεν παρουσιάζουν ικανοποιητικό βαθμό ανοχής και δεκτικότητας στη διαφορετικότητα ώστε να συγκρατήσουν τα δημιουργικά άτομα (Florida et al. 2008,Florida,2012:228).

Η **τεχνολογία** αποτελεί το κλειδί της ανάπτυξης, είναι αυτό που καθιστά τις οικονομίες και τις κοινωνίες πιο αποδοτικές και πιο παραγωγικές. Για παράδειγμα ένας τρόπος να μετρήσουμε τη δημιουργικότητα μιας πόλης είναι να δούμε το μέγεθος της βιομηχανίας υψηλής τεχνολογίας που έχει αλλά και το κριτήριο της κατά κεφαλήν ευρεσιτεχνίας (πατέντες) (Florida, 2012:229). Επιπλέον, η ανάπτυξη της βιομηχανίας υψηλής τεχνολογίας αποτελεί σημαντικό παράγοντα έλξης της δημιουργικής τάξης, καθώς οι επιχειρήσεις αυτού του κλάδου έχουν την ικανότητα να μετατρέπουν τις ιδέες της σε εμπορεύσιμα και καινοτόμα προϊόντα (Κουρτέσης, Καλογερέσης,2016 ; Cohedent et al, 2010).

Σύμφωνα με το Florida σημαντικός παράγοντας στην αστική ανάπτυξη είναι η γεωγραφική συγκέντρωση **ταλαντούχων** ανθρώπων. Οι οικονομολόγοι συμφωνούν ότι οι καταρτισμένοι, φιλόδοξοι, μορφωμένοι και επιχειρηματικοί άνθρωποι, αυτό που ονομάζεται ανθρώπινο κεφάλαιο, αποτελούν πηγή δύναμης για την οικονομική ανάπτυξη. Υπάρχει μια θετική συσχέτιση ανάμεσα στη δημιουργική τάξη, τον δείκτη του ταλέντου και τα επίπεδα καινοτομίας (Florida, 2012:231).

Επιπλέον, ο Florida αναγνωρίζει την αξία της **ποικιλομορφίας** και τη συσχετίζει με την οικονομική απόδοση, καθώς αποτελεί μια πρόσθετη πηγή οικονομικού πλεονεκτήματος μαζί με την τεχνολογία και το ταλέντο. Έτσι λοιπόν τα μέρη τα οποία παράγουν, προσελκύουν και συγκρατούν τους ταλαντούχους ανθρώπους είναι τα μέρη που είναι πιο ανοιχτά, ποικιλόμορφα και ανεκτικά (π.χ. το Βερολίνο ή το Λονδίνο). Οι μελέτες του Florida κατέδειξαν ότι υπάρχει έντονη συσχέτιση ανάμεσα σε μέρη που υποδέχονται μετανάστες, καλλιτέχνες και ομοφυλόφιλους, που

παρουσιάζουν υψηλά επίπεδα κοινωνικής και οικονομικής ενσωμάτωσής τους και σε μέρη που παρουσιάζουν υψηλού επιπέδου οικονομική ανάπτυξη (Florida, 2002,2012; Florida et al. 2008).

Τέλος το 2011, προσθέτει στη θεωρία του το 4^ο T, που είναι τα **χωρικά πλεονεκτήματα**. Πρόκειται για τα χαρακτηριστικά του χώρου, και συγκεκριμένα αναφέρει ότι η οικονομική απόδοση μιας πόλης σχετίζεται με το «τι είναι εκεί, ποιος είναι εκεί και τι γίνεται εκεί». Δηλαδή, αναφέρεται στο συνδυασμό δομημένου και φυσικού περιβάλλοντος, στην ποικιλομορφία των ανθρώπων καθώς και στη ζωντάνια της καθημερινότητας, στην ύπαρξη χώρων διασκέδασης και στις διάφορες δραστηριότητες που μπορεί να ασκήσει κανείς σε έναν τόπο (Florida, 2012:281).

Ομοίως και για τον Landry, οι πόλεις για να αναπτυχθούν πρέπει να δημιουργήσουν εκείνες τις συνθήκες που θα επιτρέπουν στους ανθρώπους να σκέφτονται, να σχεδιάζουν και να δρουν με φαντασία (Landry, 2012:5). Βασικό στοιχείο στη θεωρία του είναι η ύπαρξη της δημιουργικής υποδομής, δηλαδή, ο συνδυασμός **σκληρής ‘hard’ και μαλακής ‘soft’ υποδομής**. Η ικανότητα μιας πόλης να είναι δημιουργική σχετίζεται με την ιστορία της, τον πολιτισμό της, τις λειτουργίες της και τον ευέλικτο τρόπο σκέψης της (soft) (όλα αυτά καθορίζουν τη φυσιογνωμία της), αλλά και με το δομημένο περιβάλλον (Landry, 2012:10). Το τελευταίο αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία αναπτύσσεται και εξελίσσεται μια πόλη. Περιλαμβάνει όλες τις μαλακές και σκληρές υποδομές και τις λειτουργίες μέσα στις οποίες διαχέονται οι ιδέες και γίνονται ανακαλύψεις (Landry, 2012:20).

Χαρακτηριστικά παραδείγματα τόπων που ενθαρρύνουν τα δημιουργικά εγχειρήματα είναι η Νέα Υόρκη, το Λονδίνο και το Παρίσι. Τμήματα αυτών των πόλεων παρουσιάζουν λίγο πολύ μια οργανική συνέχεια ανάμεσα στο τοπικό περιβάλλον (αρχιτεκτονική), στις κοινωνικές και πολιτιστικές υποδομές (μουσεία, γκαλερί, θέατρα, ψυχαγωγία) και στις γειτονικές βιομηχανικές/εμπορικές συνοικίες που εξειδικεύονται σε τομείς όπως η διαφήμιση, οι εκδόσεις, η μόδα κτλ (Scott, 2010).

Έτσι, γνώσεις, παραδόσεις, μνήμες και εικόνες λειτουργούν ως πηγές έμπνευσης για τα δημιουργικά άτομα, καθώς αφήνουν σημάδια στο τελικό προϊόν τους εμποτίζοντας το με στοιχεία

αυθεντικότητας και έτσι συνεισφέρουν στην παραγωγή διαφοροποιημένων προϊόντων. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν το θέατρο του Λονδίνου, η μουσική σκηνή του Νασβιλ, η δανέζικη επιπλοποιία, στα οποία αποτυπώνεται μια μοναδική και αυθεντική έκφραση του αθροίσματος των επιτευγμάτων του παρελθόντος. Αυτά τα προϊόντα συγκεκριμένων περιοχών έχουν διακριτά ποιοτικά χαρακτηριστικά, στα οποία εγγράφεται η φήμη του τόπου και η επίδραση της αυθεντικότητας και έτσι μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο μίμησης αλλά δεν μπορούν να αντιγραφούν (Scott, 1010).

Επομένως, οι φιλόδοξες πόλεις προσπαθούν να εναρμονίσουν όλα αυτά τα στοιχεία και τους πόρους τους δημιουργώντας εικόνες. Σύμφωνα με τον Landry, σκοπός είναι να τραβήξουν την προσοχή, και να αυξήσουν τις συνδέσεις τους και να τύχουν αναγνώρισης, δηλαδή να γίνουν εμβληματικές. Σύμβολο μπορεί να γίνει ένα κτίριο, μια δραστηριότητα, μια παράδοση, η χωροθέτηση των κεντρικών γραφείων μιας δια-εθνικής εταιρείας, ή μια διοργάνωση. Για να γίνει μια πόλη εμβληματική, πρέπει να δημιουργεί ισχυρές σύνθετες εικόνες αλλά και αντιλήψεις οι οποίες να βασίζονται στην πραγματικότητα. (Landry, 2012:38-39)

Ωστόσο, δεν υπάρχει κάποιος συγκεκριμένος τρόπος με τον οποίο γίνεται μια πόλη δημιουργική, οι πόλεις πρέπει να βρίσκονται συνεχώς σε επαγρύπνηση, και να αξιολογούν τους διαθέσιμους πόρους τους με μια πιο ανοιχτή ματιά.

1.6 Η ανατομία της δημιουργικής πόλης

Η υπάρχουσα θεωρία του Florida αναλύει τη σύνθεση της δημιουργικής τάξης, αλλά δεν καταπιάνεται με το τι πραγματικά κάνει, ο Landry από την άλλη πλευρά εστιάζει στη δημιουργική υποδομή που θα πρέπει να διαθέτει μια πόλη για να είναι δημιουργική. Αυτό που απουσιάζει από τη θεωρία είναι η περιγραφή της διαδικασίας σχηματισμού της δημιουργικής πόλης.

Οι Cohendet, Grandadam, και Simon (2010) μας παρουσιάζουν την ανατομία της δημιουργικής πόλης, αναλύοντας τα τρία επίπεδα της δημιουργικής διαδικασίας και στο πλαίσιο της θεωρίας τους δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στην έννοια της τοπικότητας. Ειδικότερα, υποστηρίζουν ότι η δημιουργική διαδικασία εξελίσσεται, σε συγκεκριμένη χωρική συγκέντρωση και όχι έξω από αυτήν. Έτσι οι εταιρίες στις δημιουργικές πόλεις στηρίζονται σε έναν ανεπίσημο κόσμο εντός της συγκεκριμένης γεωγραφικής περιοχής από τον οποίο οι ιδέες αναδύονται και αναπτύσσονται (Cohendet et al. 2010:93).

Τα τρία επίπεδα της δημιουργικότητας περιλαμβάνουν το **ανώτερο** (upperground), το **ενδιάμεσο** (middleground) και το **κατώτερο** επίπεδο (underground). Στα επίπεδα αυτά αναπτύσσεται μια αλληλεπίδραση μέσα από την οποία οι ιδέες και η γνώση μεταφέρονται από το ανεπίσημο μικροεπίπεδο στο επίσημο μακροεπίπεδο και αντίστροφα (Cohendet et al. 2010:95). Η αλληλεπίδραση των επιπέδων και η συμμετοχή τους στη δημιουργική διαδικασία οδηγεί στο διαμόρφωση της δημιουργικής πόλης.

Το **ανώτερο επίπεδο** περιλαμβάνει τις καινοτόμες επιχειρήσεις, τους επίσημους θεσμούς, τα πανεπιστημιακά ιδρύματα, τα εργαστήρια έρευνας, τα καλλιτεχνικά κέντρα. Ο βασικός ρόλος του επιπέδου αυτού είναι να προωθεί νέα προϊόντα στην αγορά και αποτελεί τη μόνη οντότητα με τη μορφή της κλασικής χωρικής συγκέντρωσης. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι δεν συμμετέχουν σε παγκόσμια δίκτυα προκειμένου να έχουν πρόσβαση σε δημιουργική γνώση αλλά έχουν ως πηγή έμπνευσης κ δημιουργικότητας το γόνιμο έδαφος του ίδιου του δημιουργικού περιβάλλοντος στο οποίο βρίσκονται.

Στο **κατώτερο επίπεδο** συναντούμε τους δημιουργικούς ανθρώπους, οι οποίοι δραστηριοποιούνται έξω από τους επίσημους θεσμούς και οργανώσεις. Τα δημιουργικά υποκείμενα δεν συνδέονται ευθέως με τον εμπορικό και βιομηχανικό κόσμο, αντίθετα βρίσκονται μακριά από τη λογική της εκμετάλλευσης της δημιουργικότητας. Το επίπεδο αυτό είναι αόρατο, η

εγγύτητα και η συχνή αλληλεπίδραση των μελών του είναι απαραίτητη για την επιβίωση και την εξέλιξή του (Cohendet et al. 2010:96).

Παρότι ο Florida υποστήριζε ότι η ύπαρξη καθεαυτή καλλιτεχνών και ταλαντούχων ανθρώπων θα μετασχηματίσει μια αστική περιοχή σε θύλακα δημιουργικότητας, από την άλλη πλευρά η Markusen (στο Cohendet et al. 2010:97) ισχυριζόταν ότι «η απλή συγκέντρωση καλλιτεχνών και δημιουργικών ανθρώπων δεν εξασφαλίζει ότι αναπτύσσονται συνέργειες μεταξύ τους και ότι η κλάση τους αυξάνεται με το χρόνο. Έτσι απαραίτητη προϋπόθεση για την ύπαρξη μιας δημιουργικής πόλης είναι οι συνδέσεις ανάμεσα στο ανώτερο και στο κατώτερο επίπεδο, όμως και αυτό δεν είναι αποτελεί εγγύηση ότι θα δημιουργηθεί ένα ζωντανό και γόνιμο οικοσύστημα από το οποίο θα αναδύονται δημιουργικές ιδέες». Ο ισχυρισμός αυτός επαληθεύεται σύμφωνα με την έρευνα των Cohendet et al.

Επομένως, σημαντικό ρόλο διαδραματίζει το **ενδιάμεσο επίπεδο**. Το επίπεδο αυτό αποτελείται από τις κοινότητες «communities», που λειτουργούν ως σύνδεσμος των άλλων δύο επιπέδων, ως διαμεσολαβητής ανάμεσα στα επίσημα και στα ανεπίσημα στοιχεία της δημιουργικής πόλης. Η βασική λειτουργία του ενδιάμεσου επιπέδου είναι η κωδικοποίηση της γνώσης και η δόμηση της ιδέας που προέρχεται από το κατώτερο επίπεδο σε εμπορεύσιμο και ορατό υλικό στο ανώτερο επίπεδο (Cohendet et al. 2010:97-98). Είναι εκείνο το οποίο δημιουργεί τις απρόσμενες και ασυνήθιστες συνδέσεις και παρέχει διάφορα κανάλια διάχυσης της γνώσης και της πληροφορίας (Cohendet et al. 2010:107-108).

Κεφάλαιο 2: – Τρόφιμα και δημιουργικότητα στον αστικό χώρο

2.1 Από τις πολιτιστικές στις δημιουργικές βιομηχανίες

Στη σύγχρονη διεθνή βιβλιογραφία αλλά και στις πολιτικές κρατών, περιφερειών και πόλεων οι πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίες παρουσιάζονται ως κινητήριες δυνάμεις της οικονομικής ανάπτυξης και της αύξησης της απασχόλησης. Ωστόσο παρατηρούμε ότι ο όρος πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίες χρησιμοποιείται τόσο από τους ερευνητές και ακαδημαϊκούς όσο και από τον χώρο της πολιτικής, χωρίς σαφή διαχωρισμό, εγείροντας ζητήματα σχετικά με το ποιες είναι οι βιομηχανίες που περιλαμβάνονται στην νέα οικονομία ¹.

Σύμφωνα με τους Adorno και Horkheimer ο όρος πολιτιστικός «cultural» αναφέρεται στην έκφραση των κοινών αξιών μια κοινωνικής ομάδας και ο όρος «βιομηχανία» αποτυπώνει την θεώρηση των τεχνών και των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης (στο εξής MME) με οικονομικούς όρους, και συγκεκριμένα συνδέει τις τέχνες και τα MME με την ανταλλαγή αγαθών, τη συσσώρευση κεφαλαίου και την εμπορευματοποίηση των πολιτιστικών αγαθών (Garnham, 2005).

Ο όρος «πολιτιστικές βιομηχανίες» αρχικά χρησιμοποιούνταν επικριτικά ως προς την εμπορευματοποίηση των τεχνών, ως μέσο ιδεολογικής νομιμοποίησης της καπιταλιστικής κοινωνίας και της ανάδυσης της βιομηχανίας της λαϊκής κουλτούρας (Garnham, 2005; UNESCO, 2013). Από τις δεκαετίες του 1980 και έπειτα ο όρος αναφέρεται κυρίως στον τρόπο παραγωγής, διανομής και κατανάλωσης πολιτιστικών αγαθών που έχουν συμβολική αξία (Garnham, 2005; UNESCO, 2013) και περιλαμβάνει μια αλληλουχία τεχνών και του υφιστάμενου εμπορικού ή μεγάλης κλίμακας δημοσίου τομέα των MME (Cunningham, 2002).

¹ Πρόκειται για τη νέα δομή παραγωγής και εργασίας που βασίζεται κυρίως στη γνώση και χαρακτηρίζεται από υψηλά επίπεδα ψηφιοποίησης και συνεχούς καινοτομίας, σε αντίθεση με την οικονομία της μηχανοποίησης και των επαναλαμβανόμενων πρακτικών που κυριαρχούσε μέχρι την δεκαετία του 1980 (Scott, 2010).

Χαρακτηριστικά στη Βρετανία οι πολιτικές που εφαρμόστηκαν την εν λόγω περίοδο στόχευαν στη χρηματοδότηση των δικτύων διανομής και της δημιουργίας υποδομών που σε συνδυασμό με τις πολιτικές αστικής αναζωογόνησης αποτέλεσαν τις πρώτες εφαρμογές σχεδίων δράσης για αστική ανάπτυξη προσανατολισμένη στον πολιτισμό (Αυδίκος, 2014, Hewison, 2014). Οι πολιτικές της περιόδου αυτής χαράσσονται κατά κύριο λόγο σε εθνικό επίπεδο (Cunningham, 2002) και δίνουν έμφαση στην κατανάλωση των πολιτιστικών αγαθών παρά στην παραγωγή τους (Hewison, 2014). Οι πολιτικές για την ανάπτυξη των πολιτιστικών βιομηχανιών αποτελούν κεντρικό θέμα στην πολιτική ατζέντα της κυβέρνησης του Εργατικού Κόμματος του Ηνωμένου Βασιλείου και συνθέτουν τη νέα ταυτότητα της χώρας κάτω από τον τίτλο “Cool Britannia” (Hewison, 2014).

Τη δεκαετία του 1990 στη Βρετανία παρατηρείται η αντικατάσταση του όρου πολιτιστικές βιομηχανίες από τον όρο δημιουργικές βιομηχανίες στις ανωτέρω πολιτικές. Η αλλαγή του λεξιλογίου χρονικά ταυτίζεται με τις τρέχουσες μακροοικονομικές μεταρρυθμίσεις, την παγκοσμιοποίηση και τις τάσεις του διεθνούς εμπορίου, έτσι δεν υπάρχει χώρος για πολιτιστικές πολιτικές παλαιού τύπου βασισμένες στις επιχορηγήσεις τομέων που έχουν φθίνουσα πορεία (Cunningham, 2002) και αντανακλά την επίδραση της ανάπτυξης των Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών, της Κοινωνίας της Πληροφορίας, της ψηφιοποίησης αλλά και των νέων δικτύων επικοινωνίας (Garnham, 2005,).

Ο όρος δημιουργικές βιομηχανίες σύμφωνα με τον Garnham (2005) σηματοδοτεί τη μετάβαση από την υποστήριξη των παραδοσιακών καλών τεχνών προς το **δημιουργικά καινούριο** και την τοποθέτηση της παραγωγής των συμβολικών αγαθών στο βασικό πυρήνα της οικονομικής πολιτικής που μέχρι τότε βρισκόταν στο περιθώριο της οικονομικής ατζέντας. Ο Cunningham (2002) επισημαίνει ότι ο όρος δημιουργικές βιομηχανίες προσπαθεί να σκιαγραφήσει τη σπουδαία δυναμική των επιχειρήσεων της νέας οικονομίας, κάτι που δεν κατάφεραν οι όροι «τέχνες», «ΜΜΕ» και «πολιτιστικές βιομηχανίες».

Η πρώτη αναγνώριση της συνεισφοράς των δημιουργικών βιομηχανιών στην οικονομική ανάπτυξη προήλθε από το Εργατικό Κόμμα της Αυστραλίας στα τέλη της δεκαετίας του 1990 μέσω της έκθεσης με τίτλο “Creative Nation” (Hewison, 2014). Ακολούθησε η χαρτογράφηση των δημιουργικών βιομηχανιών στο Ηνωμένο Βασίλειο με στόχο τη σύνδεση της δημιουργικότητας με την πνευματική ιδιοκτησία στη νέα οικονομία της γνώσης (Αυδίκος, 2014). Η μελέτη του 2001 από την ομάδα εργασίας του Υπουργείου Πολιτισμού, ΜΜΕ και Αθλητισμού της Βρετανίας (στο εξής DCMS), ορίζει τις δημιουργικές βιομηχανίες ως *«δραστηριότητες που βασίζονται στην ατομική δημιουργικότητα, τις δεξιότητες και το ταλέντο και οι οποίες έχουν τη δυνατότητα να δημιουργούν ευημερία και θέσεις εργασίας μέσα από την παραγωγή και αξιοποίηση της πνευματικής ιδιοκτησίας»*, και περιλαμβάνει τους ακόλουθους τομείς: διαφήμιση, αρχιτεκτονική, εμπόριο καλλιτεχνικών αγαθών, χειροτεχνία, ειδικευμένο σχέδιο, σχέδιο μόδας, κινηματογράφηση και βίντεο, ψηφιακά παιχνίδια, μουσική, αναπαραστατικές τέχνες, εκδόσεις, υπηρεσίες λογισμικού, τηλεόραση και ραδιόφωνο (πίνακας 1) (Department of Culture, Media and Sports, 2001). Σε αυτόν τον εννοιολογικό ορισμό παρατηρούμε ότι οι δημιουργικοί κλάδοι βασίζονται στην τεχνολογική αναπαραγωγή, και έτσι διακρίνονται από τους πολιτιστικούς που είναι περισσότερο καλλιτεχνικά προσανατολισμένοι (Κουρτέρσης και Καλογερέσης, 2016:260). Στη συνέχεια το DCMS προέβη το 2013 στην αναγνώριση της σημαντικής οικονομικής σχέσης του τουρισμού, των μουσείων και των γκαλερί καθώς και της πολιτιστικής κληρονομιάς και των αθλημάτων με τις δημιουργικές βιομηχανίες.

Η ανωτέρω προσέγγιση των δημιουργικών βιομηχανιών τονίζει τα εμπορικά επιτεύγματα και τη στρατηγική σημασία της έννοιας των δημιουργικών βιομηχανιών για το εξαγωγικό προφίλ και το διεθνές branding του Ηνωμένου Βασιλείου (Cunningham, 2002). Ο ορισμός των δημιουργικών βιομηχανιών όπως αποδόθηκε από το Βρετανικό κράτος αποτελεί το βασικό παγκόσμιο εργαλείο μέτρησης και καταγραφής τους. Πρόκειται για μια στενή προσέγγιση η οποία περιλαμβάνει τις βιομηχανίες που είναι εντάσεως δημιουργικότητας χρησιμοποιώντας ως κριτήριο την αναλογία των ατόμων που ασκούν δημιουργικά επαγγέλματα σε κάθε βιομηχανία (Lazzaretti & Carrone, 2015; Αυδίκος, 2014).

Στις έρευνες του ο John Howkins χρησιμοποιεί έναν πιο ευρύ ορισμό για τις δημιουργικές βιομηχανίες ο οποίος βασίζεται σε τέσσερις (4) τομείς, τα πνευματικά δικαιώματα, τις ευρεσιτεχνίες, το εμπορικό σήμα και τη βιομηχανία του σχεδίου (design industry).

Παρότι για το Ηνωμένο Βασίλειο φαίνεται ο όρος να αποτυπώνει ξεκάθαρα την έμφαση στην ψηφιοποίηση και τις τεχνολογίες πληροφορίας και επικοινωνίας (στο εξής ΤΠΕ), παρατηρούμε ότι σε άλλες χώρες η έμφαση αυτή δεν είναι της ίδιας έντασης. Ο Cunningham (2002) αναφέρει ότι στην Αυστραλία, οι δημιουργικές βιομηχανίες ορίζονται ανάλογα με τα διάφορα επίπεδα χρησιμότητας. Για παράδειγμα το Εργατικό Κόμμα τις συναρτά περισσότερο με τον Πολιτισμό και λιγότερο με τις ΤΠΕ, ενώ το Πανεπιστήμιο του Κουίνσλαντ εστιάζει στην πραγματική δυναμική των επιχειρήσεων που στηρίζονται στη δημιουργικότητα, χωρίς να περιορίζεται στο ψηφιακό περιεχόμενο.

Οι περισσότεροι ερευνητές αλλά και οι διεθνείς οργανισμοί ή ακόμη και εθνικοί και τοπικοί πολιτικοί φορείς συχνά χρησιμοποιούν τον όρο «**πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίες**» (cultural and creative industries) (στο εξής ΠΔΒ) ο οποίος ανάλογα με το πλαίσιο εντός του οποίου χρησιμοποιείται παρουσιάζει μικρές διαφοροποιήσεις, με αποτέλεσμα να υπάρχουν διάφορα συστήματα ταξινόμησης των ΠΔΒ. Ειδικότερα, σύμφωνα με την UNESCO (2013) οι ΠΔΒ περιλαμβάνουν τις βιομηχανίες που βρίσκονται στον πυρήνα του πολιτιστικού τομέα, οι οποίες είναι οι μουσειακοί- εκθεσιακοί χώροι και οι βιβλιοθήκες, οι επιτελεστικές τέχνες (performing art), τα φεστιβάλ, οι εικαστικές τέχνες, το σχέδιο, οι εκδόσεις, η τηλεόραση, το ραδιόφωνο, η κινηματογράφηση και το βίντεο, η φωτογραφία και τα πολυμέσα, καθώς και τις βιομηχανίες του διευρυμένου πολιτιστικού τομέα, όπως η κατασκευή μουσικών οργάνων, ο εξοπλισμός ηχοληψίας, η αρχιτεκτονική, η διαφήμιση, οι εκτυπώσεις, το λογισμικό και το οπτικοακουστικό υλικό (βλ. πίνακα 1).

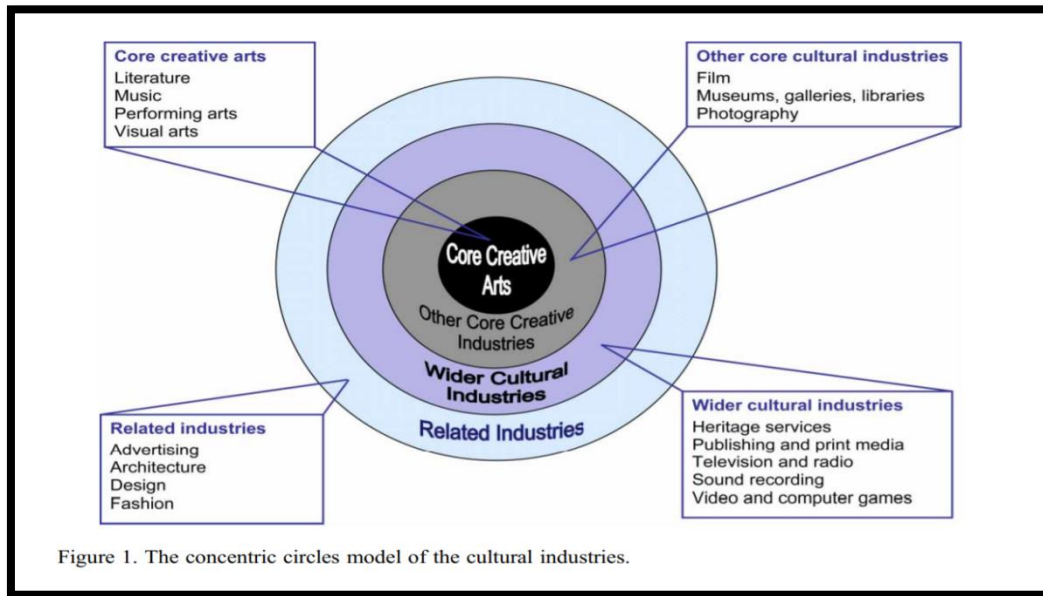
Το μοντέλο των ομόκεντρων κύκλων του Throsby βασίζεται στην υπόθεση ότι τα πολιτιστικά αγαθά και υπηρεσίες έχουν δύο διακριτές αξίες, την οικονομική και την πολιτιστική. Σύμφωνα με

το μοντέλο αυτό το πολιτιστικό περιεχόμενο των αγαθών και των υπηρεσιών που παράγονται είναι εκείνο που δημιουργεί τα ξεχωριστά χαρακτηριστικά των πολιτιστικών βιομηχανιών. Επομένως όσο πιο αισθητό πολιτιστικό περιεχόμενο έχει ένα συγκεκριμένο προϊόν ή υπηρεσία που παράγεται από μια βιομηχανία τόσο πιο πιθανό είναι η βιομηχανία αυτή να συγκαταλέγεται στις πολιτιστικές βιομηχανίες. Έτσι στο κέντρο του σχήματος βρίσκονται οι βασικές βιομηχανίες, τα αγαθά και οι υπηρεσίες των οποίων έχουν περισσότερο πολιτιστικό περιεχόμενο ενώ όσο προχωρούμε από το κέντρο του κύκλου προς τα έξω, τα παραγόμενα αγαθά και υπηρεσίες έχουν μεγαλύτερη αναλογικά εμπορική αξία (Εικόνα 3) (Throsby, 2008).

Το μοντέλο ταξινόμησης των ΠΔΒ που προτείνει ο Throsby περιλαμβάνει τέσσερις (4) κύκλους, στον κεντρικό κύκλο περιλαμβάνονται οι βασικές δημιουργικές τέχνες, ήτοι λογοτεχνία, μουσική, αναπαραστατικές και εικαστικές τέχνες, στον επόμενο κύκλο βρίσκονται άλλες βασικές πολιτιστικές βιομηχανίες όπως, κινηματογράφος, μουσεία, γκαλερί, βιβλιοθήκες και η φωτογραφία, ακολουθούν οι ευρύτερες πολιτιστικές βιομηχανίες που περιλαμβάνουν την πολιτιστική κληρονομιά, τις εκδόσεις και τις δραστηριότητες εκτύπωσης, την ηχογράφηση, την τηλεόραση και το ραδιόφωνο και τα βίντεο και τα ψηφιακά παιχνίδια υπολογιστών. Τέλος, στον τέταρτο κύκλο τοποθετούνται οι συναφείς βιομηχανίες όπως η αρχιτεκτονική, η διαφήμιση, το ειδικευμένο σχέδιο και η μόδα (Εικόνα 3). Κριτήριο για την ένταξη μιας βιομηχανίας στον εκάστοτε κύκλο είναι η ποσότητα της δημιουργικής εργασίας² (εισροή) κατά τη διαδικασία της παραγωγής των αγαθών και των υπηρεσιών της (Throsby, 2008).

² Ο ορισμός της δημιουργικής εργασίας παραμένει μια εξίσου δύσκολη διαδικασία, για το λόγο αυτό ο Throsby για να συλλέξει τα απαραίτητα δεδομένα καταλήγει να χρησιμοποιεί δύο διαφορετικούς πίνακες α) τις δημιουργικές και μη δημιουργικές βιομηχανίες και β) τα δημιουργικά και μη δημιουργικά επαγγέλματα. Επιπλέον υιοθετεί τη δομή του πολιτιστικού του πολιτιστικού εργατικού δυναμικού που έχει μελετηθεί και από τον Cunningham η οποία έχει τρία μέρη: α) τους ειδικευμένους εργαζόμενους, που απασχολούνται στα βασικά δημιουργικά επαγγέλματα εντός των δημιουργικών βιομηχανιών, β) τους υποστηρικτικούς εργαζόμενους που ασκούν διάφορα επαγγέλματα εντός των δημιουργικών βιομηχανιών και γ) τους εργαζόμενους στη δημιουργικό πυρήνα άλλων βιομηχανιών (Throsby, 2008).

Εικόνα 3 Το μοντέλο των ομόκεντρων κύκλων του Throsby

Πηγή: Throsby, 2008

Ακόμη μια προσέγγιση για την ταξινόμηση των ΠΔΒ παρουσιάζεται από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Διανοητικής Ιδιοκτησίας του ΟΗΕ «WIPO». Η εν λόγω ταξινόμηση βασίζεται στην πνευματική ιδιοκτησία και οι βιομηχανίες ταξινομούνται σε εκείνες που δημιουργούν διανοητικά αγαθά και υπηρεσίες, σε εκείνες που είναι απαραίτητες την διαβίβαση αυτών στους καταναλωτές καθώς και σε εκείνες που η πνευματική ιδιοκτησία αφορά ένα μικρό τμήμα της λειτουργίας τους (Πίνακας 1) (UNESCO, 2010).

Περαιτέρω, σύμφωνα με τους Rutten et al (στο Καλογερέσης, Κουρτέσης, 2016: 261) οι δημιουργικοί κλάδοι περιλαμβάνουν εκείνους τους τομείς και τα παραγόμενα αγαθά, οι υπηρεσίες των οποίων είναι αποτέλεσμα δημιουργικής εργασίας, αναδεικνύοντας τη σημασία της υλικής και συμβολικής αξίας των αγαθών αυτών. Ακόμη, όπως αναφέρουν οι Καλογερέσης και Κουρτέσης (2016: 261) παρά την αποδοχή των ανωτέρω συστημάτων ταξινόμησης παρατηρούνται σε πολλές χώρες διαφοροποιήσεις, όπως για παράδειγμα στη Σουηδία, όπου οι δημιουργικοί κλάδοι συνδέονται στενά με την οικονομία εμπειρίας, και συμπεριλαμβάνουν και τα τον κλάδο των εστιατορίων, σχέση η οποία θα εξεταστεί στις επόμενες ενότητες.

Figure 1.1 Different classification systems for the cultural and creative industries ⁵					
1. DCMS Model		2. Symbolic Texts Model		3. Concentric Circles Model	
Advertising Architecture Art and antiques market Crafts Design Fashion Film and video Music Performing arts Publishing Software Television and radio Video and computer games		Core cultural industries Advertising Film Internet Music Publishing Television and radio Video and computer games Peripheral cultural industries Creative arts Borderline cultural industries Consumer electronics Fashion Software Sport		Core creative arts Literature Music Performing arts Visual arts Other core cultural industries Film Museums and libraries Wider cultural industries Heritage services Publishing Sound recording Television and radio Video and computer games Related industries Advertising Architecture Design Fashion	
4. WIPO Copyright Model		5. UNESCO Institute for Statistics Model		6. Americans for the Arts Model	
Core copyright industries Advertising Collecting societies Film and video Music Performing arts Publishing Software Television and radio Visual and graphic art Partial copyright industries Architecture Clothing, footwear Design Fashion Household goods Toys		Interdependent copyright industries Blank recording material Consumer electronics Musical instruments Paper Photocopiers, photographic equipment Industries in core cultural domains Museums, galleries, libraries Performing arts Festivals Visual arts, crafts Design Publishing Television, radio Film and video Photography Interactive media Industries in expanded cultural domains Musical instruments Sound equipment Architecture Advertising Printing equipment Software Audiovisual hardware		Advertising Architecture Arts schools and services Design Film Museums, zoos Music Performing arts Publishing Television and radio Visual arts	

Πηγή: UNESCO, 2013

Η κατηγοριοποίηση των πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών, που παρουσιάστηκε ανωτέρω, είναι κατά κύριο λόγο εφαρμόσιμη στις βόρειες ευρωπαϊκές χώρες. Επομένως προκύπτει η ανάγκη για μια νέα εννοιολογική προσέγγιση η οποία θα ανταποκρίνεται στα

χαρακτηριστικά των χωρών της Νότιας Ευρώπης και η οποία θα δίνει περισσότερη έμφαση στην πολιτιστική κληρονομιά (Carone & Lazzeretti, 2015).

Πράγματι, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στην Πράσινη Βίβλο (2010) με τίτλο «*Απελευθέρωση του δυναμικού των κλάδων του πολιτισμού και της δημιουργικότητας*» αναφέρει την πολιτιστική κληρονομιά ως παραδοσιακό τομέα των τεχνών ο οποίος περιλαμβάνεται στους πολιτιστικούς κλάδους. Περαιτέρω παρουσιάζει μια ευρεία προσέγγιση των πολιτιστικών και δημιουργικών κλάδων, καθώς εντάσσει στους κλάδους του πολιτισμού όσους παράγουν και διανέμουν αγαθά ή υπηρεσίες που κατά τη στιγμή της παραγωγής τους θεωρείται ότι έχουν ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό, χρήση ή σκοπό που εμπεριέχει ή μεταφέρει τρόπους πολιτιστικής έκφρασης, ανεξάρτητα από την εμπορική αξία τους, ενώ στους δημιουργικούς κλάδους περιλαμβάνει εκείνους που χρησιμοποιούν τον πολιτισμό ως συστατικό στοιχείο και έχουν πολιτιστική διάσταση, παρά το γεγονός ότι τα προϊόντα τους έχουν κατά κύριο λόγο λειτουργική χρησιμότητα (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2010).

2.2 Η γαστρονομία και τα τρόφιμα ως πολιτιστικοί και δημιουργικοί κλάδοι

Όπως αναφέρθηκε η διεύρυνση των ορισμών των ΠΔΒ συμπεριλαμβάνει και την πολιτιστική κληρονομιά. Η πολιτιστική κληρονομιά εκτός από τις υλικές πολιτιστικές εκφάνσεις του παρελθόντος περιλαμβάνει και άυλα τεκμήρια του παρελθόντος τα οποία συνδέουν με κοινούς δεσμούς τα μέλη μιας κοινότητας. Χοροί, έθιμα, λαϊκά δρώμενα και διατροφικές παραδόσεις αποτελούν μεταξύ άλλων στοιχεία συλλογικής μνήμης και εμπειρίας κάθε κοινωνίας και σημεία αναφοράς της ιδιαίτερης της ταυτότητας. Αγροδιατροφικές παραδόσεις, καλλιεργητικές πρακτικές, και γαστρονομικές γιορτές συνδέονται κυρίως με τον αγροτικό χώρο και συγκροτούν τοπικές ταυτότητες. Τελευταία, οι δράσεις σχετικά με τα τρόφιμα και την γαστρονομία γνωρίζουν μεγάλη απήχηση σε μια προσπάθεια να αναδειχθούν τα οφέλη από τη συνεχή ανάπτυξή τους (Υπουργείο Πολιτισμού & Αθλητισμού, 2018).

Τα οφέλη της αγροδιατροφής και γαστρονομίας ως στοιχεία της **άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς** συχνά είναι συνυφασμένα με τη βιομηχανία του τουρισμού, και ειδικότερα του πολιτιστικού τουρισμού. Σύμφωνα με τον Richards (2014) η έρευνα πολλών φορέων και οργανισμών για τα τρόφιμα οδήγησε στη διαπίστωση ότι αυτά αποτελούν τη βάση του τουρισμού της εμπειρίας καθώς συμβάλλουν στην παραγωγή προϊόντων χαρακτηριστικών ενός τόπου, στην ανάπτυξη υποδομών για κατανάλωση και παραγωγή, στην υποστήριξη του τοπικού πολιτισμού και στη συνεργασία παραγωγών, εστιατόρων και της βιομηχανίας του τουρισμού.

Επίσης, ως στοιχεία του πολιτιστικού τουρισμού, του τουρισμού της εμπειρίας και του δημιουργικού τουρισμού³, τα τρόφιμα και η γαστρονομία προσφέρουν στους επισκέπτες μια ποικιλία τουριστικών ευκαιριών, συνδυάζοντας τους τοπικούς πόρους από την γεωργία με τον τομέα των υπηρεσιών και συνδέονται με τη διακριτή ταυτότητα ενός τόπου. Η ύπαρξη ενός διατροφικού συμπλέγματος σε έναν τόπο συμβάλει στην δημιουργία ενός ελκυστικού place brand (Lee, Kovacs, Wall, 2015).

Ωστόσο, η δημιουργική πτυχή του τομέα της αγροδιατροφής και της γαστρονομίας δεν εξαντλείται στη συσχέτιση τους με τις επιδόσεις του τουριστικού τομέα, ούτε περιορίζεται μόνο στην ανάδειξή τους ως στοιχεία άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Αντιθέτως τα τελευταία χρόνια, παρατηρούμε ότι η δημιουργικότητά τους ερευνάται όλο και περισσότερο, και συνδέεται με την ανάδειξη των δημιουργικών χαρακτηριστικών όπως, η ικανότητά τους να προσφέρουν **δημιουργικές εναλλακτικές για τη διαχείριση των σύγχρονων προβλημάτων** (π.χ. αντιμετώπιση ανεργίας και περιβαλλοντικών προβλημάτων), η ποιότητα των παραγόμενων προϊόντων, η χρήση της τεχνολογίας για την παραγωγή νέων καινοτόμων διατροφικών και γαστρονομικών προϊόντων (π.χ. νέα μενού εστιατορίων) αλλά και οι συνθήκες συνεργασίας που δημιουργούνται ανάμεσα σε

³ Σύμφωνα με τον Richards (2014) ο δημιουργικός τουρισμός είναι ο τουρισμός που προσφέρει στους επισκέπτες την ευκαιρία να αναπτύξουν τις δημιουργικές τους δραστηριότητες μέσα από την ενεργή συμμετοχή σε συνεδρίες και μαθησιακές εμπειρίες οι οποίες αποτελούν χαρακτηριστικά του προορισμού.

διάφορα επίπεδα όπως για παράδειγμα ανάμεσα σε καλλιεργητές, τοπικούς κρατικούς και μη κυβερνητικούς φορείς, επαγγελματίες του τουρισμού, εκπαιδευτικά ιδρύματα και καταναλωτές (Lee et al., 2015 ; Donald, Blay- Palmer 2006).

Σύμφωνα με τον Richards (2014) η γαστρονομία είναι ένας τομέας το ίδιο δημιουργικός με τους τομείς που απαρτίζουν τις δημιουργικές βιομηχανίες με τη στενή έννοια. Ειδικότερα, ο δημιουργικός της χαρακτήρας έγκειται στο γεγονός ότι περιλαμβάνει πολλά δημιουργικά στοιχεία, ίσως και περισσότερα από τις άλλες δημιουργικές βιομηχανίες καθώς καταπιάνεται με τη δημιουργική συνάρθρωση τοπίων, των ανθρώπων που κατοικούν σε αυτά, των τροφίμων που παράγονται, των εθίμων που διατηρούν και της οργάνωσης των γευμάτων για τους κατοίκους και τους επισκέπτες των τόπων αυτών. Επιπλέον, για τις Donald και Blay Palmer (2006) η δημιουργικότητα στο πλαίσιο της γαστρονομίας και των αγροδιατροφικών προϊόντων έγκειται στην παραγωγή ποιοτικών, τοπικών, δίκαιου εμπορίου και οργανικών προϊόντων τα οποία συνδέονται στενά με τον τόπο στον οποίο παράγονται, συμβάλλοντας ταυτόχρονα στη δημιουργία μιας μοναδικής εικόνας και φήμης για τον τόπο αυτό.

Ο δημιουργικός χαρακτήρας των τροφίμων και της γαστρονομίας επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι ο Εκπαιδευτικός Επιστημονικός και Πολιτιστικός Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών «UNESCO» δημιουργεί το 2004 το **Δίκτυο των Δημιουργικών Πόλεων** (UNESCO Creative Cities Network), το οποίο περιλαμβάνει επτά (7) δημιουργικούς τομείς στους οποίους οι πόλεις μπορούν να διακριθούν και να βραβευτούν για την επίδοσή τους. Ένας από τους τομείς αυτούς είναι και η γαστρονομία. Σκοπός του Δικτύου είναι να προωθήσει τη συνεργασία των πόλεων που έχουν αναγνωρίσει τη δημιουργικότητα ως παράγοντα βιώσιμης ανάπτυξης. Οι πόλεις με τη συμμετοχή τους στο δίκτυο δεσμεύονται να μοιράζονται με τις άλλες συμμετέχουσες πόλεις καλές πρακτικές και να συνεργάζονται σε διάφορα επίπεδα με σκοπό την προώθηση και περαιτέρω ανάπτυξη της δημιουργικότητας. (en.unesco.org).

Το δίκτυο των δημιουργικών πόλεων της UNESCO παρέχει στις πόλεις οι οποίες επιθυμούν να διακριθούν στον τομέα της γαστρονομίας μια κατευθυντήρια λίστα με χαρακτηριστικά τα οποία θα πρέπει να διαθέτουν προκειμένου να ανακηρυχθούν ως γαστρονομικές πόλεις όπως, η αναπτυγμένη γαστρονομία της πόλης, η δραστήρια γαστρονομική κοινότητα, η χρήση παραδοσιακών πρακτικών στη μαγειρική, οι παραδοσιακές αγορές τροφίμων και η τοπική βιομηχανία τροφίμων, τα γαστρονομικά φεστιβάλ, η προστασία του περιβάλλοντος και η ευαισθητοποίηση του κοινού γύρω από ζητήματα διατροφής και βιώσιμης παραγωγής τροφίμων. Σε αυτό το πλαίσιο η γαστρονομία σχετίζεται σε πολύ μεγάλο βαθμό με τη γνώση και την κατανόηση των διατροφικών συνηθειών και των πρακτικών των ανθρώπων και λιγότερο με πρακτικές αναφορικά με την παρουσίαση υψηλής κουζίνας και την γευσίγνωσία (Pearson & Pearson, 2016).

Παραδείγματα ευρωπαϊκών πόλεων που έχουν ανακηρυχθεί ως δημιουργικές πόλεις της γαστρονομίας είναι η πόλη Όστερσουντ της Σουηδίας (2010), η πόλη Μπεργκέν της Νορβηγίας (2015), οι Ιταλικές πόλεις Άλμπα (2017) και Πάρμα (2015) και οι Ισπανικές πόλεις Μπουργκός και Ντένια (2017) (εικόνα 2). Κοινές δράσεις που συναντούμε στις πόλεις αυτές είναι η παραγωγή τοπικών ή και οργανικών διατροφικών προϊόντων με βιώσιμο τρόπο, η υποστήριξη τοπικών καλλιεργητών, η διοργάνωση διατροφικών φεστιβάλ, η προβολή παραδοσιακών προϊόντων προστατευόμενης ονομασίας προέλευσης, η ευαισθητοποίηση της τοπικής κοινότητας για την παραγωγή και κατανάλωση διατροφικών προϊόντων, τα προγράμματα για την βελτίωση της υγείας του πληθυσμού μέσω απόκτησης υγιών διατροφικών συνηθειών καθώς και η σύνδεση του κλάδου της διατροφής και της γαστρονομίας με άλλους δημιουργικούς κλάδους (www.creativegastronomy.com).

Εικόνα 4: Οι δημιουργικές γαστρονομικές πόλεις της UNESCO

Πηγή: www.unesco.org

Στα οφέλη από τη συμμετοχή στο δίκτυο των γαστρονομικών δημιουργικών πόλεων περιλαμβάνονται η ενίσχυση της εικόνας της πόλης τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο, η αύξηση των επισκεπτών και ιδίως του γαστρονομικού τουρισμού, καθώς και οι σημαντικές οικονομικές ευκαιρίες για την βιομηχανία των τροφίμων. Επιπλέον, στο πλαίσιο του δικτύου αναπτύσσονται συνέργειες ανάμεσα στις επιχειρήσεις του αγροδιατροφικού και γαστρονομικού τομέα, τους εκπαιδευτικούς και ερευνητικούς φορείς αλλά και σε δημόσιους τοπικούς φορείς. Τέλος, στα παραπάνω οφέλη έρχεται να προστεθεί και το αίσθημα υπερηφάνειας των κατοίκων για τη νέα εικόνα της πόλης τους, συνέπεια της διεθνούς προβολής της ως δημιουργική πόλη της γαστρονομίας (Pearson & Pearson, 2015).

Ανάλογη δράση με εκείνη του δικτύου των δημιουργικών πόλεων της UNESCO υλοποιεί και το **Διεθνές Ινστιτούτο Γαστρονομίας, Πολιτισμού, Τεχνών και Τουρισμού** (στο εξής IGCAT). Ο μη κυβερνητικός αυτός φορέας συστάθηκε το 2012, με σκοπό την προώθηση της γαστρονομίας, του πολιτισμού και του βιώσιμου τουρισμού και την εξισορρόπηση τους ενάντια στις παγκόσμιες επισιτιστικές τάσεις που επηρεάζουν τον πλανήτη, την υγεία και την τοπική οικονομία. Ο σκοπός

αυτός επιτυγχάνεται από την υποστήριξη συνεργιών ανάμεσα σε τοπικούς, περιφερειακούς και διεθνείς φορείς (www.igcat.org).

Με την πεποίθηση ότι η περιφερειακή πολιτιστική και διατροφική ποικιλομορφία είναι το κλειδί για την ανάπτυξη των τοπικών οικονομικών, το IGCAT δημιουργεί την πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Γαστρονομικής Περιφέρειας (ΕΓΠ), προκειμένου να ενισχύσει την ενσωμάτωση των παραδοσιακών και δημιουργικών στοιχείων στην περιφερειακή γαστρονομία. Σκοπός του προγράμματος είναι να επιτευχθεί η ανταλλαγή γνώσεων στις συμμετέχουσες περιφέρειες αναφορικά με την ευαισθητοποίηση για τη σπουδαιότητα της πολιτιστικής και γαστρονομικής μοναδικότητας, την ενίσχυση της δημιουργικότητας και της γαστρονομικής καινοτομίας, την εκπαίδευση για βελτίωση της διατροφής του πληθυσμού και των βιώσιμων τουριστικών προτύπων, την προβολή διακεκριμένων διατροφικών προϊόντων και συνεπώς την ενίσχυση της ευημερίας των περιφερειών αυτών (www.igcat.org, Richards, 2014).

Επιπλέον, παρατηρείται το φαινόμενο πλήθος φορέων, εκτός των προαναφερθέντων, να σχεδιάζουν και να υλοποιούν δράσεις καθώς και να εκπονούν μελέτες αναφορικά με την αγροδιατροφή και τη γαστρονομία. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού, ο φορέας ATLAS 'Tourism and Gastronomy Research Group' καθώς και η Ευρωπαϊκή Ένωση με θέσπιση της δράσης των Γαστρονομικών Πόλεων του προγράμματος Urbact II καθώς και με το θεσμό της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης (Richard, 2014 ; www.urbact.eu).

Από τις δώδεκα πόλεις- περιφέρειες που έχουν ανακηρυχθεί ευρωπαϊκές γαστρονομικές περιφέρειες από το IGCAT, τέσσερις από αυτές έχουν επίσης ανακηρυχθεί ως Πολιτιστικές Πρωτεύουσες της Ευρώπης (Πίνακας 2), αυτό αποδεικνύει ότι αρκετές πόλεις προσπαθούν να αναπτύσσουν συνεχώς τους κλάδους της γαστρονομίας και της διατροφής και με βάση αυτούς να δημιουργούν την ταυτότητα τους.

Πίνακας 2: Περιοχές ανακηρυχθείσες ΠΠΕ και ΕΓΠ

Πόλη- Περιφέρεια	Ευρωπαϊκή Γαστρονομική Περιφέρεια (IGCAT)	Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης (Ε.Ε.)
Όρχους (Δανία)	2017	2017
Ρίγα (Λετονία)	2017	2014
Γκάλγουεϊ (Ιρλανδία)	2018	2020
Σιμπιού (Ρουμανία)	2019	2007

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

2.3 Δημιουργικός - αγροδιατροφικός τομέας και σύγχρονες προκλήσεις

Πως όμως προέκυψε η εισαγωγή της γαστρονομίας και των τροφίμων στη δημόσια συζήτηση; Τα τελευταία χρόνια ζητήματα ηθικών αρχών αναφορικά με τις καλλιεργητικές πρακτικές, τη διακίνηση των τροφίμων, τις ανισότητες αναφορικά με την πρόσβαση σε αυτά, τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις, και τη βιωσιμότητα των τοπικών οικονομιών, απασχολούν όλο και περισσότερο τις σύγχρονες κοινωνίες (Cavicchi, Stancova, 2016). Κεντρικό μέρος σε αυτή τη συζήτηση καταλαμβάνει η κριτική που έχει ασκηθεί στον τρόπο λειτουργίας του Συμβατικού Συστήματος Αγροδιατροφής (στο εξής ΣΣΑ), και στις δυσμενείς επιπτώσεις του στους πυλώνες της βιώσιμης ανάπτυξης καθώς φαίνεται να ασκεί μονοπωλιακή δύναμη σε ολόκληρη την αλυσίδα παροχής τροφίμων, να λειτουργεί με αδιαφανή τρόπο, να οδηγεί στην ομογενοποίηση των προτύπων κατανάλωσης και παραγωγής τροφίμων, στην απώλεια τοπικών ποικιλιών και γεύσεων και σε όξυνση του φαινομένου της κλιματικής αλλαγής (Kalfagianni and Skordili, 2019).

Ειδικότερα, το ΣΣΑ προκαλεί την εξάντληση των φυσικών μη ανανεώσιμων πόρων, όπως των ορυκτών καύσιμων που απαιτούνται για την παραγωγή αγροδιατροφικών προϊόντων και για τις μακροσκελείς μεταφορές τους, γνωστά στη διεθνή βιβλιογραφία ως «food miles», δεσμεύει τεράστιες εκτάσεις γης και καταναλώνει μεγάλες ποσότητες νερού για τις ανάγκες του αγροτικού και κτηνοτροφικού τομέα (Σκορδίλη, 2018). Επιπλέον, η εντατικοποίηση της γεωργίας και η χρήση λιπασμάτων έχει αρνητική επίδραση στη διατήρηση των οικοσυστημάτων και της βιοποικιλότητας (Kalfagianni and Skordili, 2019).

Ακόμη, σημαντικό ζήτημα στο οποίο το ΣΣΑ δεν φαίνεται να δίνει λύση είναι εκείνο της επισιτιστικής επισφάλειας. Παρότι στο παρελθόν η συζήτηση περιστρεφόταν γύρω από την πείνα και τον υποσιτισμό, φαινόμενα που κατά κύριο λόγο εντοπιζόντουσαν στις αναπτυσσόμενες χώρες, τα τελευταία χρόνια έχει μετατοπιστεί σε ζητήματα όπως ο υπερσιτισμός, η παχυσαρκία και η κακής ποιότητας διατροφή που οδηγούν στην αύξηση των προβλημάτων υγείας του γενικού

πληθυσμού, τα οποία παρατηρούνται κατά κύριο λόγο στις πλούσιες αναπτυγμένες χώρες (Σκορδύλη, 2018).

Εκτός από τις αρνητικές επιπτώσεις του ΣΣΑ στην ανθρώπινη υγεία, ο υπερβολικά παγκοσμιοποιημένος χαρακτήρας του, με τη μαζική βιομηχανοποιημένη παραγωγή αγροτικών προϊόντων, συμβάλει στη συνεχή απομάκρυνση των καταναλωτών από την παραγωγή των τροφίμων και απειλεί τη διατήρηση των γαστρονομικών παραδόσεων (Kalfagianni and Skordili, 2019).

Οι ανωτέρω επιπτώσεις ανέδειξαν τη σημασία της έννοιας της τοπικότητας της παραγωγής των διατροφικών προϊόντων και της ανάγκης για ανακατασκευή της διατροφικής κουλτούρας και ταυτότητας πολλών περιοχών (Rinaldi, 2017) και αύξησαν το ενδιαφέρον σημαντικού μέρους του πληθυσμού για την κατανάλωση, φρέσκων, ποιοτικών και φυσικών τροφίμων καθώς και για την γεωγραφική προέλευση αυτών (Abend, 2015).

Οι αδυναμίες του ΣΣΑ επιλύονται ως ένα βαθμό α) με την **εναλλακτική γεωγραφία** των τροφίμων, η οποία χαρακτηρίζεται από την παραγωγή προϊόντων με ειδικά χαρακτηριστικά και ξεχωριστή ποιότητα, την ελαχιστοποίηση της απόστασης ανάμεσα σε παραγωγούς και καταναλωτές, τα τοπικά αγροδιατροφικά δίκτυα, τη διατήρηση της τοπικής βιοποικιλότητας και των κοινωνικο-πολιτιστικών παραδόσεων και β) με τη **μετάβαση** από την παραγωγή τροφίμων εντάσεως ενέργειας στην παραγωγή τροφίμων εντάσεως γνώσης και εργασίας, με βάση τις αρχές τις αειφορικής ανάπτυξης (Σκορδύλη, 2018: 184-185, Rinaldi, 2017:4).

Σε αυτό το πλαίσιο αναπτύχθηκαν τα διατροφικά κινήματα “food movements” είτε ως αντίβαρο στην οικονομική συγκέντρωση, στην οικονομική υποβάθμιση και στην ομογενοποίηση της κατανάλωσης που προκαλείται από τα παγκοσμιοποιημένα συμβατικά συστήματα αγροδιατροφής (Kalfagianni and Skordili, 2019), είτε ως έκφραση προσωπικών πεποιθήσεων για

έναν υγιεινό και βιώσιμο τρόπο ζωής (Stedman et al. 2017). Κοινός παρονομαστής των κινήματων αυτών είναι η υποστήριξη τοπικής παραγωγής και κατανάλωσης τροφίμων τα οποία είναι υγιεινά, δίκαια, βιώσιμα και οικονομικά προσιτά (Kalfagianni and Skordili, 2019).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το Slow Food Movement. Πρόκειται για κίνημα το οποίο δίνει έμφαση στην ποιότητα των διατροφικών προϊόντων (good), στις φιλικές προς το περιβάλλον πρακτικές παραγωγής τους (clean) και στις δίκαιες τιμές τους τόσο για τους καταναλωτές όσο και τους παραγωγούς (fair) (www.slowfood.com) . Λίγα χρόνια αργότερα, το 2005, στο San Francisco της Καλιφόρνια τρεις γυναίκες της περιοχής καλούν τους κατοίκους να καταναλώνουν τρόφιμα που έχουν παραχθεί σε απόσταση έως 100 μίλια από το San Francisco, δημιουργώντας το κίνημα των Locavores (www.localfoodwheel.com). Οι βασικές αρχές του κινήματος είναι η κατανάλωση τροφίμων που έχουν καλλιεργηθεί και παραχθεί τοπικά. Επίσης, εστιάζει στην υποστήριξη της κατανάλωσης φρέσκων προϊόντων μεγάλης διατροφικής αξίας και με την πάροδο του χρόνου έχει πολλούς υποστηρικτές (Stedman et al. 2017).

2.4 Γαστρονομικός τουρισμός και βιώσιμη ανάπτυξη

Σύμφωνα με τους Hall και Mitchell ο γαστρονομικός τουρισμός, ως μέρος της οικονομίας της εμπειρίας, περιλαμβάνει τις επισκέψεις σε εγκαταστάσεις παραγωγής τροφίμων, σε αγροκτήματα, γαστρονομικά φεστιβάλ, εστιατόρια και ειδικές τοποθεσίες όπου η δοκιμή και η εμπειρία συγκεκριμένων γαστρονομικών προϊόντων που παράγονται εκεί αποτελούν βασικό κίνητρο για να ταξιδέψει κανείς σε αυτές (Rinaldi, 2017). Έτσι, ολόκληρες χώρες αλλά και αστικές και αγροτικές περιοχές προσπαθούν να αναδείξουν την γαστρονομική τους κληρονομιά με σκοπό να δημιουργήσουν μια σύνδεση ανάμεσα στην γαστρονομία, την πολιτιστική κληρονομιά και τον τουρισμό στοχεύοντας στη δημιουργία γαστρονομικών κόμβων (Richards, 2014). Τα τοπικά τρόφιμα και η τοπική γαστρονομική κουλτούρα ως υλικά αγαθά και ταυτόχρονα ως στοιχεία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς προσφέρουν ευκαιρίες για την προώθηση (marketing) μιας περιοχής και αποτελούν τη βάση για μια ισχυρή στρατηγική branding του τόπου (Rinaldi, 2017). Σε αυτό το πλαίσιο, συχνά οι τοπικές αρχές προσπαθούν να αξιοποιήσουν τα εδαφικά

χαρακτηριστικά τους (territory assets), όπως για παράδειγμα την ύπαρξη αυθεντικής τοπικής κουζίνα και να δημιουργήσουν πάνω σε αυτή το ανταγωνιστικό τους πλεονέκτημα προσελκύοντας νέους κατοίκους, νέους επαγγελματίες και επιχειρηματίες, αλλά και επισκέπτες/τουρίστες (Lee and Wall, 2014).

Τα οφέλη από την ανάπτυξη αγροδιατροφικού και γαστρονομικού τομέα στη βιώσιμη τοπική ανάπτυξη είναι σημαντικά. Συγκεκριμένα, η ανάπτυξη μιας γαστρονομικής- αγροδιατροφικής συστάδας «cluster» ωφελεί οικονομικά τους καλλιεργητές- παραγωγούς αλλά και άλλους κατοίκους μέσα από τη δημιουργία σχετικών με τη γαστρονομία τοπικών επιχειρήσεων και νέων θέσεων εργασίας, ενώ συμβάλει στη διατήρηση της υπάρχουσας απασχόλησης, δημιουργεί ευκαιρίες για αύξηση των αποδοχών των παραγωγών μέσα από την ανάπτυξη του τοπικού εμπορίου διατροφικών προϊόντων με προστιθέμενη αξία (πχ Προϊόντα Ονομασίας Προέλευσης, Προϊόντα Γεωγραφικής Ένδειξης), επίσης συμβάλει στη διατήρηση του τοπίου καθώς και στην ενίσχυση της ταυτότητας του τόπου και στην απόκτηση αισθήματος υπερηφάνειας (pride) των κατοίκων για την περιοχή τους. Ακόμη, όπως επισημαίνουν οι Hjalager και Richards, η ανάπτυξη των γαστρονομικών cluster αποτελεί στρατηγική για τη δημιουργία μιας διαφοροποιημένης οικονομίας και οδηγεί στη δημιουργία τοπικής παραγωγής τροφίμων (Lee et al. 2015; Rinaldi, 2017).

Οι Lee, Wall και Kovacs (2015) χαρακτηρίζουν ένα αγροδιατροφικό σύμπλεγμα “food cluster” ως ένα σύνθετο προϊόν που παράγεται από το συνδυασμό πολλών εισροών. Ειδικότερα, περιλαμβάνει συνήθως εστιατόρια, καλλιεργητές και κτηνοτρόφους, εμπόρους αλλά και καλλιτέχνες. Σημαντικός παράγοντας επιτυχίας ενός αγροδιατροφικού συμπλέγματος είναι η οργανωτική ηγεσία του, καθώς εξασφαλίζει τη συνεργασία, την επικοινωνία αλλά και τη ροή της πληροφορίας. Τα food clusters μπορούν να προσφέρουν στους επισκέπτες μια ποικιλία γαστρονομικών τουριστικών ευκαιριών, καθώς εμπεριέχουν το συνδυασμό τοπικών πόρων από τη γεωργία και τον τομέα των πολιτιστικών υπηρεσιών, αλλά και του place branding.

2.4.1 Παραδείγματα food clusters από τον Καναδά

Στη βιβλιογραφία εκτενείς είναι οι αναφορές στα δημιουργικά αγροδιατροφικά συμπλέγματα του Καναδά, τα οποία αναπτύσσονται στο πλαίσιο του place branding. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι περιπτώσεις του Savour Stratford και του Savour Muskoka στο Οντάριο του Καναδά. Πρόκειται για δύο τουριστικές περιοχές που έχουν αναπτύξει συστήματα αγροδιατροφής προκειμένου να επιμηκύνουν τις τουριστικές περιόδους και να ενισχύσουν την τοπική οικονομία. Η μελέτη των δύο περιπτώσεων αποδεικνύει ότι η επιτυχία ενός food cluster χαρακτηρίζεται από έντονο βαθμό πολυπλοκότητας και εξαρτάται από παράγοντες όπως τα χαρακτηριστικά μιας περιοχή, το ρόλο της ηγεσίας του cluster, το βαθμό εξωστρέφειάς του, τις δυνατότητες χρηματοδότησης των σχετικών δράσεων, τις συνέργειες με άλλους δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς, αλλά επίσης πολύ σημαντικό ρόλο παίζει η ύπαρξης μιας ισχυρής και ξεκάθαρης στρατηγικής branding (Lee et al. 2014).

Για την ανάπτυξη των ανωτέρω cluster δημιουργήθηκαν μη κερδοσκοπικοί φορείς. Στην περίπτωση του Savour Stratford πρόκειται για μια από πάνω προς τα κάτω (top down) πρωτοβουλία η οποία έχει την υποστήριξη των τοπικών αρχών μέσω χρηματοδότησης, είναι περισσότερο προσανατολισμένη στη βιομηχανία, και αναπτύσσει συνεργασίες με δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς. Αποτέλεσμα όλων αυτών είναι να εξελίσσεται και επεκτείνεται πολύ γρήγορα. Από την άλλη πλευρά, η περίπτωση του Savour Muskoka αποτελεί μια bottom up προσέγγιση, με αρκετά δημοκρατικό τρόπο λειτουργίας αλλά με λιγότερο εξωστρεφή χαρακτήρα, όπου λόγω έλλειψης κυρίως οικονομικών πόρων έχει αργούς ρυθμούς ανάπτυξης και καταβάλει μεγάλες προσπάθειες για να καταστεί βιώσιμη. Ωστόσο η ύπαρξη της οργάνωσης έχει δημιουργήσει πολλαπλά οφέλη για τους συμμετέχοντες επαγγελματίες (Lee et al. 2014).

2.4.2 Το Σκανδιναβικό παράδειγμα

Η αξιοποίηση των τροφίμων ως εργαλείο για την τοπική βιώσιμη ανάπτυξη μπορεί να επιτύχει τα ανωτέρω αποτελέσματα και μέσα από την ανάπτυξη της υψηλής γαστρονομίας μιας περιοχής.

Όπως θα δούμε και στη συνέχεια μέσα από το παράδειγμα της Δανίας, από την ανάπτυξη των εστιατορίων υψηλής γαστρονομίας ενισχύεται ένα γαστρονομικό ρεύμα που συμπαρασύρει και τις υπόλοιπες κατηγορίες εστιατορίων, με αποτέλεσμα να αυξάνεται η ζήτηση για τοπικά προϊόντα με προστιθέμενη αξία και ως εκ τούτου να ωφελούνται οι μικροί τοπικοί παραγωγοί (Bench-Larsen et al., 2016).

Το 2004 ο καταξιωμένος μάγειρας Claus Meyer και ο ακαδημαϊκός Jan Krag Jacobsen, υιοθετώντας τις βασικές αρχές που διέπουν τον σημερινό δημιουργικό γαστρονομικό αγροδιατροφικό τομέα, για ποιοτικά, φρέσκα, εθνικά, και δίκαιου εμπορίου αγροδιατροφικά προϊόντα, επιχείρησαν, με τη συνδρομή και άλλων σκανδιναβών μαγείρων, να δημιουργήσουν το κίνημα της Νέας Σκανδιναβικής Κουζίνας (στο εξής ΝΣΚ) “New Nordic Cuisine” (www.norden.org). Οι αρχές του κινήματος αποτυπώθηκαν στο Μανιφέστο της Νέας Σκανδιναβικής Κουζίνας “New Nordic Kitchen Manifesto”, το οποίο παρουσιάζει μια καινοτόμα προσέγγιση των παραδοσιακών τροφίμων. Στις βασικές αρχές του κινήματος συγκαταλέγονται η ενοποίηση της γευστικής ποιότητας με την καλή μεταχείριση των ζώων, η βιωσιμότητα, η προώθηση της καλής υγείας, η καινοτομία και η έμπνευση από άλλες γαστρονομικές παραδόσεις. Απώτερος σκοπός του εγχειρήματος ήταν να προκληθεί έντονο ενδιαφέρον για τις μεθόδους επεξεργασίας παραδοσιακών τροφίμων και τις πρώτες ύλες που ευνοούνται από το κλίμα, το έδαφος και το νερό των σκανδιναβικών χωρών με αποτέλεσμα τη δημιουργία βιώσιμων και συναρπαστικών μενού και διατροφικών προϊόντων. (Bench-Larsen et al., 2016).

Το εγχείρημα βασίστηκε σε κυβερνητικούς πόρους, έλαβε δημοσιότητα μέσω διεθνών συγγραφέων με πεδίο ενδιαφέροντος τα τρόφιμα, και υποστηρίχθηκε από αρκετούς φιλόδοξους μάγειρες. Παρότι το μανιφέστο της ΝΣΚ δημιουργήθηκε από επαγγελματίες μάγειρες, ενισχύθηκε σημαντικά με πόρους από τη βιομηχανία του τουρισμού και βοήθησε στη δημιουργία μιας ισχυρής πολιτιστικής ταυτότητας. Η Σουηδία για παράδειγμα μέσω διαφημίσεων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ενθάρρυνε τους τουρίστες να την επισκεφθούν και να γευματίσουν με μάγειρες της ΝΣΚ βραβευμένους με αστέρι Michelin (Vaananen Moore, 2019). Εκτός από την τουριστική προβολή και τη συμβολή της στη δημιουργία μιας νέας διατροφικής ταυτότητας των

σκανδιναβικών χωρών, η νέα τάση προωθήθηκε από τους σκανδιναβούς υπουργούς καθώς είχε θετική επίδραση στην αύξηση του υγιεινού τρόπου ζωή και στην βιώσιμη κατανάλωση τροφίμων (Vaananen Moore, 2019).

Ο ρόλος του αφηγήματος πίσω από το εγχείρημα ήταν καθοριστικός για την επιτυχία του καθώς τόνωσε τον κλάδο της εστίασης, οδήγησε στη δημιουργία σχετικών φορέων, προκάλεσε το διεθνή θαυμασμό και έβαλε στο γαστρονομικό χάρτη μια ολόκληρη περιφέρεια. Παρότι δεν είχε την ίδια απήχηση στους απλούς σκανδιναβούς πολίτες, σε κάθε περίπτωση αποτέλεσε μια πολιτιστική μετατόπιση η οποία έλαβε μεγάλη δημοσιότητα (Vaananen Moore, 2019).

2.5 Η συμβολή της υψηλής γαστρονομίας στην τοπική βιώσιμη ανάπτυξη και στη δημιουργικότητα

Σε μια πρώτη ανάγνωση τα εστιατόρια υψηλής γαστρονομίας “haute cuisine” απευθύνονται σε ένα περιορισμένο κατά κύριο λόγο εύπορο κοινό, εν τούτοις η πολιτιστική και οικονομική τους επίδραση εκτείνονται πέρα από αυτό. Η υψηλή γαστρονομία έχει σημαντική ποιοτική συνεισφορά στην ανάπτυξη του προφίλ ενός τόπου, καθώς καθιστά τον τελευταίο ελκυστικό σε στελέχη επιχειρήσεων, σε εύπορους τουρίστες και σε λάτρεις του καλού φαγητού. Αυτό πραγματοποιείται μέσα από την καινοτόμα προσέγγιση του φαγητού με έμφαση στην ποιότητα, στα υγιεινά και εύγευστα τρόφιμα καθώς και μέσα από την έκθεση στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης. Τα παραπάνω έχουν σαν αποτέλεσμα την υιοθέτηση υψηλότερων προδιαγραφών από τα εστιατόρια και μας επιτρέπουν να έχουμε μια κριτική ματιά στον τρόπο που παράγονται τα τρόφιμα και στον τρόπο που γίνεται η επεξεργασία τους από την σχετική βιομηχανία (Lane, 2010).

Τα εστιατόρια υψηλής γαστρονομίας βρίσκονται σε μια διαρκή προσπάθεια για διάκριση και ιδίως για εκείνη που προέρχεται από τον οδηγό Michelin. Το Σύστημα Michelin έχει επηρεάσει την ανάπτυξη του τομέα των υψηλής ποιότητας εστιατορίων, αυξάνοντας τις δαπάνες για επενδύσεις τόσο σε προσωπικό όσο και για τις κτηριακές εγκαταστάσεις, και καθιστά την συνεχή

δημιουργικότητα και καινοτομία απαραίτητα στοιχεία για την διατήρηση των διακρίσεων (Michelin stars)⁴. Ωστόσο η βασική του συνεισφορά εντοπίζεται στην αύξηση του επιπέδου της ποιότητας και της δημιουργικότητας των εστιατορίων αυτών (Lane, 2010).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα του τρόπου επιρροής των εστιατορίων υψηλής γαστρονομίας τόσο σε οικονομικό επίπεδο, όσο και στη διαμόρφωση του προφίλ μιας περιοχής αποτελεί το εστιατόριο NOMA στην Κοπεγχάγη. Το NOMA⁵ και ο Rene Redzepi δημιούργησαν την κυρίαρχη αισθητική στη γαστρονομική σκηνή της Δανίας, και πρωτοστάτησαν στη γαστρονομική επανάσταση της Κοπεγχάγης και κατ' επέκταση ολόκληρης της χώρας με τις γαστρονομικές του προτάσεις να μεταφέρονται και σε κοινότυπα και συμβατικά εστιατόρια. Η επίδραση ήταν τόσο θετική που ενώ το 2008 η Δανία καταγράφει απώλεια 186,000 θέσεων εργασίας στον ιδιωτικό τομέα, ο κλάδος των εστιατορίων μετριάζει το φαινόμενο, καθώς δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας σε μεγάλη κλίμακα (Abend, 2015). Η επιτυχία του NOMA προκάλεσε το ενδιαφέρον των διεθνών μέσων ενημέρωσης, και οδήγησε στο άνοιγμα και άλλων αντίστοιχων εστιατορίων τόσο στην Κοπεγχάγη όσο και άλλες σκανδιναβικές πόλεις καθώς και σε άλλα μέρη του πλανήτη, πχ Βερολίνο, Νέα Υόρκη, Τόκυο (Bench-Larsen et al., 2016).

⁴ Τα κριτήρια που πρέπει να πληροί ένα εστιατόριο για να βραβευτεί σχετίζονται με την ποιότητα των προϊόντων, τις τεχνικές και το στυλ του φαγητού, τον συνδυασμό των υλικών που χρησιμοποιούνται σε ένα πιάτο, τη γεύση, το ισορροπημένο μενού/ κατάλογο, και τη σχέση όλων των ανωτέρω με το κόστος.

⁵ Το εστιατόριο NOMA βραβεύτηκε ως καλύτερο εστιατόριο στον κόσμο τα έτη 2011, 2012, 2013 και 2014, και έχει ταυτιστεί με το κίνημα της Νέας Σκανδιναβικής Κουζίνας (Bench- Larsen et al., 2015)

Κεφάλαιο 3: Η αγροδιατροφή στο πλαίσιο του θεσμού της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης

3.1 Ο θεσμός της πολιτιστικής πρωτεύουσας της Ευρώπης

Στο πλαίσιο των στρατηγικών για την αστική ανάπτυξη και την ανταγωνιστικότητα των πόλεων μέσω του πολιτισμού εντάσσεται και ο θεσμός της πολιτιστικής πρωτεύουσας της Ευρώπης (στο εξής ΠΠΕ) ο οποίος δημιουργήθηκε το 1985 μετά από πρωτοβουλία της Ελληνίδας Υπουργού πολιτισμού, Μελίνας Μερκούρη. Πρόκειται για ένα πολιτιστικό και καλλιτεχνικό γεγονός ετήσιας διάρκειας που αναδεικνύει τις πόλεις της Ευρώπης και το ρόλο τους στην ανάπτυξη του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού (European Communities 2009). Στόχος του θεσμού είναι η προώθηση και προστασία της πολυμορφίας των πολιτισμών της Ευρώπης και η δημιουργία ενός κοινού σημείου αναφοράς των ευρωπαίων πολιτών, (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2015).

Από το 1985 έως και το 1996 μια ευρωπαϊκή πόλη κράτους μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης ανακηρύσσεται από το Συμβούλιο των Υπουργών της ΕΕ ως Πολιτιστική Πόλη της Ευρώπης⁶, και αναλαμβάνει να φιλοξενήσει το θεσμό, με την Αθήνα να είναι η πρώτη Πολιτιστική Πόλη της Ευρώπης (Gomez & Cano, 2016). Με την πάροδο του χρόνου η διαδικασία επιλογής των πόλεων αλλάζει και το 1999 εισάγεται η διαγωνιστική διαδικασία όπου πόλεις από τις ορισθείσες χώρες υποβάλλουν αιτήσεις υποψηφιότητας για την ανακήρυξή τους ως ΠΠΕ, με την επικρατέστερη υποψήφια πόλη να ανακηρύσσεται ως Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης για ένα συγκεκριμένο έτος. Από το 2008 δύο ευρωπαϊκές πόλεις μοιράζονται τον τίτλο της ΠΠΕ (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και Συμβούλιο, 2014). Μέχρι σήμερα πάνω από 50 πόλεις έχουν λάβει το χρίσμα της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης και ανάμεσά τους συναντούμε τόσο πρωτεύουσες με ισχυρή πολιτιστική ταυτότητα όπως τη Αθήνα το 1985 και το Παρίσι το 1989

⁶ Το 1999 το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης άλλαξαν το όνομα του προγράμματος από Πολιτιστική Πόλη της Ευρώπης σε Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης (Gomez & Cano, 2016)

αλλά και πόλεις μικρότερου μεγέθους, με σημάδια βιομηχανικής παρακμής, όπως το Λίβερπουλ το 2008 και η Ελευσίνια το 2021.

Ο θεσμός της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης αποτελεί μια από τις πιο φιλόδοξες δράσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης και είναι ιδιαίτερα δημοφιλής καθώς αποτελεί σημαντική ευκαιρία για τις ανακηρυχθείσες πόλεις για αστική αναζωογόνηση, βελτίωση των υποδομών τους, πολιτιστική αναγέννηση, βελτίωση της εικόνας και της φήμης τους τόσο τοπικά όσο και διεθνώς, δημιουργία ενός αισθήματος υπερηφάνειας στους κατοίκους, αύξηση του τουρισμού καθώς και ενίσχυση του δημιουργικού τους τομέα (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2015).

Έχει διαπιστωθεί ότι η ανάληψη του θεσμού από μια πόλη έχει θετικό αντίκτυπο μακροπρόθεσμα στην πολιτιστική και οικονομική ανάπτυξη της πόλης και της ευρύτερης περιοχής όσο και στην ενίσχυση της κοινωνικής της συνοχής (Gomez & Cano, 2016). Σύμφωνα με έρευνα των Gomez και Cano (2016), οι πόλεις που φιλοξενούν το θεσμό παρατηρούν στην περιφέρειά τους μια αύξηση της τάξης του 4.5 % του κατά κεφαλήν ΑΕΠ, τόσο το διάστημα πριν από την έναρξη των ετήσιων πολιτιστικών εκδηλώσεων καθώς και πέντε χρόνια μετά από αυτό. Για παράδειγμα, στην πόλη Μονς του Βελγίου, ΠΠΕ για το έτος 2015, σύμφωνα με στοιχεία της Ε.Ε., κάθε ένα ευρώ που επενδύθηκε στο πλαίσιο του θεσμού δημιούργησε επιπλέον 5.5 -6 ευρώ για την τοπική οικονομία. Στη Γαλλία, κατά τη διοργάνωση του θεσμού από την Μασσαλία- Προβηγκία το 2013, ο αριθμός των επισκεπτών κατά τη διάρκεια του θεσμού ανήλθε στα 11 εκατομμύρια. Προσέλκυση μεγάλου αριθμού τουριστών σημείωσε και η πόλη Βροτςλαβ της Πολωνίας, ΠΠΕ το έτος 2016, με 5.2 εκατομμύρια τουριστών να την επισκέπτονται εκ των οποίων το 1.6 να προέρχεται από άλλες χώρες (www.ec.europa.eu).

Η συμμετοχή μιας πόλης στο θεσμό της ΠΠΕ φαίνεται να έχει θετική επίδραση και στην δημιουργική οικονομία της, καθώς παράλληλα με την ανάπτυξη των πολιτιστικών κλάδων επέρχεται και η ανάπτυξη του δημιουργικού τομέα. Παρότι μέχρι το 2014 και την έκδοση της απόφασης με αριθμ. 455/2014/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, δεν

διατυπώνεται ρητά ως στόχος του θεσμού η ενίσχυση του δημιουργικού τομέα, παρατηρούμε ότι πολλές πόλεις στα προγράμματά τους ως ΠΠΕ συμπεριέλαβαν δράσεις για την ανάπτυξη του.

Στη συνέχεια ακολουθεί η παρουσίαση των προγραμμάτων τεσσάρων πόλεων ΠΠΕ και γίνεται ειδική αναφορά στις δράσεις τους σχετικά με την γαστρονομία και την αγροδιατροφή ενώ παράλληλα επιχειρείται μια κατηγοριοποίηση των δράσεων αυτών ανάλογα με τον τύπο και με τη στόχευσή τους.

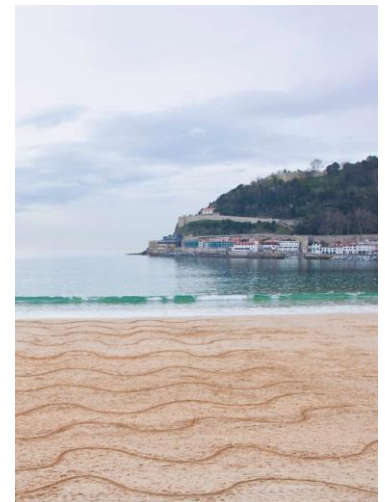
3.2 San Sebastian 2016

Η πόλη του Σαν Σεμπαστιάν

Το Σαν Σεμπαστιάν, πρωτεύουσα της ισπανικής περιφέρειας Γκιπούθκοα, της αυτόνομης κοινότητας των Βάσκων φιλοξένησε το θεσμό ΠΠΕ το έτος 2016. Η σχετικά μικρή πόλη του Σαν Σεμπαστιάν, με πληθυσμό 186.000 κατοίκους βρίσκεται στο βόρεια τμήμα της Ισπανίας στα σύνορα με την Γαλλία και είναι ένα από τα πιο γνωστά ευρωπαϊκά τουριστικά θέρετρα. Ο κοσμοπολίτικος χαρακτήρας της πόλης και οι αμμόδεις παραλίες της αποτελούν πόλο έλξης κυρίως εύπορων τουριστών. Εκτός από τα εδαφικά πλεονεκτήματα, στη διεθνή φήμη της πόλης συμβάλλει η διοργάνωση του διεθνούς φεστιβάλ κινηματογράφου και του φεστιβάλ τζαζ μουσικής, με το πρώτο να προσελκύει περίπου 175.000 επισκέπτες ετησίως (European Commission, 2017).

Στα παραπάνω χαρακτηριστικά της πόλης έρχεται να προστεθεί και η γαστρονομική κουλτούρα της. Το Σαν Σεμπαστιάν προβάλλεται στους περισσότερους ταξιδιωτικούς οδηγούς ως η πρωτεύουσα της γαστρονομίας, τόσο για την ανάπτυξη του τομέα της υψηλής γαστρονομίας, όσο και για την πληθώρα μικρών εστιατορίων που προσφέρουν τοπικά παραδοσιακά εδέσματα και βρίσκονται στην άκρη του γαστρονομικού φάσματος (Taylor, 2019, Stewart, 2017, Fox, 2017). Αξίζει να σημειωθεί ότι σε αυτή την πόλη των 186.000 κατοίκων έχουν απονεμηθεί 19 αστέρια Michelin και μάλιστα τρία εστιατόρια έχουν βραβευθεί με τη ανώτερη βαθμολογία των τριών αστεριών, παρουσιάζοντας έτσι τα περισσότερα αστέρια Michelin ανά τετραγωνικό μέτρο παγκοσμίως (www.sansebastianturismoa.eus).

Εικόνα 5: Άποψη της πόλης του Σαν Σεμπαστιάν

Εικόνα 6: Άποψη του Basque Culinary Center

Πηγή: www.sansebastianturismoa.eus

Η διεθνούς φήμης γαστρονομία της πόλης του Σαν Σεμπαστιάν και της ευρύτερης περιοχής βασίζεται στην καλλιέργεια και τη χρήση στην τοπική κουζίνα φρέσκων και ποιοτικών υλικών, με ιδιαίτερη έμφαση στην εποχικότητα. Μάλιστα για την πιστοποίηση της γεωγραφικής προέλευσης και της ποιότητας των τροφίμων έχει δημιουργηθεί η ετικέτα «Euska Label Quality» (www.sansebastianturismoa.eus). Ακόμη, ενδεικτικό της σημασίας που έχει η γαστρονομία για

την πόλη είναι η δημιουργία του κέντρου της βασκικής γαστρονομίας γνωστού ως «Basque Culinary Center» (στο εξής BCC) το οποίο άνοιξε τις πόρτες του το 2011 ως ακαδημαϊκό ίδρυμα προσανατολισμένο στην έρευνα, την καινοτομία και την προώθηση της γαστρονομίας και της διατροφής (www.bculinary.com). Το BCC από την έναρξη λειτουργίας του στηρίζει την προώθηση της τοπικής γαστρονομίας και όπως θα δούμε στη συνέχεια, συμμετείχε ενεργά στη διοργάνωση του θεσμού της Πολιτιστικής πρωτεύουσας της Ευρώπης από κοινού με την πόλη του Σαν Σεμπαστιάν (www.bculinary.com).

Η αγροδιατροφή στην υποψηφιότητα της πόλης για τον τίτλο της ΠΠΕ 2016

Η υποψηφιότητα της πόλης για τη φιλοξενία του θεσμού βασίστηκε σε ένα πρόγραμμα που διαφέρει αρκετά σε σχέση με τα προγράμματα των άλλων υποψήφιων πόλεων. Με βασική επιδίωξη την επούλωση των πληγών που έχουν προκληθεί από βίαια και συγκρουσιακά γεγονότα και από την τρομοκρατική δράση της ETA, η πόλη στοχεύει μέσα από το πρόγραμμα και με τη βοήθεια και την ενεργό συμμετοχή των πολιτών της να δημιουργήσει ένα ειρηνικό περιβάλλον όπου θα ευνοείται η αρμονική συνύπαρξη των κατοίκων. Το σύνθημα που συνόδευε την υποψηφιότητα της πόλης “**co- existence**” δηλαδή συνύπαρξη, εκφράζει την ανάγκη για την επίτευξη πολιτικής συμφιλίωσης, αστικής αναζωογόνησης και του πολιτιστικού μετασχηματισμού της πόλης (San Sebastian 2016, n.d.).

Η συνύπαρξη αποτελεί και την κεντρική ιδέα του πολιτιστικού προγράμματος της πόλης το οποίο φέρει τον τίτλο «**Culture to overcome the violence**» και δομείται γύρω από 3 θεματικούς άξονες οι οποίοι συμβολίζονται με φάρους. Ο φάρος της ειρήνης “**Lighthouse of Peace**” παρουσιάζει δράσεις σχετικές με τα ανθρώπινα δικαιώματα. Σε αυτή την ενότητα οι τέχνες συμβάλλουν στη διερεύνηση τρόπων για τη δημιουργία μιας πιο δίκαιης κοινωνίας. Ο φάρος της ζωής “**Lighthouse of Life**” περιλαμβάνει δράσεις σχετικές με την εργασία, την υγεία και το περιβάλλον καθώς και με ζητήματα καθημερινότητας και εστιάζει στη ενθάρρυνση ενός ισορροπημένου τρόπου ζωής. Τέλος, ο φάρος των φωνών “**Lighthouse of Voices**” αποτελεί τον χώρο συνεργασίας και επικοινωνίας των πολιτών στον οποίο η συμβολή των τεχνών έγκειται στη δημιουργία μια πιο συνεκτικής, πλουραλιστικής και δημιουργικής κοινωνίας (San Sebastian 2016, n.d.).

Η πόλη του Σαν Σεμπαστιάν περιλαμβάνει στην πρόταση της υποψηφιότητας της και την ευρύτερη περιφέρεια Γκιπούθκοα, την αυτόνομη κοινότητα των Βάσκων. Το πρόγραμμα συνάδει με τους στόχους του στρατηγικού πλάνου της πόλης 2020 για κοινωνική συνοχή, διατήρηση της πολιτιστικής ταυτότητας, εξάλειψη της βίας, αλλά και οικονομική ανάπτυξη. Εκτιμάται ότι ο θεσμός της ΠΠΕ θα βοηθήσει στον εκσυγχρονισμό της πολιτιστικής πολιτικής και θα συμβάλει στην ενίσχυση των οικονομικών δραστηριοτήτων του πολιτιστικού τομέα. Μέσω της ανάληψης του τίτλου της ΠΠΕ το Σαν Σεμπαστιάν επιδιώκει να γίνει μια πόλη με υποδομές αφιερωμένες στην έρευνα, την ανάπτυξη και την καινοτομία, τις βιώσιμες μορφές ενέργειας, τον τουρισμό, τη **γαστρονομία** και τα σπορ (San Sebastian 2016, n.d.).

Με βάση τα ανωτέρω, είναι αναμενόμενο ότι το Σαν Σεμπαστιάν περιλαμβάνει στο πρόγραμμα του ως ΠΠΕ δράσεις με περιεχόμενο σχετικό με την γαστρονομία και την αγροδιατροφή οι οποίες εντοπίζονται κυρίως στην ενότητα **Lighthouse of life**, ενώ μια σχετική δράση εντοπίζεται στην ενότητα **Lighthouse of Voices**. Σχεδόν όλες οι δράσεις πραγματοποιήθηκαν σε συνεργασία με το BCC ενώ πολλές από αυτές δεν έχουν μονοδιάστατο χαρακτήρα καθώς μπορεί να αποτελούν μια εορταστική γαστρονομική εκδήλωση με παράλληλα εκπαιδευτική προσέγγιση όπως για παράδειγμα η δράση **Enjoy your Meal**. Με τη συγκεκριμένη δράση η πολιτιστική πρωτεύουσα του Σαν Σεμπαστιάν καλεί το κοινό να επανεξετάσει τις διατροφικές του συνήθειες και να ενημερωθεί

για μία σειρά ζητημάτων όπως η προέλευση των τροφίμων, ο συνδυασμός τους που οδηγεί στη μέγιστη αποκόμιση των θρεπτικών συστατικών, η διατήρηση παραδοσιακών συνταγών, η εποχικότητα τους καθώς και η ανάλυση των συστατικών τους. Τα παραπάνω πραγματοποιούνται στο πλαίσιο επισκέψεων σε αγροκτήματα, αγορές τροφίμων, εστιατόρια, μέσω γευσιγνωσίας και διαλέξεων και συμπληρώνονται με το παγκόσμιο συνέδριο γαστρονομίας/ διατροφής και επισιτιστικής ασφάλειας αλλά και με άλλες εορταστικές εκδηλώσεις όπως η international slow food day και το Santo Tomas Fair. Ειδικότερα η τελευταία εκδήλωση είναι ιδιαίτερα δημοφιλής στην πόλη, καθώς προσελκύει πλήθος επισκεπτών στους οποίους δίνεται η δυνατότητα να δοκιμάσουν τοπικά αγροδιατροφικά προϊόντα και να επισκεφτούν αγροκτήματα και φάρμες της περιοχής (www.tourism.euskadi.eus).

Η δράση **Creation in the Kitchen**, με βιωματικό χαρακτήρα, έχει τρία σκέλη, στο πρώτο σκέλος παιδιά ηλικίας 12-16 ετών μεταμορφώνουν τις συνταγές των γιαγιάδων τους σε μια προσπάθεια ανάπτυξης διαγενεακών δεσμών, στο δεύτερο σκέλος υποστηρίζονται νέοι επιχειρηματίες που προσπαθούν να συνδέσουν τη γαστρονομία με την τέχνη, ενώ το τρίτο σκέλος της δράσης περιλαμβάνει την καταγραφή της συνεισφοράς των δημιουργών της βασκικής γαστρονομίας και την έκδοση βιβλίου το οποίο περιγράφει την πορεία της γαστρονομικής επανάστασης της περιοχής. Επιπλέον, στην ίδια κατηγορία θα μπορούσαμε να εντάξουμε και τη δράση **Time Machine soup**, η οποία έχει και σχετικά εκπαιδευτικό χαρακτήρα. Πρόκειται για ένα ταξίδι στο χρόνο μέσα από την κατανάλωση σούπας. Οι συμμετέχοντες πραγματοποιούν μια διαδρομή στην ιστορία της Ευρώπης, καθώς ανά μία ώρα γεύονται ένα πιάτο σούπας το οποίο αντιπροσωπεύει και μια ιστορική στιγμή για την Ευρώπη. Σε αυτή την περίπτωση η γαστρονομία δεν προσφέρει απλά απόλαυση αλλά λειτουργεί ως συνδετικός κρίκος της τέχνης και της επιστήμης και ειδικότερα της λογοτεχνίας, των οπτικοακουστικών τεχνών, της ανθρωπολογίας και της ιστορίας (San Sebastian 2016 Foundation, n.d).

Εικόνα 7: Στιγμιότυπο από τη δράση 'Time Machine Soup'

Πηγή: www.flickr.com

Μέρος του προγράμματος αποτελούν και τα γαστρονομικά φεστιβάλ όπως το **Kebab pil pil style** όπου η τοπική γαστρονομία συνδέεται με άλλες γαστρονομικές κουλτούρες από την Ευρώπη. Οι συμμετέχοντες μαθαίνουν να συνδυάζουν τρόφιμα και πολιτισμούς, μοιράζονται συνταγές και παροτρύνονται να χρησιμοποιούν υλικά και γεύσεις από όλο τον κόσμο. Μια ακόμη γαστρονομική δράση που λειτουργεί ως πεδίο συνάντησης μαγείρων και του κοινού είναι το πρόγραμμα **On Appetit**. Η δράση στοχεύει στην παρουσίαση της γαστρονομικής κουλτούρας της περιφέρειας τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό. Δέκα μάγειρες από άλλες ευρωπαϊκές χώρες ετοιμάζουν με τη βοήθεια των τοπικών μαγείρων παραδοσιακά γεύματα των χωρών τους με υλικά από το Σαν Σεμπαστιάν και της Περιφέρειάς του, και τα προσφέρουν στο κοινό (San Sebastian 2016 Foundation, n.d).

Στο πρόγραμμα του Σαν Σεμπαστιάν συμπεριλήφθηκαν και δράσεις που συνέδεαν τη γαστρονομία με διάφορες μορφές τέχνης. Παράδειγμα αυτής της κατηγορίας είναι η θεατρική παράσταση **A Midsummer Night Dream** στην οποία συμμετέχουν ηθοποιοί, χορευτές, τραγουδιστές, μουσικοί και μάγειρες. Στο πλαίσιο της παράστασης οι θεατές απολαμβάνουν ένα γεύμα εμπνευσμένο από το έργο Όνειρο Θερινής Νυκτός του Σαίξπηρ. Ακόμη στο πλαίσιο του προγράμματος **European Banquet** το κοινό είχε την ευκαιρία να παρευρεθεί σε κουζίνες-

εργαστήρια τέχνης όπου οι καλλιτέχνες μετατρέπουν τα τρόφιμα σε αντικείμενα τέχνης. Το ζωντανό αυτό καλλιτεχνικό εργαστήριο γίνεται ταυτόχρονα και χώρος έκθεσης όπου η σύζευξη γαστρονομίας και τέχνης οδηγεί σε μια δημιουργική γαστρονομική εμπειρία (San Sebastian 2016 Foundation, n.d).

Από το πρόγραμμα δεν απουσιάζουν και τα συλλογικά γεύματα, δράση την οποία συναντούμε σε όλα τα προγράμματα των υπό μελέτη ΠΠΕ. Στις γαστρονομικές παραδόσεις της πόλης εντάσσονται οι γαστρονομικές κοινότητες “**gastronomic societies**”, οι οποίες διαδραματίζουν το ρόλο του θεματοφύλακα της τοπικής γαστρονομικής παράδοσης. Έχουν τη μορφή γαστρονομικής λέσχης, τα μέλη της οποίας μαγειρεύουν μαζί και στη συνέχεια απολαμβάνουν το γεύμα και αποτελούν έναν τόπο συνάντησης των ανθρώπων που βρίσκεται κάπου ανάμεσα στον ιδιωτικό και το δημόσιο χώρο (κατοικία και εστιατόριο), και η συμμετοχή σε αυτές προϋποθέτει την πρόσκληση από κάποιο μέλος τους (www.sansebastianturismoa.eus). Ο θεσμός αυτός είναι βαθιά ριζωμένος στη γαστρονομική κουλτούρα της χώρας των Βάσκων. Στο πλαίσιο του προγράμματος της ΠΠΕ οι γαστρονομικές κοινότητες μετατρέπονται σε ανοιχτές κοινότητες “**Open Societies**” και υποδέχονται όλους τους πολίτες της πόλης αλλά και τους επισκέπτες της (San Sebastian 2016, n.d.).

Ακόμη, η δράση **Everything at 1 euro** έχει ερευνητικό χαρακτήρα, καθώς στο πλαίσιο της εκπρόσωποι από τα γαστρονομικά εργαστήρια της Γκιπούθκοα συμμετέχουν σε ένα ερευνητικό πρόγραμμα με σκοπό τη δημιουργία τροφίμων από τα οποία λαμβάνει ο καταναλωτής όλα τα θρεπτικά συστατικά καταβάλλοντας το λιγότερο δυνατό αντίτιμο. Τα αποτελέσματα της έρευνας παρουσιάζονται στο συνέδριο γαστρονομίας και παράλληλα οργανώνεται ένας διαγωνισμός για τη δημιουργία της πιο απλής και ταυτόχρονα υγιεινής συνταγής (San Sebastian 2016 Foundation,n.d.).

Τέλος, παρατηρούμε ότι οι δράσεις αναφορικά με τη γαστρονομία και τα τρόφιμα στο πλαίσιο της ΠΠΕ του Σαν Σεμπαστιάν, στοχεύουν κατά κύριο λόγο στη διατήρηση των παραδόσεων της

περιοχής και λειτουργούν περισσότερο ως εργαλείο για την επίτευξη κοινωνικής συνοχής. Το περιεχόμενο τους απευθύνεται κατά βάση στον τοπικό πληθυσμό και χαρακτηρίζεται από τη σύνδεση της γαστρονομίας με τις τέχνες και την εκπαίδευση.

Πίνακας 3 : Δράσεις αγροδιατροφής και γαστρονομίας στο πρόγραμμα ΠΠΕ 'San Sebastian -Donostia 2016'

San Sebastian 2016						
Τίτλος Δράσης	Κατηγορίες Δράσεων					
	Συλλογικές κουζίνες/γεύματα	Γαστρονομικά φεστιβάλ/ Εκδηλώσεις	Εκπαιδευτικές/ Βιωματικές δράσεις	Βιωσιμότητα / Περιβάλλον	Καλλιτεχνικές δράσεις	Διάφορα
The European Banquet					X	
Open Societies	X					
On Appetit		X				
Enjoy Your Meal		X	X			
Kebab Pil Pil- Style		X				
Time Machine Soup			X			
Creation in the Kitchen			X			
A Midsummer's Night Dream					X	
Everything at 1						X

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

3.3 Aarhus 2017

Η πόλη του Όρχους

Το Όρχους της Δανίας, η δεύτερη μεγαλύτερη πόλη και το μεγαλύτερο εμπορικό λιμάνι της χώρας με πληθυσμό που ανέρχεται σε 315,000 κατοίκους ανακηρύχθηκε ΠΠΕ για το έτος 2017. Η πόλη του Όρχους και η Κεντρική Περιφέρεια της Δανίας χαρακτηρίζονται από έντονη οικονομική δραστηριότητα καθώς διαθέτουν ένα σημαντικό κλάδο παραγωγής αιολικής ενέργειας και έναν ισχυρά αναπτυγμένο τομέα παραγωγής και μεταποίησης τροφίμων. Στο Όρχους και στην περιφέρειά του συγκεντρώνονται μεγάλες εταιρείες επεξεργασίας τροφίμων όπως η Arla και η Danish Crown, ένας σημαντικός αριθμός μικρών ανεξάρτητων και τοπικών παραγωγών και μεταποιητών, ινστιτούτα έρευνας τροφίμων όπως το Agro Tech και το Future Food Innovation and the Knowledge Center for Food Development, οργανισμός αγροδιατροφικών επιχειρήσεων (Agro Food Park), καθώς και πολλά εστιατόρια υψηλής γαστρονομίας, τρία από τα οποία είναι βραβευμένα και με αστέρι Michelin. (www.europeanregionofgastronomy.org). Ακόμη, η γεωγραφική του θέση επέτρεψε την ανάπτυξη του τουριστικού του τομέα ιδίως τους θερινούς μήνες, καθώς το θαλάσσιο μέτωπο προσφέρεται για θαλάσσια σπορ (Aarhus 2017 Foundation, 2012).

Έδρα του μεγαλύτερου πανεπιστημίου της χώρας και με παράδοση σε δημιουργικούς τομείς όπως η αρχιτεκτονική, το ειδικευμένο σχέδιο, η μόδα και τα ενδύματα, το Όρχους αποτελεί κόμβο εκπαίδευσης και πολιτισμού (www.europeanregionofgastronomy.org). Επιπλέον, η ευρύτερη περιφέρειά του χαρακτηρίζεται από αξιόλογη πολιτιστική ανάπτυξη καθώς διαθέτει δίκτυα μουσείων (36 μουσεία λειτουργούν στην περιφέρεια), αναπαραστατικών τεχνών (19 θέατρα), βιβλιοθηκών (84 κεντρικές και τοπικές βιβλιοθήκες), διατομεακών σχολείων για τον παιδικό πολιτισμό καθώς και Κέντρο Γνώσης για τη Μουσική (Aarhus 2017 Foundation, 2012).

Το Ώρχους με το πολιτιστικό πρόγραμμά με τίτλο “**Rethink**” δηλαδή «αναθεώρηση», καλεί τους πολίτες του αλλά και τους πολίτες της Ευρώπης να επανεξετάσουν το ρόλο των πολιτιστικών θεσμών, των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, των δημόσιων χώρων, της βιώσιμης ανάπτυξης και των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας. Στόχος του προγράμματος είναι να αποτελέσει την αφετηρία για μια προοδευτική αναθεώρηση ώστε να δρα κανείς σήμερα με περισσότερη ευφυΐα από ότι στο παρελθόν (Aarhus 2017 Foundation, 2012, www.europeanregionofgastronomy.org).

Ο βασικός πυρήνας του προγράμματος συνδέεται με τη στρατηγική για την ανάπτυξη του πολιτιστικού και δημιουργικού τομέα της πόλης και της περιφέρειας της. Το πρόγραμμα διαρθρώνεται σε τρεις (3) κύριες θεματικές ενότητες: α) **πόλη- αστικός χώρος**, β) **τέχνες και δημιουργικότητα**, (περιλαμβάνει όλους τους τύπους καλλιτεχνικής παραγωγής, με παράλληλη έμφαση στην ψηφιακή πόλη) και γ) **αξίες**, όπου ο πολιτισμός τοποθετείται στο επίκεντρο του αξιακού συστήματος, με τις αρχές της δημοκρατίας, της διαφορετικότητας και της βιωσιμότητα να συνθέτουν το πλαίσιο του προγράμματος. Η χρονική αλληλουχία των δράσεων βασίζεται σε τέσσερις (4) εποχές – Άνοιξη, Καλοκαίρι, Φθινόπωρο- Χειμώνα, ώστε να υπάρχει ροή ανάμεσα στα επιμέρους προγράμματα και δράσεις. Το πρόγραμμα είναι άμεσα συνδεδεμένο με το στρατηγικό σχέδιο ανάπτυξης της πόλης, με τη δομή και το όραμα του προγράμματος Creative Europe 1014-2020, αλλά και με την πολιτιστική στρατηγική για τα έτη 2008-2012 (Aarhus 2017 Foundation, 2012).

Η πόλη του Ώρχους προκειμένου να εξασφαλίσει την επιτυχή φιλοξενία του θεσμού έχει συμπεριλάβει στην πρόταση υποψηφιότητάς της και την Κεντρική Περιφέρεια της Δανίας. Η συνεργασία με τους φορείς και τις τοπικές αρχές της περιφέρειας θα πραγματοποιηθεί μέσω υλοποίησης στρατηγικών για τον περιφερειακό τουρισμό, τις δημιουργικές βιομηχανίες και τη βιωσιμότητα. Η Κεντρική Περιφέρεια της Δανίας θα συνεισφέρει στην διεξαγωγή του προγράμματος τόσο με οικονομικούς πόρους όσο και με ανθρώπινο δυναμικό (Aarhus 2017 Foundation, 2012).

Στο πρόγραμμα **Aarhus 2017** εντοπίζονται αρκετές δράσεις αναφορικά με τον τομέα των τροφίμων και της γαστρονομίας. Έτσι στη θεματική ενότητα **“Rethink Art and Creativity”** έχουν προβλεφθεί δράσεις τόσο για τη συνεργασία δημιουργικών επαγγελματιών από διαφορετικά πεδία ώστε να ευνοηθεί η έρευνα και η αναζήτηση για νέες λύσεις, νέα προϊόντα και νέα επιχειρησιακά μοντέλα όσο και πρωτοβουλίες για τη δημιουργία διεθνών μοντέλων για ανταλλαγή ιδεών για την ανάπτυξη του δημιουργικού τομέα (Aarhus 2017 Foundation, 2012).

Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται το φεστιβάλ **‘A taste of the Arts’** το οποίο αναδεικνύει ζητήματα όπως η παραγωγή, η εποχικότητα, η μαγειρική των τροφίμων και το food styling μέσα από το συνδυασμό της τέχνης με τη γαστρονομία. Επιπλέον, οι δράσεις **“the Nordic Caravan of Food and Culture”** και **“Creative Neighborhoods”⁷** στοχεύουν στη δημιουργία κατάλληλων πεδίων, η πρώτη για τη διάδοση της γαστρονομικής κουλτούρας της ανακηρυχθείσας πόλης και η δεύτερη για την ανταλλαγή γνώσεων, μεθόδων, διαδικασιών και τεχνογνωσίας αναφορικά με την ανάπτυξη των δημιουργικών κλάδων, στους οποίους συμπεριλαμβάνεται και εκείνος των τροφίμων (Aarhus 2017 Foundation, 2012).

Ειδικότερα, η δράση **‘the Nordic Caravan of Food and Culture’**, αξιοποιώντας τη δημοτικότητα της ΝΣΚ στοχεύει στη διατήρηση της πολιτιστικής και γαστρονομικής κληρονομιάς της περιφέρειας μέσω της πραγματοποίησης επαφών με άλλες γαστρονομικές κουλτούρες της περιφέρειας με βάση τα τοπικά τρόφιμα. Το **“the Nordic Caravan of Food and Culture”** θα φιλοξενηθεί σε 5 πόλεις της Δανίας και το 2017 αυτές οι γαστρονομικές διαδρομές θα ενωθούν στο Ώρχους με τις παραδοσιακές αγορές φρέσκων τοπικών τροφίμων. Μετά το έτος των

⁷ Η δράση αφορά την ανταλλαγή επισκέψεων ανάμεσα σε μικρά δημιουργικά cluster της Κεντρικής Περιφέρειας της Δανίας με μια ομάδα επαγγελματιών που προέρχονται από τα μέλη του Districts of Creativity⁷, προκειμένου τα πρώτα να έρθουν σε επαφή με νέες ιδέες παραγωγής προϊόντων, διαδικασίες, μεθόδους και τεχνολογίες, χτίζοντας γέφυρες γνώσης και δημιουργώντας τις συνθήκες για πιθανές συνεργασίες. Στα δημιουργικά cluster της περιφέρειας που εντάσσονται στο πρόγραμμα είναι και εκείνα των τροφίμων (Aarhus 2017 Foundation, 2012)

εορτασμών το «καραβάνι» θα ταξιδέψει και σε άλλες ευρωπαϊκές πόλεις (Aarhus 2017 Foundation, 2012).

Δράσεις συναντούμε και στην τρίτη θεματική ενότητα του προγράμματος **“Rethink Values; Democracy, Diversity & Sustainability”**. Σε αυτό το πλαίσιο τα τρόφιμα λειτουργούν ως εργαλείο για την αποδοχή της πολιτισμικής διαφορετικότητας, αλλά και ως μέρος μακροπρόθεσμων κοινωνικών πρακτικών για την ενδυνάμωση των αδύναμων κοινωνικών ομάδων με την πρακτική των κοινοτικών κουζινών **“Communal Kitchens”** (Aarhus 2017 Foundation, 2012).

Εκτός από τις ανωτέρω δράσεις που περιλαμβάνονται στην αίτηση υποψηφιότητας του Ώρχους για την ανακήρυξη του ως ΠΠΕ για το έτος 2017, εντοπίζονται πολλές δράσεις σχετικές με τα τρόφιμα και την γαστρονομία και στο πρόγραμμα εκδηλώσεων του έτους του τίτλου, και συνολικά ανέρχονται στις 41. Στην πλειοψηφία τους υλοποιούνται σε συνεργασία με το θεσμό της Γαστρονομικής Περιφέρειας της Ευρώπης. Η διπλή ανακήρυξη του Ώρχους και της Κεντρικής Περιφέρειας της Δανίας για τη φιλοξενία και των δύο θεσμών, αποτελεί σημαντική ευκαιρία για την προώθηση της γαστρονομικής κληρονομιάς της περιφέρειας και της επιτυχίας των σχετικών δράσεων (www.europeanregionofgastronomy.org).

Εικόνα 8: Aarhus Food Festival

Η πλειοψηφία των δράσεων λειτουργούν ως πεδίο συνάντησης και τρόπος σύνδεσης των παραγωγών, των επιχειρηματιών, των μαγείρων και του κοινού σε μια προσπάθεια προώθησης και διατήρησης της γαστρονομικής παράδοσης και κουλτούρας, όπως για παράδειγμα τα γαστρονομικά φεστιβάλ. Στις πιο δημοφιλείς δράσεις αυτής κατηγορίας συγκαταλέγεται το **“Food**

Πηγή: www.foodfestival.dk

Festival Aarhus". Πρόκειται για το μεγαλύτερο γαστρονομικό φεστιβάλ της Βόρειας Ευρώπης που διοργανώνεται κάθε Σεπτέμβρη συγκεντρώνοντας 30.000 επισκέπτες. Σκοπός του είναι να αποτελέσει πηγή έμπνευσης και να λειτουργήσει ως πεδίο μετάδοσης γαστρονομικών γνώσεων για τη σκανδιναβική κουζίνα και τα προϊόντα της τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο (www.foodfestival.dk). Το 2017 για πρώτη φορά φιλοξενεί γαστρονομικές παραδόσεις απ' όλο τον κόσμο προσκαλώντας μάγειρες και παραγωγούς σε μια γαστρονομική συγκέντρωση μεγάλης κλίμακας (www.aarhus2017.dk).

Ακόμη αρκετές από τις γαστρονομικές δράσεις στοχεύουν στην ευαισθητοποίηση και εκπαίδευση του κοινού σε θέματα βιώσιμης παραγωγής και κατανάλωσης τροφίμων. Οι δράσεις αυτές όχι μόνο είναι σύμφωνες με τις βασικές αρχές του προγράμματος της ΠΠΕ αλλά και με εκείνες που αναφέρονται στο Μανιφέστο της ΝΣΚ. Επιστήμονες και μάγειρες συναντούν το κοινό, θέτουν ζητήματα αναφορικά με την επάρκεια των τροφίμων στο μέλλον και το καλούν να επαναπροσδιορίσει τον τρόπο που καταναλώνει τα τρόφιμα, εκπαιδεύοντας το παράλληλα να αξιοποιεί όλα τα υλικά που έχει στη διάθεσή του.

Από τις πιο ενδιαφέρουσες δράσεις αυτής της κατηγορίας είναι το **"A Catastrophic meal: Dystopia and Utopia on a Plate"**. Η εν λόγω δράση εγείρει τα ζητήματα της βιωσιμότητας και διατήρησης της βιοποικιλότητας, καθώς επιστήμονες και βιολόγοι παρουσιάζουν στο κοινό ένα ευοίωνο σενάριο αναφορικά με τα διαθέσιμα τρόφιμα για το μέλλον, αλλά και ένα δυσοίωνα κατά το οποίο οι διατροφικοί πόροι θα σπανίζουν είτε ως αποτέλεσμα φυσικών είτε ανθρωπογενών καταστροφών (www.aarhus2017.dk). Στο ίδιο πλαίσιο κινείται και το φεστιβάλ **"How can we feed the world"**, που πραγματεύεται επίσης το ζήτημα της σπανιότητας των διατροφικών πόρων (www.aarhus2017.dk).

Εικόνα 9: A Catastrophic Meal- Dystopia on Plate

Πηγή: www.goldenspoonawards.com

Ακόμη, μεγάλο μέρος των γαστρονομικών δράσεων στο πλαίσιο της ΠΠΕ καταλαμβάνουν και τα συλλογικά γεύματα αλλά και οι κοινοτικές κουζίνες. Οι εν λόγω δράσεις έχουν διττό ρόλο, αφενός λειτουργούν ως εργαλεία πολιτικών ενσωμάτωσης καθώς δίνουν τη δυνατότητα για έκθεση σε διάφορες πολιτιστικές παραδόσεις και αφετέρου ως εργαλείο ανάπτυξης του πολιτιστικού τουρισμού (Aarhus 2017 Foundation 2012). Το πιο επιτυχημένο παράδειγμα είναι η δράση “**Boundless Kitchen**”, η οποία έλαβε το βραβείο “Central Denmark Tourism Prize” (Aarhus 2017 Foundation, 2018).

Η συγκεκριμένη δράση αφορά στη δημιουργία μιας κινούμενης κουζίνας όπου θα παρασκευάζονται γεύματα από ενδιαφερόμενους πρόσφυγες και μετανάστες με τα απαραίτητα υγειονομικά πιστοποιητικά και θα προσφέρονται στο κοινό. Με επικεφαλής τον επιχειρηματία εστιατορίων Jakob Vinkler, η κινούμενη αυτή πλατφόρμα εστιάζει στην άσκηση πρακτικής των προσφύγων μέσω των τροφίμων και των κοινών γευμάτων και στη συνάντηση ατόμων με διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο. Η παρουσία της σε περιοχές που δέχονται μεταναστευτικές ροές λειτουργεί σαν καταλύτης για την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής των περιοχών αυτών μέσω κοινών πολιτισμικών εμπειριών (Aarhus 2017 Foundation, 2018).

Τέλος, στο πεδίο των αναπλάσεων και της επανάχρησης, συναντούμε το πρότζεκτ 'The Coal Bridge Food Market'. Το Coal Bridge αποτελεί τον πιο αυθεντικό πολιτιστικό προορισμό, η παλιά εγκατάσταση άνθρακα έχει μεταμορφωθεί σε μια κυψέλη πολιτισμού και δημιουργικότητας που φιλοξενεί δημιουργικές ομάδες και πολιτιστικές εκδηλώσεις. Στο πλαίσιο της ΠΠΕ για τους μήνες από Απρίλιο έως Σεπτέμβριο λειτουργεί τα Σαββατοκύριακα ως **αγορά τροφίμων** και φιλοξενεί διάφορα pop up καταστήματα τροφίμων και εστιατόρια με έμφαση στα καινοτόμα προϊόντα με δημιουργικό χαρακτήρα (www.aarhus2017.dk).

Πίνακας 4: Δράσεις αγροδιατροφής και γαστρονομίας στο πρόγραμμα ΠΠΕ 'Aarhus 2017'

Aarhus 2017				
Κατηγορίες Δράσεων				
Συλλογικές κουζίνες/ γεύματα	Γαστρονομικά φεστιβάλ/ Εκδηλώσεις	Εκπαιδευτικές/ Βιωματικές δράσεις	Βιωσιμότητα / Περιβάλλον	Διάφορα
1. Boundless Kitchen/Communal Eating 2. The People's Feast 3. Dinner in the Dark	1. Food Festival 2. Food Film Festival 3. Things to Taste Before You Die 4. Lobster Days on the Island of Anholt 5. Bring Home the Oysters 6. Oyster Celebration 2017 7. The Street Food Caravan 8. Fish a Deli Circus 9. Agony - an Eating Opera 10. Wild Flavour Festival 11. .Arla's Lunch Feast 12. Food on the Trip – The Hammel Round Trip in the 40s 13. Danish Championship in Hotdogs 14. Theatre Gastronomy with the Wind in Your Hair 15. Rethinking the Agricultural History	1. Gl. Estrup Food Festival / Det Gronne Museum 2. Take a Walk on the Wild Side at Kalo 3. Cooking Kids 4. Tasty Seaweed 5. Dinner from Nature's Produce 6. Serve a Sausage With Feeling 7. Eat Your Way through Half a Century	1 The Catastrophic Meal: 2 The Surplus of the Garden 3 How Can we Feed the World 4 Take a Walk on the Wild side at Kalo 5.Tasty Seaweed 6 The Bottom of the Fridge	1. Gourmet Rally 2. Creative Tastebuds 3. From Hate to food to favorite food 4. Celestial Agriculture – Delicious Food Στο πλαίσιο του People's Feast εντάσσονται και οι κάτωθι δράσεις: 1. Feed the Future 2. Ar- Harn- Thai 3. Momiji 4. The Green Eastern Jutland 5. The Mystery Lines 6. Nukiga

Πηγή : Ιδία επεξεργασία

3.4 Leeuwarden 2018

Η πόλη του Λεουβάρντεν

Η πόλη Λεουβάρντεν είναι η πρωτεύουσα της περιφέρειας Φρίνσλαντ της Βόρειας Ολλανδίας, ο πληθυσμός της οποίας ανέρχεται σε 105.000 κατοίκους. Πρόκειται για μια από τις φτωχότερες πόλεις της Ολλανδίας όπου παρατηρείται έντονα το φαινόμενο της διαρροής του νεανικού πληθυσμού προς άλλες πόλεις (www.friesland.nl). Λόγω της γεωγραφικής της θέσης, χαρακτηρίζεται από πλήθος αγροτικών εκτάσεων, έντονη παρουσία του γεωργικού τομέα και της αλιείας, ενώ τα τελευταία έτη αναπτύσσονται και ο τομέας των υπηρεσιών (European Commission, 2019).

Το 2014 το Λεουβάρντεν ανακηρύσσεται πολιτιστική πρωτεύουσα της Ευρώπης για το έτος 2018 επικρατώντας στη διαγωνιστική διαδικασία των άλλων τριών ολλανδικών πόλεων.⁸ Με την ανάληψη του τίτλου της ΠΠΕ φιλοδοξεί να ξεπεράσει το πρόβλημα της φυγής των νέων και να δημιουργήσει ένα νέο αφήγημα όπου με έμφαση στην ανάπτυξη μέσω του πολιτισμού και της δημιουργικότητας θα συγκρατήσει το νεανικό πληθυσμό και θα προσελκύσει τις επιχειρήσεις να εγκατασταθούν εκεί. Στις βασικές του επιδιώξεις είναι και η προβολή της πόλης τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και στο εξωτερικό και η αύξηση της ελκυστικότητάς της, καθώς και η ενίσχυση του αισθήματος του ανήκειν στους κατοίκους του μέσα από τη συμμετοχή τους στις πολιτιστικές δράσεις (www.friesland.nl). Με το πρόγραμμα με τίτλο «**Iepen Mienskip**» δηλαδή ανοιχτές κοινότητες προσπαθεί να αναπτύξει λύσεις για να αντιμετωπίσει τις ανωτέρω προκλήσεις καθώς και ζητήματα αναφορικά με την οικολογία, την ποικιλομορφία και τις σχέσεις ανάμεσα στην πόλη και την ύπαιθρο.

⁸ Οι άλλες υποψήφιες πόλεις της Ολλανδίας για τον τίτλο ΠΠΕ 2018 ήταν η Χάγη, το Μάαστριχτ, το Αϊντχόβεν-Μπράμπαντ (Richards and Marques, 2016).

Το Λεουβάρντεν περιλαμβάνει στο πρόγραμμα ΠΠΕ όχι μόνο την περιφέρεια Φρίνσλαντ, αλλά και την περιοχή Βάντενλαντ καθώς και τους περίπου 700.000 πολίτες του που ζουν στο εξωτερικό. Το πολιτιστικό του πρόγραμμά διαρθρώνεται σε 3 κεντρικούς θεματικούς άξονες. Ο πρώτος άξονας «**Φύση και Πολιτισμός**» (Nature and Culture) εξερευνά τις συνδέσεις ανάμεσα στη φύση και τον πολιτισμό και προσεγγίζει το ζήτημα της στροφής προς τη φύση μέσω του πολιτισμού. Ο δεύτερος άξονας με τίτλο «**Πόλη και Ύπαιθρος**» (City and countryside) πραγματεύεται το ζήτημα της απόστασης που έχει δημιουργηθεί ανάμεσα στα αστικά κέντρα και την ύπαιθρο, και περιλαμβάνει δράσεις για τη δημιουργία συνδέσεων μεταξύ τους. Ο τρίτος άξονας «**κοινότητα και διαφορετικότητα**» (Community and Diversity) εστιάζει στην αναζήτηση τρόπων με τους οποίους άνθρωποι με διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο μπορούν να συνυπάρξουν και να εργαστούν μαζί. Πέρα από τους τρεις αυτούς άξονες στο πρόγραμμα συμπεριλαμβάνονται και δύο επιπλέον παράλληλα υπό-προγράμματα το **Lab LWD** και το **Royal Friesian** (www.friesland.nl). Η γαστρονομία και οι αγροδιατροφικές δράσεις εντοπίζονται στον δεύτερο και στον τρίτο άξονα, αποτελώντας μέρος των κεντρικών εκδηλώσεων, στο παράλληλο πρόγραμμα Lab LWD αλλά και στις εκδηλώσεις για την τελετή λήξης του έτους της πολιτιστικής πρωτεύουσας.

Σε ότι αφορά τον άξονα 'Πόλη και Ύπαιθρος' συναντούμε ένα πλήθος αγροδιατροφικών δράσεων στο πλαίσιο των βασικών εκδηλώσεων (main event) με τίτλο "**Farm the World**". Οι δράσεις έχουν ως κεντρικό πυρήνα τη σύνδεση των καλλιτεχνών τόσο με τους αγρότες/ καλλιεργητές όσο και με τον αγροτικό χώρο, ενώ ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη χρήση αγροτικών προϊόντων ως μέσα και υλικά για την δημιουργία καλλιτεχνημάτων. Επιπλέον πολλές από τις δράσεις έχουν περιβαλλοντική διάσταση και στηρίζονται στη δημιουργικότητα με βιώσιμο τρόπο. Σε αυτή την κατηγορία δράσεων συμπεριλαμβάνονται η διαμονή καλλιτεχνών σε φάρμες '**International Residency Farming Artist**' όπου οι καλλιτέχνες μαζί με τους καλλιεργητές και τους κατοίκους της υπαίθρου καλλιεργούν βοτανικούς κήπους και εκτρέφουν ζώα, προϊόντα των οποίων μπορούν να χρησιμοποιήσουν στις καλλιτεχνικές δημιουργίες τους. Επίσης στο ίδιο πλαίσιο εντοπίζονται δράσεις σχετικές με την αστική γεωργία και την παραγωγή τροφίμων στον αστικό χώρο, όπως για παράδειγμα η δημιουργία κήπων με αγροδιατροφικά προϊόντα στις ταράτσες των κτιρίων '**Urban**

Farming City', ο **αστικός κήπος** στην περιοχή Techum (Supported Agriculture) στον οποίο τηρούνται οι αρχές της αυτοκαλλιέργειας, και η καλλιέργεια γεωργικών προϊόντων τα οποία πωλούνται σε ανταλλακτικές αγορές και έχουν μετρήσιμο οικολογικό αποτύπωμα (www.friesland.nl , Leeuwarden-Friesland 2018 Year magazine, 2017).

Στις εκδηλώσεις **Farm the World** συναντούμε, όπως και σε άλλα προγράμματα ΠΠΕ, συλλογικά γεύματα όπως η δράση **'The Commoners Table'** όπου καλλιτέχνες, παραγωγοί, έμποροι και καταναλωτές απολαμβάνουν κοινά γεύματα. Ωστόσο στο πρόγραμμα του Λεουβάρντεν εντοπίζουμε και πιο πρωτότυπες δράσεις όπως συναυλίες από τη **Vienna Vegetables Orchestra** που τη θέση των μουσικών οργάνων παίρνουν τα φρούτα και τα λαχανικά, ή η χρήση της

Εικόνα 10: Εικόνα από τη δράση 'Farm the World

Πηγή: www.friesland.nl

τεχνολογίας από τους καλλιτέχνες στην αναζήτηση τρόπων παρέμβασης για την αποφυγή όπως ο αφανισμός σπάνιων ειδών **"In Roots Against Extinction"** (www.friesland.nl , Leeuwarden-Friesland 2018 Year magazine, 2017).

Στο πλαίσιο της συνεργασίας των δύο πόλεων που έχουν ανακηρυχτεί ως ΠΠΕ για το έτος 2018, η Ολλανδία και η Μάλτα, συνδέουν την τοπική παράδοση, με τον πολιτισμό και το τοπίο μέσα από την κοινή δράση **Potatoes Go Wild**. Πρόκειται για δράση με χιουμοριστικό χαρακτήρα στην οποία σάκοι γεμάτοι με πατάτες που εξάγονται από την Μάλτα στην Ολλανδία επιστρέφουν περιέχοντας ολλανδικά ποιήματα δημιουργώντας στο τέλος το

πολύγλωσσο **Potato Poetry Book**. Επιπλέον, στο πλαίσιο της ίδιας δράσης διοργανώνεται θεματική γιορτή που καταλήγει σε ένα κοινό δείπνο (Leeuwarden-Friesland 2018 Year magazine, 2017).

Στον άξονα **Community and diversity** οι σχετικές δράσεις περιλαμβάνονται στο πρόγραμμα εκδηλώσεων “**Lost in the Greenhouse**”. Η εν λόγω θεματική εστιάζει στην έννοια της κοινότητας και στην ένταξη των μεταναστών. Τα θερμοκήπια της περιοχής στα οποία εργάζονται πολωνοί μετανάστες, μετατρέπονται σε χώρους διαπολιτισμικής εμπειρίας, φιλοξενώντας τις εμπειρίες και τα βιώματα τους (www.friesland.nl, Leeuwarden-Friesland 2018 Year magazine, 2017).

Εικόνα 11: Δράση ‘Lost in the Greenhouse’

Πηγή: Leeuwarden-Friesland 2018 Year magazine, 2017

Στο ανωτέρω πλαίσιο εντάσσεται η δράση **Music and potluck**. Για μια ακόμη φορά συναντούμε τα συλλογικά τραπέζια ως μέσο σύνδεσης τροφίμων, κοινού και τόπου. Εν προκειμένω, ο καλλιτέχνης Ali Zaidi διοργανώνει ένα μεγάλο συλλογικό γεύμα, (ένα τραπέζι ρεφενέ) στο οποίο θα λάβει μέρος ο τοπικός πληθυσμός αλλά και οι εργαζόμενοι αλλοδαποί. Όπως υποστηρίζει και ο ίδιος τέτοιους δράσεις επιτρέπουν στις κοινότητες να γίνουν πιο ανοιχτές και να ενισχύσουν την πολιτιστική ποικιλομορφία (www.friesland.nl, Leeuwarden-Friesland 2018 Year magazine, 2017).

Από την άλλη πλευρά η δράση “**Welcome to the Village**”, ενταγμένη στο παράλληλο πρόγραμμα **Lab LWD** καλεί τους πολίτες να σκεφτούν τη συνεισφορά τους στην επίτευξη των στόχων για βιώσιμη ανάπτυξη. Η δράση αυτή με τη μορφή φεστιβάλ εστιάζει στο γεγονός ότι κάθε άνθρωπος συμβάλει στη δημιουργία μιας βιώσιμης κοινωνίας. Το κοινό έχει τη δυνατότητα να παράγει το

ίδιο τρόφιμα ενώ έρχεται αντιμέτωπο με ζητήματα ηθικής και βιώσιμης παραγωγής και κατανάλωσης τροφίμων (www.friesland.nl , Leeuwarden-Friesland 2018 Year magazine, 2017)

Η πρακτική του συλλογικού γεύματος δεν απουσιάζει ούτε από τις εκδηλώσεις της τελετής λήξης του πολιτιστικού προγράμματος. Μια χορογραφία πραγματοποιείται με συμμετέχοντες τους κάτοικους και τους επισκέπτες της πόλης καταλήγει σε ένα τεράστιο υπαίθριο τραπέζι γεμάτο με τρόφιμα τα οποία έχουν παραχθεί τοπικά κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού (www.friesland.nl , Leeuwarden-Friesland 2018 Year magazine, 2017).

Πίνακας 5: Δράσεις αγροδιατροφής και γαστρονομίας στο πρόγραμμα ΠΠΕ Leeuwarden 2018

Leeuwarden 2018						
Τίτλος Δράσης	Κατηγορίες Δράσεων					
	Συλλογικές κουζίνες/γεύματα	Γαστρονομικά φεστιβάλ/Εκδηλώσεις	Εκπαιδευτικές/Βιωματικές δράσεις	Βιωσιμότητα / Περιβάλλον	Καλλιτεχνικές δράσεις	Διάφορα
City and Countryside						
International Residency Farming Artist			X	X		
Urban Farming City			X	X		
Local Food Planting& Harvest			X	X		
Supported Agriculture				X		
Portable Farms				X		
Vienna Vegetable Orchestra		X			X	
Cow Concerts					X	X
The Commoners' Table	X	X				
Family Farmers				X		
Online Comic Homesick						X
Robots Against Extinction				X		
Potatoes Go Wild	X	X	X		X	
Community and Diversity						
Potluck	X	X				
Lab LWD						
Welcome to the Village	X	X	X	X		
Relight						
Portable Light Suits	X					

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

3.5 Valletta 2018

Η πόλη της Βαλέτας

Η Βαλέτα, λιμάνι της Μεσογείου με πληθυσμό 6.794⁹ κατοίκους, παρότι είναι μια μικρού μεγέθους πόλη χαρακτηρίζεται από πλούσια πολιτιστική και αρχιτεκτονική κληρονομιά. Η παράδοση της στις καλές τέχνες και το πλήθος κτιρίων μπαρόκ αρχιτεκτονικής αποτέλεσαν καθοριστικούς παράγοντες για την ένταξή της στον κατάλογο των μνημείων της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς της UNESCO. Στην πολιτιστική της ζωής περιλαμβάνεται η διοργάνωση του διεθνούς φεστιβάλ “Valletta International Baroque Festival” αλλά και το Καρναβάλι της Μάλτας “Maltese Carnival”. Ο πολιτιστικός της τομέας και τα γεωγραφικά της χαρακτηριστικά την έχουν καταστήσει δημοφιλή τουριστικό προορισμό, καθώς υποδέχεται 1.6 εκατ. τουρίστες ετησίως. Εκτός από ανεπτυγμένο τουριστικό τομέα, άλλοι βασικοί τομείς της οικονομίας είναι η παραγωγή υφασμάτων και ταινιών, αλλά και ηλεκτρονικών συστημάτων. Αξιοσημείωτο είναι και το γεγονός ότι διαθέτει τεχνολογικό πάρκο το “SmartCity technology park” το οποίο αποτελεί πόλο έλξης για επενδυτές απ όλο τον κόσμο (European Commission, 2019).

Το 2012 η Βαλέτα ανακηρύσσεται πολιτιστική πρωτεύουσα της Ευρώπης για το έτος 2018. Το μέγεθος της πόλης οδήγησε στην συμπερίληψη 68 δήμων της χώρας στην αίτηση υποψηφιότητας για την ανακήρυξη της ως ΠΠΕ. Μέσω της φιλοξενίας του θεσμού η πόλη επιδιώκει τον μετασχηματισμό της σε δημιουργική πόλη, τη δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης στον πολιτιστικό και δημιουργικό τομέα, την προβολή της και την ενίσχυση σταθερών και βιώσιμων σχέσεων με το περιβάλλον της (European Commission, 2019).

Η αγροδιατροφή στην υποψηφιότητα της πόλης για τον τίτλο της ΠΠΕ 2018

Η διαδρομή της Βαλέτας ως ΠΠΕ από το έτος ανακήρυξης έως το έτος εορτασμού δεν υπήρξε ιδιαίτερα ομαλή. Το πολιτιστικό πρόγραμμα του έτους φιλοξενίας του θεσμού παρουσιάζει

⁹ <http://worldpopulationreview.com/countries/malta-population/cities/>

σημαντικές διαφορές σε σχέση με εκείνο της αίτησης υποψηφιότητας, απόρροια των συνεχών αλλαγών του προσωπικού του φορέα διαχείρισης του προγράμματος (European Commission, 2019).

Στην αρχική αίτηση το πολιτιστικό πρόγραμμα με τίτλο **“Imagine 18”** περιλάμβανε τις εξής θεματικές ενότητες: **“Generations”**, πρόγραμμα το οποίο στόχευε στην ενίσχυση της συμμετοχής κυρίως των παιδιών και των νέων σε πολιτιστικές δραστηριότητες, **“Routes”** με σκοπό την ανάδειξη της μοναδικότητας και της ποικιλομορφίας των κοινοτήτων της πόλης, το πρόγραμμα **“Cities”** ερευνούσε τις συνθήκες που επιτρέπουν στη Βαλέτα να μετασχηματιστεί σε δημιουργική πόλη και να βρει κοινό έδαφος με άλλες πόλεις της Ευρώπης, και τέλος, στο πρόγραμμα **“Islands”** όπου η θάλασσα αποτελούσε πηγή έμπνευσης για καλλιτέχνες, στο επίκεντρο της συγκεκριμένης ενότητας τοποθετούνταν και η ανάπτυξη των βιομηχανιών που σχετίζονται με τη θάλασσα μέσα από βιώσιμους τρόπους αξιοποίησης των υδάτινων πόρων (Valletta 2018 Foundation, 2012).

Στο ανωτέρω πολιτιστικό πρόγραμμα στην ενότητα **“Routes”** εντοπιζόντουσαν τρία υπο-προγράμματα σχετικά με τη **γαστρονομία και τα τρόφιμα**, το **Bon Appetit** (L-Ikla t- Tajba), **Salt & the City**, και **Food Friends**. Η πρώτη περίπτωση αναφέρεται σε ένα πολυσχιδές υπό- πρόγραμμα, που περιλαμβάνει από ημερίδες μαγειρικής, συλλογικά γεύματα, συνέδριο για τα τρόφιμα έως φεστιβάλ τροφίμων. Τα άλλα δύο προγράμματα είχαν πιο συγκεκριμένο περιεχόμενο, με το πρώτο να περιστρέφεται γύρω από την ανάδειξη της μεσογειακής παράδοσης και συγκεκριμένα τους παραδοσιακούς τρόπους συντήρησης των τροφίμων με τη χρήση του αλατιού, ενώ με το δεύτερο το φαγητό μετατρέπεται σε ένα πολιτιστικό μέσο που ενώνει τις διάφορες κοινότητες (Valletta 2018 Foundation, 2012).

Στη συνέχεια ο τίτλος του προγράμματος **“Imagine 18”** αντικαθίσταται από τον τίτλο **“Valletta 2018”:An island-wide fiesta”** με σκοπό να αποτελέσει ενθαρρυντικό παράγοντα για τη συμμετοχή των πολιτών της χώρας, ενώ προβάλλει περισσότερο τα χαρακτηριστικά της πόλης που διαμορφώνονται από τη γεωγραφική της θέση ανάμεσα στην Ευρώπη και την Αφρική (European

Commission, 2019). Ακολούθως, και οι τέσσερις ανωτέρω ενότητες αντικαταστάθηκαν από τρεις 3 νέες, οι οποίες έχουν ποιο ασαφή μεταξύ τους όρια και λειτουργούν ως αφήγηση του συνολικού προγράμματος (European Commission, 2019). Η πρώτη ενότητα **“Island Stories”** αφηγείται ιστορίες για τη Μάλτα και τη νήσο Γκοτζο, για τις κοινότητες και την καθημερινότητα των κατοίκων αλλά και τον τρόπο που χρησιμοποιούν το χώρο, η δεύτερη ενότητα **“Future Baroque”** αναφέρεται στον τρόπο ζωής της πόλης ο οποίος είναι τόσο έντονος όσο η αρχιτεκτονική μπαρόκ που χαρακτηρίζει την πόλη. Τέλος, η νέα θεματική ενότητα **“Voyages”** πρόκειται να λειτουργήσει ως χώρος συνάντησης διαφορετικών κοινοτήτων και να δημιουργήσει ευνοϊκές συνθήκες για την ενίσχυση της δημιουργικότητας (www.valletta2018.org). Στη συνέχεια το πρόγραμμα εξειδικεύεται σε 10 υπο-ενότητες (πίνακας) και κάθε εκδήλωση μπορεί να περιλαμβάνει στοιχεία από πολλές υπό – ενότητες.

Πίνακας 6: Οι δέκα υπό-ενότητες του προγράμματος ΠΠΕ ‘Valletta 2018’

Community	Ενίσχυση ενεργούς συμμετοχής πολιτών
Visual Arts	Διερεύνηση χώρων, κοινοτήτων και δημιουργικών πρακτικών
Design	Διεθνοποίηση της δυναμικής της τοπικής δημιουργικής τάξης
Children and Young People	Δημιουργικές δραστηριότητες ενθαρρύνουν τη συμμετοχή των παιδιών και των νέων στις τέχνες
Performance	Το κοινό ανακαλύπτει την καλλιτεχνική του πλευρά μέσω της συμμετοχής σε καλλιτεχνικά εργαστήρια
Opera	Συνάντηση τοπικών και διεθνών τραγουδιστών της όπερας
Music Festivals	Μουσικά φεστιβάλ
World Sounds	Παραστάσεις και εργαστήρια, συνάντηση τοπικών και διεθνών καλλιτεχνών
Film	Εναλλακτικός κινηματογράφος, δίκτυα για την υποστήριξη νέων κινηματογραφιστών
Encounters	Καλλιτεχνική κινητικότητα

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Οι δράσεις αναφορικά με τη **γαστρονομία** και τα **τρόφιμα** δεν εντάσσονται σε κάποια συγκεκριμένη υπο-ενότητα, ωστόσο, τις συναντούμε κυρίως στις υπό- ενότητες **Community** και **Performance**. Η δράση **L- ikla T- Tajba** (bon appetite), αναφέρεται σε μια θεατρική παράσταση η οποία προσφέρει στο κοινό μια σύγχρονη ματιά γύρω από τα μαλτέζικα προϊόντα και την τοπική γαστρονομική κουλτούρα. Πρόκειται για την αναπαράσταση ενός γεύματος με διαδραστικό χαρακτήρα, στο τέλος της οποίας το κοινό προσκαλείται να απολαύσει τοπικές παραδοσιακές συνταγές. Συγκριτικά με την αρχικό σχεδιασμό της πρότασης υποψηφιότητας το περιεχόμενο έχει μειωθεί αρκετά. (www.valletta2018.org).

Εικόνα 12: Η δράση L ikla T Tajba

Πηγή: www.eve.com.

Σχετικά ομοίου περιεχομένου είναι και δράση **Cantina**, θεατρική παράσταση από την πρωτοπόρα θεατρική ομάδα Laika βασισμένη στη φαγητό και τις αισθήσεις της γεύσης και της μυρωδιάς. Σε αυτή την περίπτωση τα τρόφιμα αποτελούν το μέσο για τη προσέγγιση κοινωνικών και πολιτικών θεμάτων. Κατά τη διάρκεια της παράστασης οι ηθοποιοί θα σερβίρουν στο κοινό χορτοφαγικά γεύματα και παράλληλα θα διενεργηθούν σεμινάρια με στόχο την εξερεύνηση των ποικίλων διατροφικών εθίμων που συναντούμε στη καρδιά των κοινοτήτων. (www.valletta2018.org). Η επόμενη δράση φέρει τον τίτλο **Nightshade: Aubergine**. Το κοινό σε αυτή τη δράση θα έχει τη

δυνατότητα να απολαύσει εδέσματα με βάση τη μελιτζάνα καθώς θα εξερευνά τη διαδρομή της από την άπω ανατολή έως εδώ, μέσα από ταξιδιωτικές αφηγήσεις, προβολές, και μουσική (Valletta 2018 Foundation, 2017).

Εικόνα 13: Στιγμιότυπο από τη δράση *Cantina*

Πηγή: <https://theworldnews.net>

Όπως αναφέρθηκε και στην παρουσίαση του Λεουβάρντεν η δράση **‘Poetry in potato bags’** αποτελεί μια κοινή δράση των δύο πολιτιστικών πρωτευουσών εμπνευσμένη από τους ισχυρούς

γεωργικούς δεσμούς που έχουν αναπτυχθεί ανάμεσα στις δύο πόλεις. Από το 2015 έως το 2018 κάθε Οκτώβριο σπόροι πατάτας από το Λέουβαρντεν αποστέλλονται στη Βαλέτα όπου οι μαλτέζοι αγρότες τους καλλιεργούν και στη συνέχεια κάθε Μάρτιο αποστέλλουν στο Λεουβάρντεν τη σοδειά που προήλθε από αυτούς τους σπόρους. Κάθε ανταλλαγή σπόρων και σοδειάς συνοδεύεται από την ανταλλαγή ποιημάτων ανάμεσα στις δύο πόλεις, με αποτέλεσμα να

Εικόνα 14: Δράση *'Poetry in Potato Bags'*

Πηγή: Valletta 2018 Foundation, 2017

ευνοείται ένας πρωτότυπος διάλογος ανάμεσα τους. Στη Βαλέτα η δράση αυτή έχει εκπαιδευτικό χαρακτήρα καθώς απευθύνεται και σε παιδιά τα οποία έχουν την ευκαιρία να ενημερωθούν για τις καλλιεργητικές πρακτικές αλλά και να λάβουν βασικές δεξιότητες αναφορικά με την ποίηση (www.valletta2018.org).

Στις δράσεις ευαισθητοποίησης του κοινού αναφορικά με ζητήματα βιωσιμότητας θα μπορούσαμε να εντάξουμε εκείνη με τίτλο **‘Tuna lies in tuna truth’**. Καλλιτέχνες εμπνευσμένοι από τις αλήθειες και τους μύθους σχετικά βιομηχανία της αλιείας προκαλούν το κοινό να σκεφτεί γύρω από ζητήματα ηθικής και βιωσιμότητας των διατροφικών πόρων. Η δράση έχει στοιχεία θεατρικής παράστασης και στόχο έχει να προκαλέσει ανοιχτή συζήτηση για τα ανωτέρω θέματα (Valletta 2018 Foundation, 2017).

Τέλος, αναφορά σε σχέση με την γαστρονομία και τα τρόφιμα συναντούμε στη δράση **‘Notte Bianca’**, ένα από τα μεγαλύτερα φεστιβάλ της Μάλτας αφιερωμένο στις εικαστικές και αναπαραστατικές τέχνες, κατά τη διάρκεια του οποίου τα μουσεία και εκθεσιακοί χώροι είναι δωρεάν στο κοινό, οι δρόμοι της πόλης φιλοξενούν σχετικές εκδηλώσεις, ενώ το εστιατόρια και τα καφέ επεκτείνουν το ωράριο λειτουργίας τους. Στο πλαίσιο της ΠΠΕ το φεστιβάλ φιλοξενεί το πρόγραμμα **“Valletta 2018: Dream Village”** όπου μεταξύ άλλων δράσεων περιλαμβάνεται και η παρουσίαση ελληνικής και μαροκινής γαστρονομίας. (www.valletta2018.org).

Πίνακας 7: Δράσεις αγροδιατροφής και γαστρονομίας στο πρόγραμμα ΠΠΕ 'Valletta 2018'

Valletta 2018						
Ενότητες προγράμματος ΠΠΕ	Τίτλος Δράσης					
	Notte Bianca	Tuna Lies In Tuna Truth	L - Ikla T-Tajba	Nightshade: Aubergine	Cantina	Poetry in Potato Bags
Community			X			X
Visual Arts						
Design						
Children & Young People						
Performance		X	X	X	X	
Opera						
Music/ Festivals				X	X	
World Sounds						
Film						
Encounters						

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Κεφάλαιο 4: Ο αντίκτυπος του θεσμού της ΠΠΕ στη γαστρονομία και τον αγροδιατροφικό τομέα

Στο προηγούμενο κεφάλαιο παρουσιάστηκαν οι βασικές αρχές, οι στόχοι και η δομή των προγραμμάτων των τεσσάρων υπό εξέταση πόλεων που ανακηρύχθηκαν ως ΠΠΕ. Παράλληλα, παρουσιάστηκαν οι σχετικές με την αγροδιατροφή και την γαστρονομία δράσεις που εντοπίστηκαν στις αιτήσεις υποψηφιότητας για την ανάληψη του θεσμού αλλά και στα ετήσια υλοποιημένα προγράμματα των πόλεων, καθώς επίσης επιχειρήθηκε, κατά το δυνατόν, η κατηγοριοποίηση τους ανάλογα με το περιεχόμενο και τη στόχευση τους. Στο παρόν κεφάλαιο επιχειρείται η παρουσίαση του αντίκτυπου του θεσμού στον τομέα της αγροδιατροφής και της γαστρονομίας στις τέσσερις ανακηρυχθείσες πόλεις.

4.1 Η περίπτωση του San Sebastian

Οι εκδηλώσεις της ΠΠΕ του Σαν Σεμπασιάν συγκέντρωσαν περίπου 1 εκατ. άτομα, με την πλειοψηφία να προέρχεται από την πόλη του Σαν Σεμπασιάν. Η αύξηση της συμμετοχής των κατοίκων στις πολιτιστικές δραστηριότητες ήταν πολύ μικρή, καθώς από 60% που ήταν το 2015 ανήλθε σε μόλις 64% το 2016. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι υπήρχε ήδη μια αρκετά πλούσια πολιτιστική δραστηριότητα στο Σαν Σεμπασιάν προϋούσα της ΠΠΕ, με αποτέλεσμα οι δραστηριότητες στο πλαίσιο του θεσμού να μην αποτελούν την αποκλειστική διέξοδο πολιτισμού για τους κατοίκους (European Commission, 2017).

Σύμφωνα με την έκθεση αξιολόγησης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2017) ο θεσμός της ΠΠΕ δεν είχε σημαντική επίδραση στην πολιτιστική δυναμική της πόλης, αφενός διότι η υφιστάμενη πολιτιστική υποδομή ήταν σημαντική με τη διοργάνωση ήδη δύο πολύ μεγάλων γεγονότων όπως το Jazz Festival και το International Film Festival, και αφετέρου οι εκδηλώσεις στο πλαίσιο της ΠΠΕ ήταν σχετικά μικρής κλίμακας, οπότε η πόλη δεν ενίσχυσε περαιτέρω την πολιτιστική της ικανότητα. Ακόμη, ο θεσμός της ΠΠΕ δεν προκύπτει να επέδρασε σε κάποιο βαθμό στον τουριστικό τομέα. Άλλωστε, το Σαν Σεμπασιάν δεν είχε ως βασικό στόχο την αξιοποίηση του

θεσμού της ΠΠΕ για την ανάπτυξη του τουριστικού του τομέα. Η μικρή άνοδος κατά 1.5 % των τουριστών το 2016 δεν οφείλεται στην προσέλκυση τους λόγω της ΠΠΕ αλλά σχετίζεται περισσότερο με την άνοδο του τουρισμού που σημειώθηκε συνολικά στην Ισπανία (European Commission, 2017).

Αναφορικά τον υπό εξέταση τομέα της γαστρονομίας και της αγροδιατροφής, συμπεραίνουμε ότι οι σχετικές εκδηλώσεις στο πλαίσιο της ΠΠΕ δεν καταλαμβάνουν μεγάλη έκταση, ιδίως αν αναλογιστεί κανείς την ήδη πλούσια γαστρονομική παράδοση της πόλης και της περιφέρειας γενικότερα. Σύμφωνα με τα όσα παρουσιάστηκαν στην ενότητα 3.2. προκύπτει ότι οι περισσότερες δράσεις στόχευαν στην ανάδειξη της τοπικής γαστρονομίας και προϋπήρχαν ήδη του θεσμού, όπως για παράδειγμα το **Saint Tomas Fair**, και το **Gastronomic Societies**, δράσεις τις οποίες συναντούμε και στις πολιτιστικές εκδηλώσεις της πόλης για το 2020 (www.sansebastianturismoa.eus). Ο γαστρονομικός τουρισμός αποτελούσε τομέα προτεραιότητας της πόλης και πριν την ανάληψη του θεσμού και εξακολουθεί να κατέχει μια εξέχουσα θέση τόσο στο τουριστικό πλάνο της πόλης για την περίοδο 2017-2021, όσο και στο στρατηγικό σχέδιο “E2020DSS” (www.donostiafutura.com, www.sansebastianturismoa.eus).

Εξετάζοντας την πορεία του γαστρονομικού τομέα της περιοχής παρατηρούμε ότι αυτή δεν επηρεάστηκε σε σημαντικό βαθμό από την ανάληψη του θεσμού της ΠΠΕ, αντίθετα σχετίζεται περισσότερο με τη δράση του εκπαιδευτικού ιδρύματος “Basque Culinary Center” το οποίο εκτός του ότι συμμετείχε στην πλειοψηφία των δράσεων της ΠΠΕ (πχ Time Machine Soup, On Appetit, Creativity in the Kitchen), από το 2011 συμμετέχει ενεργά στην έρευνα, την καινοτομία και την προώθηση της γαστρονομίας. Ο εν λόγω φορέας είναι ιδιαίτερα δραστήριος μέσα από την διοργάνωση πληθώρας δράσεων όπως για παράδειγμα το Culinary Zinema στο πλαίσιο του διεθνούς φεστιβάλ κινηματογράφου, την ανάληψη διάφορων εγχειρημάτων αναφορικά με την υποστήριξη των start up στο χώρο της γαστρονομίας (Startup Weekend San Sebastian Gastronomy), συνεργασίες με άλλες πόλεις με θέμα τη διατροφή του μέλλοντος (Project Gastronomia), καθώς και τη συμμετοχή και συνδιοργάνωση διεθνών γαστρονομικών φόρουμ (International Gastronomic Forum Alimentarte), αλλά και του παγκόσμιου φόρουμ γαστρονομικού τουρισμού του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού των Ηνωμένων Εθνών (UNWTO World Forum

on Food Tourism), το οποίο φιλοξενήθηκε για πρώτη φορά στο Σαν Σεμπασιάν (www.bculinary.com).

4.2 Η περίπτωση του Aarhus

Η ανάληψη του θεσμού από την πόλη του Όρχους στέφθηκε με επιτυχία καθώς το πρόγραμμα **Aarhus 2017** της ΠΠΕ όχι μόνο κατάφερε να επιτύχει όλους τους στόχους που είχε θέσει, αλλά ξεπέρασε κάθε προσδοκία. Σύμφωνα με έρευνες, η διοργάνωση είχε θετικό αντίκτυπο στον τουριστικό τομέα, στην απασχόληση, στις δημιουργικές βιομηχανίες και στην εικόνα της πόλης (Aarhus 2017 Foundation, 2018).

Ειδικότερα, η επίδραση της ΠΠΕ στον τουρισμό του Όρχους και της Κεντρικής Περιφέρειας της Δανίας φαίνεται να είναι αρκετά θετική. Σύμφωνα με έρευνες και στατιστικά στοιχεία περίπου 730,000 άτομα πραγματοποίησαν ημερήσια επίσκεψη στο Όρχους παρακινούμενα από τις εκδηλώσεις της ΠΠΕ και επίσης καταγράφηκαν 944,000 διανυκτερεύσεις (COWI, 2018). Παρατηρήθηκε ότι το 2017 οι διανυκτερεύσεις αυξήθηκαν κατά 50% σε σχέση με το 2013. Οι επισκέπτες της πόλης προερχόντουσαν από 65 διαφορετικές χώρες με τους περισσότερους να προέρχονται από τη Γερμανία (Aarhus 2017 Foundation, 2018).

Οι τουρίστες που επισκέφτηκαν την πόλη παρακινούμενοι από τις εκδηλώσεις της ΠΠΕ δημιούργησαν έναν κύκλο εργασιών ύψους 1.159 εκατ. κορόνων Δανίας (στο εξής DKK). Αναμενόμενο ήταν οι τομείς της διαμονής και της σίτισης/ εστίασης να παρουσιάσουν την μεγαλύτερη αύξηση με την πρώτη να σημειώνει κύκλο εργασιών ύψους 464 εκατ DKK που αντιστοιχεί στο 40% του συνόλου και ο τομέας των εστιατορίων 325 εκατ. DKK που αντιστοιχεί στο 28% του συνόλου του κύκλου εργασιών (Πίνακας 8) (COWI, 2018: 17). Αξιοσημείωτο είναι και το γεγονός ότι η ανάληψη του θεσμού είχε θετικό αντίκτυπο και στην απασχόληση, καθώς καταγράφηκαν 1,965 θέσεις πλήρους απασχόλησης στην περιφέρεια από τις οποίες οι 973 στην πόλη του Όρχους. Από το σύνολο των θέσεων εργασίας οι 67 ήταν στον φορέα διαχείρισης του θεσμού, οι 495 σε διάφορα καλλιτεχνικά προγράμματα και οι υπόλοιπες 1,403 στον ιδιωτικό τομέα (COWI, 2018).

Πίνακας 8: Η επίδραση των επισκεπτών της ΠΠΕ στους κύκλους εργασιών της εστίασης

Table 3-3 Increase in turnover in different industries due to visitors

Type of activity	Turnover (million DKK)
Accommodation	464
Restaurants	325
Other goods and services	197
Shopping	81
Amusement	46
Grocery	35
Local transport	12
Total	1,159

Source: Calculations made in the EIA event model.

Πηγή: COWI, 2018

Σχετικά με τις γαστρονομικές και αγροδιατροφικές δράσεις παρατηρήθηκαν τα ακόλουθα:

Αρχικά διαπιστώνεται τόσο από την αίτηση υποψηφιότητας της πόλης όσο και από τις εκθέσεις και αναφορές κατά τη διάρκεια προετοιμασίας για το έτος του τίτλου αλλά και κατόπιν αυτού, ότι οι ανωτέρω τομείς εντάσσονται στο ευρύτερο πλαίσιο των πολιτιστικών και δημιουργικών δραστηριοτήτων. Προς επιβεβαίωση των ανωτέρω, στην επίσημη ιστοσελίδα του Aarhus 2017 πολλές από τις σχετικές δράσεις που πραγματοποιήθηκαν ενέπιπταν ταυτόχρονα τόσο στην κατηγορία **‘Γαστρονομία’** όσο και στην κατηγορία **‘Δημιουργικές βιομηχανίες’** (Aarhus 2017 Foundation, 2012, Aarhus 2017 Foundation, 2018). Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι δράσεις **‘Tastebuds’** και **Fish a Deli Circus’**. Η υποψηφιότητα του Aarhus ως ΠΠΕ για το 2017 είχε ως βασικό στόχο την ανάδειξη των δυνατοτήτων των τοπικών δημιουργικών βιομηχανιών στην αντιμετώπιση μιας σειράς ζητημάτων βιώσιμης ανάπτυξης, σε αυτές τις δημιουργικές βιομηχανίες τοποθετεί αναμφισβήτητα και τον τομέα των τροφίμων (Aarhus 2017 Foundation, 2018).

Ο δημιουργικός χαρακτήρας της τοπικής γαστρονομίας επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι η πόλη του Ώρχους και η Κεντρική Περιφέρεια της Δανίας την ίδια χρονιά έλαβαν το βραβείο της Ευρωπαϊκής Περιφέρειας της Γαστρονομίας ως αναγνώριση της ακμάζουσας γαστρονομικής σκηνής τους. Στο πλαίσιο του συγκεκριμένου θεσμού πραγματοποιήθηκαν 138 εκδηλώσεις πολλές από τις οποίες ήταν σε συνεργασία με την ΠΠΕ Aarhus 2017, μεταξύ των οποίων και οι

‘Catastrophic Meal’, **‘Bring Home the Oysters’** και **‘Food Festival’**. Τις ανωτέρω εκδηλώσεις παρακολούθησαν 70, 920 άτομα (Aarhus 2017 Foundation, 2018: 122).

Η πλειοψηφία των εν λόγω δράσεων προϋπήρχε του θεσμού της ΠΠΕ ωστόσο στο πλαίσιο του εμπλουτίστηκαν, όπως για παράδειγμα το **Aarhus Food Festival**, ενώ άλλες πραγματοποιήθηκαν για πρώτη φορά στο πλαίσιο του πολιτιστικού προγράμματος. Για παράδειγμα, η πρωτότυπη γαστρονομική παράσταση **Fish a Deli Circus**, που έφερε σε επαφή κοινό και μάγειρες με ασυνήθιστο τρόπο, συγκέντρωσε 420 θεατές σε 4 δείπνα και την επόμενη χρονιά συνεχίστηκε σε άλλες πόλεις της Δανίας (Aarhus 2017 Foundation, 2018). Ακόμη, το **‘Creative Tastebuds’**, η πρώτη συνάντηση επιστημόνων και ειδικών από το χώρο της καινοτομίας και της γαστρονομίας πραγματοποιήθηκε το 2017 στο πλαίσιο του θεσμού της ΠΠΕ και της Ευρωπαϊκής Γαστρονομικής Περιφέρειας, και πλέον έχει ετήσιο χαρακτήρα. Η εν λόγω πλατφόρμα που στοχεύει μέσω της έρευνας και του διαλόγου στη σύνδεση των τροφίμων με τη βιωσιμότητα, οργανώνεται σήμερα από άλλους μη κυβερνητικούς φορείς (www.creativetastebuds.dk).

Η παρακαταθήκη του προγράμματος για το μέλλον αναφορικά με τον αντίκτυπο του θεσμού στον τομέα της γαστρονομίας και της αγροδιατροφής είναι η διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο τα τρόφιμα θα αποτελέσουν λύση σε μια σειρά ζητημάτων. Ειδικότερα, δράσεις όπως το **‘The Catastrophic Meal’** και **‘the Boundless Kitchen’**, αλλά και μάγειρες όπως ο **Jakob Vinkler**¹⁰ και φορείς όπως το **the Institute of Meals**¹¹ θα συνεχίσουν να εξερευνούν το φαγητό ως μέσο για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού, την ενσωμάτωση πρωτοβουλιών και την ανταλλαγή ιδεών αναφορικά με τη σύνδεση πολιτισμού και βιομηχανίας και τη δοκιμή νέων μεθόδων σχετικών με τα τρόφιμα στο περιβάλλον (Aarhus 2017 Foundation, 2018).

¹⁰ Σεφ του boundless Kitchen

¹¹ Institute of meals ερευνητικό κέντρο και εργαστήριο το οποίο λειτουργεί ως τόπος συνάντησης επιστημόνων, μαγείρων, καλλιτεχνών και επιχειρηματιών, συνεργάζεται με FOCUS food and culture studies (www.iomeals.dk)

4.3 Η περίπτωση του Leeuwarden

Το έτος της ΠΠΕ αποτέλεσε σημαντική ευκαιρία για την πόλη του Λεουβάρντεν και την περιφέρεια Φρισλαντ για την προώθηση της συμμετοχής των πολιτών, τη μείωση των ανισοτήτων, την ενίσχυση της εικόνας της ως ηγετική περιφέρεια στους τομείς τη γεωργίας και του νερού και ως ελκυστικός προορισμός πολιτιστικού τουρισμού (Municipality of Leeuwarden and Province of Fryslan, 2019).

Η ανάληψη του θεσμού επέδρασε θετικά στον τουριστικό τομέα, γεγονός που αποδεικνύεται από την αύξηση του αριθμού των διανυκτερεύσεων από 0.8 εκατ. το 2017 σε 2.1 εκατ. το 2018, καθώς επίσης και από το γεγονός ότι το 7% των επισκεπτών προέρχονταν από το εξωτερικό ξεπερνώντας το ποσοστό του 5% που εντοπίζεται στις περισσότερες ΠΠΕ (European Commission, 2019).

Σημαντική επιτυχία του LF2018 αποτελεί η αυξημένη συμμετοχή των κατοίκων της περιφέρειας, με το 68% εξ αυτών να δηλώνουν ότι συνδέονται κατά κάποιο τρόπο με το θεσμό και το 10% να συμμετέχουν στη διοργάνωση ως εθελοντές. Επιπλέον, οι πολιτιστικές εκδηλώσεις συγκέντρωσαν 5.4 εκατ. θεατές, το 51% των οποίων ήταν κάτοικοι της περιφέρειας, το 42% από άλλες περιοχές της Ολλανδίας και το υπόλοιπο από χώρες του εξωτερικού (European Commission, 2019).

Η μεγάλη απήχηση του θεσμού στους κατοίκους της περιφέρειας οφείλεται κατά κύριο λόγο στο γεγονός ότι το πρόγραμμα είχε περισσότερο κοινωνικό χαρακτήρα από ότι πολιτιστικό και ότι οι πολίτες είχαν περισσότερο το ρόλο του παραγωγού πολιτιστικών αγαθών παρά του καταναλωτή (European Commission, 2019). Ειδικότερα, η συντριπτική πλειοψηφία των εκδηλώσεων του προγράμματος «**ανοιχτές κοινότητες**» (700 από τις 800 εκδηλώσεις) είχε σχεδιαστεί και υλοποιηθεί από τον τοπικό πληθυσμό με τη βοήθεια και την καθοδήγηση του φορέα διαχείρισης LF2018. Το εν λόγω πρόγραμμα κάλυπτε ένα ευρύ φάσμα θεματικών σε σχέση με άλλες ΠΠΕ και είχε ως στόχο την οικονομική και κοινωνική αλλαγή της περιφέρειας και τη διεύρυνση των οριζόντων της τοπικής κοινότητας (Eurocities, 2019).

Επίσης, παρατηρούμε ότι το πρόγραμμα της ΠΠΕ περιλάμβανε δράσεις εκπαιδευτικού χαρακτήρα για ζητήματα σχετικά, μεταξύ άλλων, με τη βιοποικιλότητα, ενώ η πραγματοποίηση δράσεων στο φυσικό περιβάλλον ευαισθητοποίησε το κοινό για περιβαλλοντικά ζητήματα (European

Commission, 2019). Οι περισσότερες δράσεις του προγράμματος στόχευαν στη σύνδεση του κοινού με τον αγροτικό χώρο, όπως π.χ η φιλοξενία καλλιτεχνών σε φάρμες και σε ζητήματα βιώσιμης γεωργίας, ενώ οι δράσεις με περιεχόμενο την προώθηση των τοπικών γεύσεων ήταν σχετικά περιορισμένες. Αποτιμώντας την επίδραση της ΠΠΕ στον αγροδιατροφικό τομέα επισημαίνονται τα εξής:

- Ο αγροτικός τομέας είχε μια εξέχουσα θέση στο πρόγραμμα LF2018, με τον στόχο για τη δημιουργία 1300 θέσεων εργασίας την τριετία 2015-2018 να επιτυγχάνεται.
- Κατά το ίδιο χρονικό διάστημα καταγράφονται και 280 νέες αγροδιατροφικές εταιρείες στην περιφέρεια (Municipality of Leeuwarden and Province of Fryslan, 2019).
- Ο ήδη αναπτυγμένος τομέας της βιομηχανίας γάλακτος ενισχύεται ακόμη περισσότερο το 2017, όπου δημιουργείται το Dairy Valley. Πρόκειται για μια πρωτοβουλία της Περιφέρειας του Φριςλαντ, των δήμων της, ερευνητικών κέντρων και εταιρειών γάλακτος με στόχο την ενθάρρυνση της μεταξύ τους συνεργασίας προκειμένου ο τομέας να είναι βιώσιμος και καινοτόμος (www.fryslan.frl).
- Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι το 80% των τροφίμων που καταναλώθηκαν στο πλαίσιο της ΠΠΕ ήταν τοπικά παραγόμενα (Eurocities, 2019).

Τέλος, η επιτυχία του προγράμματος της ΠΠΕ αποτέλεσε την αφετηρία για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τομέα τόσο της πόλης όσο και της περιφέρειας, μέσα από ένα δεκαετές σχέδιο δράσης με τίτλο LF 2028, με στόχο την οικονομική υποστήριξη των πολιτιστικών δράσεων και την ανακήρυξη της πόλης- Περιφέρειας για το 2025 ως πρωτεύουσα της πράσινης ανάπτυξης. Από το νέο πρόγραμμα δεν απουσιάζουν και οι σχετικές δράσεις αγροδιατροφής και γαστρονομίας. Οι εκδηλώσεις για το 2019 περιλαμβάνουν την πραγματοποίηση του φεστιβάλ Welcome to the Village, το δημοφιλές γαστρονομικό φεστιβάλ RREOLEND LEEUWARDEN, καθώς και ημέρες μελισσοκομίας «Open beekeeping days» (www.lf2028.eu).

4.4 Η περίπτωση της Valletta

Η φιλοξενία του θεσμού της ΠΠΕ από την πόλη της Βαλέτας επισκιάστηκε από τις οργανωτικές αστοχίες, και συγκεκριμένα από τις αλλεπάλληλες αλλαγές της ηγεσίας του φορέα διαχείρισης και του καλλιτεχνικού προσωπικού, όπου άφησαν το αποτύπωμα τους στο καλλιτεχνικό πρόγραμμα, το οποίο εν τέλει ήταν λιγότερο καινοτόμο και αδύναμο ως προς τον διεθνή χαρακτήρα του. Επίσης προβλήματα παρουσιάστηκαν και στη στρατηγική μάρκετινγκ της διοργάνωσης αλλά και στην τήρηση του προϋπολογισμού, με αποτέλεσμα να μειωθεί κατά 50% (European Commission, 2019).

Ωστόσο παρά τα οργανωτικά ζητήματα η ανάληψη του θεσμού επέδρασε θετικά στον τουριστικό τομέα τόσο της πόλης αλλά και της χώρας γενικότερα. Ο αριθμός των τουριστών, ο αριθμός των διανυκτερεύσεων και οι δαπάνες των τουριστών σημείωσαν συνεχή ανοδική πορεία από το 2015 έως το έτος του τίτλου. Επίσης σε έρευνα παρατηρήθηκε ότι ανάμεσα στις δραστηριότητες που συχνά επέλεγαν οι επισκέπτες της είναι τα γεύματα dining. Ειδικότερα τον Μάιο του 2018 τα γεύματα αποτελούν την πιο δημοφιλή δραστηριότητα για τους επισκέπτες της πόλης (Πίνακας 9). Ωστόσο δεν έχουν εξακριβωθεί οι παράγοντες που οδήγησαν στην ανοδική πορεία αυτής της δραστηριότητας (Valletta 2018 Foundation, 2019).

Πίνακας 9: Η ανοδική πορεία του εστίασης στο πλαίσιο της ΠΠΕ 'Valletta 2018'

Table 5: Reasons for non-Valletta residents who visited Valletta in a typical winter's/summer's month (Maximum 3 reasons)

Reason	2014	2015	2016	2017	May 2018	2014	2015	2016	2017	May 2018
	Winter (%)					Summer (%)				
Shopping of clothes	47.8	33.9	39.9	46.6	40.7	38.8	30.9	33.8	39.0	35.0
For Work, administrative services	28.6	32.0	33.4	30.7	26.9	29.7	36.2	31.4	31.9	26.5
Dining	19.7	22.9	28.3	27.9	34.1	23.1	24.8	35.6	32.8	38.8

Source: Valletta Participation Survey

Οι δράσεις αναφορικά με τη γαστρονομία και την αγροδιατροφή όπως προκύπτει από τα προγράμματα του έτους τίτλου ήταν μικρής έκτασης και όχι ιδιαίτερα στοχευμένες σε σχέση τα υπόλοιπα προγράμματα που παρουσιάστηκαν. Ωστόσο οι αστικές αναπλάσεις και οι δράσεις αναζωογόνησης που υλοποιήθηκαν με αφορμή την ανάληψη του τίτλου της ΠΠΕ ενίσχυσαν κατά κάποιο τρόπο τον τομέα των τροφίμων και της εστίασης. Έτσι λοιπόν, στο πλαίσιο του θεσμού επιτεύχθηκε η αποκατάσταση της παλιάς αγοράς της πόλης, *Is-Suq tal-Belt*, το 2016, με μια επένδυση ύψους 8 εκατ. ευρώ και με την προσδοκία να δημιουργήσει 140 θέσεων εργασίας (www.valletta2018.org). Σήμερα, στην αγορά πωλείται μια μεγάλη ποικιλία τροφίμων, λειτουργούν εστιατόρια και καφέ τα οποία προσφέρουν τοπικά εδέσματα αλλά και σπεσιαλιτέ απ όλο τον κόσμο ενώ ένα μέρος αυτής φιλοξενεί πολιτιστικές εκδηλώσεις (www.issuqtalbelt.com). Με την ανακαίνιση του παλιού κτιρίου της αγοράς έκαναν την εμφάνισή τους τα πρώτα ξενοδοχεία ή boutique hotel της περιοχής, και σημειώθηκε αύξηση του αριθμού των εστιατορίων και των καφέ της περιοχής. Το ίδιο συνέβη και στην **strait street** η οποία έγινε δημοφιλής προορισμός για φαγητό και ποτό, στο πλαίσιο του σχεδίου ανάπλασής της προκειμένου να εξελιχθεί σε cluster καλλιτεχνικής δραστηριότητας (Valletta 2018 Foundation, 2019).

Ακόμη στο πλαίσιο του θεσμού δημιουργήθηκε και το **Valletta Design Cluster**. Παρότι προβλεπόταν να λειτουργήσει κατά τη διάρκεια του έτους των πολιτιστικών εκδηλώσεων, τελικά λειτούργησε το 2019 (European Commission, 2019). Πρόκειται για ένα από τα πιο σημαντικά έργα υποδομής που πραγματοποιήθηκε με αφορμή το θεσμό της ΠΠΕ. Το κτίριο Old Abattoir της Βαλέτας μετατρέπεται σε δημιουργικό συνεργατικό χώρο ο οποίος αναμένεται να λειτουργήσει ως χώρος μάθησης, δημιουργικότητας, δικτύωσης, κοινών εμπειριών και ανάπτυξης νέων ιδεών. Το Valletta Design Cluster θα περιλαμβάνει μεταξύ άλλων και ένα γαστρονομικό χώρο το «**Food Space**», αφιερωμένο σε πρωτοβουλίες και συνεργατικά εγχειρήματα γύρω από τα τρόφιμα. Το «Food Space» θα περιλαμβάνει ανοιχτή κουζίνα, χώρο εστίασης, κουζίνα για εκπαιδευτικά προγράμματα, αναψυκτήριο και χώρο για αποθήκευση τροφίμων. Οι χώροι αυτοί θα εξυπηρετούν τους επισκέπτες και εργαζόμενους του εν λόγω cluster και θα φιλοξενούν μαθήματα και σεμινάρια μαγειρικής (www.culture.gov.mt).

Τέλος, ο οργανισμός 'Valletta 2018 Foundation' προωθεί τη στρατηγική βιώσιμης διαχείρισης των πόρων ως παρακαταθήκη του προγράμματος ΠΠΕ για το μέλλον. Σε συνεργασία με τον ξενοδοχειακό τομέα και τον τομέα της εστίασης δημιουργείται ένα δίκτυο «**Sustainable Eats & Treats network**» στο οποία συμμετέχουν εστιατόρια και μπαρ τα οποία έχουν πιστοποιηθεί ως σημεία προώθησης της βιωσιμότητας «sustainable outlets», και τα οποία εφαρμόζουν αφενός πρακτική ανακύκλωσης υλικών και συσκευασιών και αφετέρου προσφέρουν στους καταναλωτές υγιεινές διατροφικές επιλογές και πωλούν οργανικά προϊόντα. Στόχος τόσο κατά τη διάρκεια των εκδηλώσεων της ΠΠΕ όσο και με το πέρας αυτής, είναι η εκπαίδευση για θέματα προστασίας του περιβάλλοντος και η καθιέρωση βιώσιμων πρακτικών στη λειτουργία των καταστημάτων εστίασης (www.valletta2018.org.)

Κεφάλαιο 5: Συμπεράσματα

Η Ευρωπαϊκή Ένωση με τη θέσπιση του θεσμού της ΠΠΕ αναγνωρίζει τη συμβολή του πολιτισμού στην μακροπρόθεσμη ανάπτυξη των πόλεων και θεωρεί τον πολιτισμό ως καταλύτη δημιουργικότητας στο πλαίσιο της ανάπτυξης και της απασχόλησης (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2014). Ο θεσμός της ΠΠΕ αποδεικνύεται ιδιαίτερα επωφελής για τις ανακηρυχθείσες πόλεις, καθώς προσφέρει ευκαιρίες για ανάπτυξη της τοπικής οικονομίας και του τουριστικού τομέα, αστική αναζωογόνηση μέσω παρεμβάσεων σε υποβαθμισμένες περιοχές, αύξηση της δραστηριότητας των δημιουργικών βιομηχανιών, βελτίωση της εικόνας της πόλης αλλά και ευκαιρίες για ενσωμάτωση διαφόρων ομάδων του πληθυσμού στη ζωή της πόλης (Campbell, 2011, Καραχάλης και Δέφνερ, 2016).

Τα οφέλη που συνδέονται με την ανάληψη της διοργάνωσης του θεσμού, έχουν ως αποτέλεσμα όλο και περισσότερες πόλεις να θέτουν υποψηφιότητα για τη φιλοξενία του. Όπως παρατηρούν οι Richards και Marques (2016) σε αρκετές πόλεις η υποψηφιότητα και μόνο έχει θετικό αντίκτυπο ο οποίος πέρα από την καλύτερη επίδοση της τοπικής οικονομίας, εκτείνεται και σε πολιτιστικό, κοινωνικό και οργανωτικό επίπεδο.

Έτσι, τα τελευταία χρόνια παρατηρείται ότι βασικός στόχος της ΠΠΕ δεν είναι απλά ο σχεδιασμός ενός ετήσιου καλλιτεχνικού προγράμματος, αλλά η διατύπωση μιας **εμπνευσμένης στρατηγικής πολιτισμού** με ευρύτερες επιδράσεις στην πόλη και την οικονομία της (Καραχάλης και Δέφνερ, 2016: 186). Σε αυτό το ευρύτερο πλαίσιο θα μπορούσε να πει κανείς ότι εντάσσεται στα προγράμματα των ΠΠΕ η παρουσία των δράσεων της αγροδιατροφής και της γαστρονομίας, τομείς που αποδεδειγμένα δύναται να δημιουργήσουν μια διακριτή ταυτότητα σε μια περιοχή και να συμβάλλουν στην βιωσιμότητα της τοπικής οικονομίας (Ευαγγέλου και Τσιλίρας, 2014).

Το θεωρητικό πλαίσιο που παρουσιάστηκε στα δύο πρώτα κεφάλαια και η εξέταση των προγραμμάτων των τεσσάρων υποψήφιων πόλεων ΠΠΕ που προηγήθηκε στα κεφάλαια 3 και 4 μας επιτρέπουν να προσεγγίσουμε τον τρόπο ένταξης των δράσεων αγροδιατροφής και γαστρονομίας στα ετήσια προγράμματά των ανωτέρω ΠΠΕ, να διερευνήσουμε το περιεχόμενο και

τη στόχευσή τους, τη σχέση τους με γαστρονομική παράδοση της πόλης αλλά και την παρακαταθήκη (legacy) που δημιουργήσαν για την περαιτέρω ανάπτυξη του αγροδιατροφικού-γαστρονομικού τομέα.

A) Αρχικά, παρατηρούμε ότι η **έκταση και ο αριθμός** των δράσεων ανά πόλη ΠΠΕ διαφέρουν. Για παράδειγμα το Ώρχους συμπεριέλαβε στο πρόγραμμά του αρκετά μεγάλο αριθμό σχετικών δράσεων, σε αντίθεση με τη Βαλέτα όπου υλοποιήθηκαν σαφώς λιγότερες δράσεις (www.aarhus2017.dk , www.valletta2018.org). Το **περιεχόμενο** και η **μορφή** των δράσεων ποικίλει, ωστόσο πιο συχνά συναντούμε τα γαστρονομικά φεστιβάλ, τις βιωματικές δράσεις αλλά και τα συλλογικά γεύματα. Κοινή συνισταμένη όλων των υπό εξέταση προγραμμάτων είναι:

- Η επιδίωξη κάθε πόλης να αναδείξει την τοπική γαστρονομία και τα τοπικά προϊόντα της
- Η ενημέρωση του πληθυσμού για τις επιπτώσεις στο περιβάλλον τόσο των πρακτικών παραγωγής και καλλιέργειας τροφίμων όσο και των καταναλωτικών πρακτικών
- Η ευαισθητοποίηση για τη βιώσιμη διαχείριση των πόρων
- Η παρουσίαση των τροφίμων ως εργαλείο κοινωνικής συνοχής.

B) Αναφορικά με τον **τρόπο σύνδεσης της δημιουργικότητας με την αγροδιατροφή και την γαστρονομία** στο πλαίσιο των προγραμμάτων ΠΠΕ, διαπιστώνουμε, από τα αναφερόμενα στο 3ο κεφάλαιο, ότι η πλειοψηφία των δράσεων εντάσσεται στις θεματικές των προγραμμάτων που σχετίζονται με τις δημιουργικές βιομηχανίες. Επιπλέον, τα δημιουργικά χαρακτηριστικά της αγροδιατροφής και της γαστρονομίας, όπως παρουσιάστηκαν στο 2^ο κεφάλαιο, ήτοι: η παραγωγή ποιοτικών, τοπικών, δίκαιου εμπορίου και οργανικών προϊόντων (Donald and Blay- Palmer, 2006), η δημιουργία νέων καινοτομικών διατροφικών προϊόντων, η ανάπτυξη αγροδιατροφικών συμπλεγμάτων (Lee et al., 2015), η ικανότητα των τροφίμων να προσφέρουν εναλλακτικές στη διαχείριση περιβαλλοντικών και κοινωνικών ζητημάτων (Donald and Blay- Palmer, 2006; Lee et al., 2015), η σύνδεση τους με τον πολιτιστικό τουρισμό αλλά και η συμβολή τους στη διαμόρφωση της εικόνας ενός τόπου (Richards, 2014), εντοπίζονται στα προγράμματα και των τεσσάρων ΠΠΕ.

Ειδικότερα, η έμφαση στην παραγωγή τοπικών και ποιοτικών τροφίμων και η προώθηση προϊόντων υψηλής γαστρονομίας είναι ιδιαίτερα εμφανής στα προγράμματα ΠΠΕ του Ώρχους και του Σαν Σεμπασιάν. Από την άλλη πλευρά, στην περίπτωση του Λεουβάρντεν εντοπίζουμε την ανάπτυξη του δημιουργικού αγροδιατροφικού cluster γάλακτος, ενώ στην Βαλέτα παρατηρούμε ότι ο τομέας των τροφίμων αποτελεί μέρος της δημιουργίας των σκληρών “hard” υποδομών, καθώς αναπτύχθηκε κυρίως στο πλαίσιο αστικών αναπλάσεων και επανάχρησης κτιρίων, όπως για παράδειγμα η δημιουργία ‘Food Space’ στις εγκαταστάσεις του ‘Creative Design Cluster’ και η αποκατάσταση της παλιάς αγοράς. Τέλος, τη χρήση των τροφίμων ως εργαλείο για την ενσωμάτωση κοινωνικών ομάδων στην πόλη τη συναντούμε και στις τέσσερις ανακηρυχθείσες πόλεις.

Γ) Επόμενη σημαντική παρατήρηση είναι ότι η **προϋπάρχουσα γαστρονομική κουλτούρα** και κυρίως η **ύπαρξη αντίστοιχων θεσμών και τοπικών πρωτοβουλιών** φαίνεται να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην μεγέθυνση του γαστρονομικού και αγροδιατροφικού τομέα. Επίσης προκύπτει ότι η ανάληψη του θεσμού αυτή καθαυτή δεν έχει σημαντικές επιδράσεις στον υπό εξέταση τομέα αν δεν συνδεθεί με την υπάρχουσα τοπική κουλτούρα και τους τοπικούς φορείς.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί α) η περίπτωση του **Ώρχους**, όπου φαίνεται να αξιοποιούνται οι δυνατότητες που παρέχει ο θεσμός και να εντάσσονται στο πρόγραμμά της ΠΠΕ οι σχετικές δράσεις, εναρμονισμένες με τους γενικούς στόχους της πόλης για την προώθηση του τομέα, ιδίως στο πλαίσιο της ΝΣΚ, αλλά και β) η περίπτωση του **Λεουβάρντεν**, όπου επιχειρήθηκε και επιτεύχθηκε η αξιοποίηση των δυνατοτήτων του θεσμού για την ανάδειξη του γεωργικού τομέα της πόλης και της βιομηχανίας γάλακτος της ευρύτερης περιφέρειας.

Στον αντίποδα, γ) η πόλη του **Σαν Σεμπασιάν**, παρότι διαθέτει τον πιο αναπτυγμένο γαστρονομικό τομέα, και έχει μια πολύ ισχυρή εικόνα ως παγκόσμια πρωτεύουσα της γαστρονομίας, δεν ενέταξε σε μεγάλο βαθμό στο πρόγραμμά της σχετικές δράσεις και φαίνεται να επενδύει περισσότερο στις υπάρχουσες δομές όπως το Basque Culinary Center, αξιοποιώντας λιγότερο τις δυνατότητες του θεσμού για την περαιτέρω ανάπτυξη του γαστρονομικού τομέα.

Τέλος, δ) η περίπτωση της **Βαλέτα** είναι αρκετά διαφορετική, καθώς το πρόγραμμα της ΠΠΕ περιλαμβάνει σχετικά λίγες δράσεις με περιεχόμενο τη γαστρονομία και την αγροδιατροφή, και δεν φαίνεται να υπάρχει συγκεκριμένη στόχευσή σε ότι αφορά την ανάπτυξη αυτών των τομέων, ούτε προκύπτει η ύπαρξη προηγούμενης πλούσιας γαστρονομικής παράδοσης ή η δραστηριοποίηση σχετικών φορέων. Η όποια θετική επίδραση του θεσμού στους ανωτέρω τομείς ήταν κατά κύριο λόγο επακόλουθο αστικών παρεμβάσεων και επανάχρησης κτιρίων.

Δ) Συνοψίζοντας, από την εξέταση των ανωτέρω πόλεων προκύπτει ότι κάθε πόλη επέλεξε δράσεις για την ανάπτυξη και προβολή του αγροδιατροφικού- γαστρονομικού τομέα της στο πλαίσιο της ΠΠΕ ανάλογα τα ιδιαίτερα τοπικά οικονομικά και πολιτισμικά της χαρακτηριστικά, καθώς και ότι συνέδεσε τον κλάδο των τροφίμων με τη δημιουργικότητα με διαφορετικούς τρόπους.

Παρότι φαίνεται η παράδοση στους τομείς της αγροδιατροφής και της γαστρονομίας, η ύπαρξη πρωτοβουλιών από τα κάτω ή η δραστηριοποίηση τοπικών φορέων να εξελίσσεται σε σημαντικό λόγο για την ένταξη σχετικών δράσεων στα προγράμματα των ΠΠΕ, και την επιτυχία τους μακροπρόθεσμα, ωστόσο, δεν αποτελούν τη μόνη ικανή συνθήκη. Προκύπτει ότι εξίσου σημαντικό ρόλο για την επιτυχία των εν λόγω δράσεων διαδραματίζει α) η ύπαρξη συγκεκριμένου **οράματος**, β) η υιοθέτηση της κατάλληλης **στρατηγικής** και γ) η **οργανωτική επάρκεια** του εκάστοτε φορέα που καταρτίζει και υλοποιεί το πρόγραμμα του θεσμού της ΠΠΕ.

Επίλογος

Η ανάπτυξη της δημιουργικότητας αποτελεί από τη δεκαετία του 1990 προτεραιότητα κατά τη χάραξη και το σχεδιασμό της στρατηγικής των πόλεων, αλλά σε ορισμένες περιπτώσεις και των αγροτικών περιοχών. Στη βιβλιογραφία υπάρχουν εκτενείς αναφορές τόσο για τη θεωρία της δημιουργικής τάξης, τις επιδράσεις των πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών στην οικονομία καθώς και τα χαρακτηριστικά στοιχεία των δημιουργικών πόλεων. Η δημιουργικότητα, έννοια πολυδιάστατη, στο πλαίσιο των ανωτέρων θεωριών δεν αναφέρεται μόνο στην παραγωγή καινοτόμων προϊόντων αλλά αποκτά και κοινωνική διάσταση, καθώς επιχειρεί να απαντήσει σε μια σειρά σύγχρονων αστικών προκλήσεων.

Παρόλο που ο τομέας της αγροδιατροφής και της γαστρονομίας δεν περιλαμβάνεται στα μοντέλα ταξινόμησης των δημιουργικών και πολιτιστικών βιομηχανιών, παρατηρούμε ότι οι μελέτες και οι έρευνες που συνδέουν την δημιουργικότητα με την αγροδιατροφή και την γαστρονομία πυκνώνουν όλο και περισσότερο. Ο τομέας των τροφίμων, από παραδοσιακός κλάδος, όταν εμπλουτίζεται με στοιχεία δημιουργικότητας δύναται να συμβάλλει τόσο στην ανάπτυξη της τοπικής οικονομίας όσο και στη διαχείριση ζητημάτων που σχετίζονται με την κοινωνική συνοχή αλλά και με την υποβάθμιση του περιβάλλοντος, την επιδείνωση της ανθρώπινης υγείας λόγω ελλιπούς πρόσβασης σε βασικά προϊόντα διατροφής, αλλά και τη διατήρηση του τοπίου και των τοπικών παραδόσεων.

Μέσω της παρούσας βιβλιογραφικής έρευνας διαπιστώθηκε ότι ο υπό εξέταση τομέας στο πλαίσιο του θεσμού της ΠΠ αποκτά μια δημιουργική πτυχή και δύναται να συμβάλλει στην τοπική βιώσιμη ανάπτυξη μιας πόλης και της ευρύτερης περιφέρειάς της. Από τα συμπεράσματα της έρευνας προκύπτει ότι οι στόχοι για επίτευξη της ανωτέρω ανάπτυξης επιτυγχάνονται με την ύπαρξη τόσο μιας προϋπάρχουσας κουλτούρας και παράδοσης της πόλης σχετικά με την αγροδιατροφή και την γαστρονομία αλλά και με το σχεδιασμό μιας ξεκάθαρης αναπτυξιακής στρατηγικής προσανατολισμένης σε αυτούς τους τομείς.

Παρά τα περιορισμένα διαθέσιμα στοιχεία για τις επιδόσεις του τομέα της αγροδιατροφής και της γαστρονομίας στα προγράμματα των ΠΠΕ, τα συμπεράσματα της παρούσας έρευνας θα μπορούσαν να αποτελέσουν τη βάση για περαιτέρω διερεύνηση της επίδρασής του στον αστικό χώρο. Μελλοντικά, η επέκταση της έρευνας σε μεγαλύτερο αριθμό πόλεων ΠΠΕ, θα μπορούσε να οδηγήσει στη συλλογή περισσότερων στοιχείων αναφορικά με τους παράγοντες που συμβάλλουν στην επιτυχία των σχετικών δράσεων ώστε αυτές να έχουν μακροχρόνια θετική επίδραση στην πόλη και να συμβάλλει στη δημιουργία ενός οδηγού με κατευθυντήριες γραμμές αναφορικά με τις καλές πρακτικές ο οποίος θα αποτελέσει χρήσιμο εργαλείο κατά τον σχεδιασμό και την υλοποίηση αντίστοιχων δράσεων από άλλες υποψήφιες για την ανάληψη του θεσμού πόλεις.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

Αυδίκος, Β. (2014) *Οι πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίες στην Ελλάδα*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

Ευαγγέλλου, Ι. Τσιλίδας, Α. (2014) 'Η συμβολή των επιχειρήσεων τοπικών προϊόντων στη δημιουργία και προώθηση μιας εικόνας τόπου', *City Branding*, 7 Ιανουαρίου 2014. Διαθέσιμο στο: https://www.citybranding.gr/2014/01/blog-post_7.html

Καλογερέσης, Α., Κουρτέσης, Α. (2016) 'Δημιουργικότητα και ανάπτυξη: μύθοι και πραγματικότητες με αφορμή την περίπτωση της Θεσσαλονίκη'. Σε Αυδίκος, Β. και Καλογερέσης, Θ. *Κείμενα για τη δημιουργική οικονομία, αγορές, εργασίας, πολιτικές*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

Καραχάλης, Ν. Δέφνερ, Α (2016) 'Πολιτιστική Οικονομία, ειδικά γεγονότα και ταυτότητα της πόλης: η διεκδίκηση της ανάθεσης της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης για το 2021'. Σε Αυδίκος, Β. Καλογερέσης, Θ. *Κείμενα για τη δημιουργική οικονομία, Αγορές, εργασία, πολιτικές*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

Σκορδίλη, Σ. (2018) 'Η διευρυμένη ατζέντα της επισιτιστικής εξασφάλισης: παλιοί και νέοι κίνδυνοι για τη βιωσιμότητα των ανθρώπων και του πλανήτη'. Σε Δανδουλάκη, Μ., Καρύμπαλης, Ε, Σκορδίλη, Σ. *Σύγχρονα θέματα φυσικών & ανθρωπογενών καταστροφών*. Αθήνα: ΚΨΜ.

Αγγλική

Abend, L. (2015) 'Denmark's Restaurants Benefit From Noma Effect' *Newsweek Magazine*, 29 November 2015. Available at: <https://www.newsweek.com/2015/12/11/denmarks-restaurants-benefit-noma-effect-399042.html>

Bench- Larsen, T., Mork, T. and Kolle, S. (2016) 'New Nordic Cuisine: Is there another back to the future?- An informed viewpoint on NNC value drivers and market scenarios', *Trends in Food Science & Technology*, 50, pp 249-253. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.tifs.2016.01.020>

- Bodirsky, K. (2012) 'Culture for competitiveness: valuing diversity in EU-Europe and the 'creative city' of Berlin' *International journal of cultural policy* 18 (4), 455-473. Available at: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10286632.2011.598517>
- Campbell, P. (2011) 'Creative industries in a European Capital of Culture' *International Journal of Cultural Policy*. 17:5, 510-522. Available at: DOI:10.1080/10286632.2010.543461
- Capone, F. and Lazzeretti, L. (2015) 'Narrow or Broad Definition of Cultural and Creative Industries: Some Evidence from Tuscany, Italy' *International Journal of Cultural and Creative Industries*. 2. 4-18. Available at: https://www.researchgate.net/profile/Francesco_Capone/publication/273631157_Narrow_or_Broad_Definition_of_Cultural_and_Creative_Industries_Some_Evidence_from_Tuscany_Italy/links/551128560cf20352196d86b6/Narrow-or-Broad-Definition-of-Cultural-and-Creative-Industries-Some-Evidence-from-Tuscany-Italy.pdf
- Cavicchi, A. and K., Ciampi Stancova, (2016) Food and gastronomy as elements of regional innovation strategies. European Commission, Joint Research Centre, Institute for Prospective Technological studies, Spain. EUR 27757 EN; <http://doi:10.2791/284013>
- Cohendet, P., Grandadam, D., and Simon, L. (2010) 'The anatomy of the creative city', *Industry and Innovation*, 17, 91-111. Available at: <https://doi.org/10.1080/13662710903573869>
- Cunningham, S. (2002) 'From Cultural to Creative Industries: Theory, Industry and Policy Implications' *Media International Australia Incorporating Culture and Policy*. 102(1), 54–65. Available at: <https://doi.org/10.1177/1329878X0210200107>
- Donald, B. (2009) "From Kraft to Craft: innovation and creativity in Ontario's Food Economy", *Working Paper Series: Ontario in the Creative Age*, edited by Martin Prosperity Institute with Rothman School of Management at University of Toronto. Available at: http://www.fifthtown.ca/files/From_Kraft_to_Craft-B_Donald.pdf
- Donald, B. Blay-Palmer, A. (2006) "The Urban Creative-Food Economy: Producing Food for the Urban Elite or Social Inclusion Opportunity?", *Environment and Planning A: Economy and Space* Vol 38, Issue 10, pp. 1901 – 1920 <https://doi.org/10.1068/a37262>
- Florida, R., (2012) 'The Rise of the creative class' 10th anniversary edition, New York: Basic Books

- Florida, R., Mellander, C. and Stolarick, K. (2008) 'Inside the black box of regional development—human capital, the creative class and tolerance', *Journal of Economic Geography*, Volume 8, (5), p.p 615–649. Available at: <https://doi.org/10.1093/jeg/lbn023>
- Fox, E. (2017) '8 Reasons Why San Sebastian Is the Food Capital of the Planet', *The Cutlure Trip*, 27 October 2017. Available at: <https://theculturetrip.com/europe/spain/articles/8-reasons-why-san-sebastian-is-the-food-capital-of-the-planet/>
- Garnham, N. (2005) 'From cultural to creative industries' *International Journal Of Cultural Policy*. 11 (1) pp 15-29. Available at: <https://doi.org/10.1080/10286630500067606>
- Gomes, P., and Libero-Cano, A. (2016) 'Evaluating three decades of the European Capital of Culture programme: a difference-in-differences approach' *Journal of Cultural Economics*, pp. 1-17. Available at: <https://doi.org/10.1007/s10824-016-9281-x>
- Hewison, R. (2014) *Cultural capital: the rise and fall of creative Britain*. London: Verso.
- Kagan, S. and Hahn, J. (2011) 'Creative Cities and (Un)Sustainability: From Creative Class to Sustainable Creative Cities' *Culture and the Local Governance*.3 (1-2) pp 11-17. Available at: <https://doi.org/10.18192/clg-cgl.v3i1.182>
- Kalfagianni, A. and Skordili, S. (2019) 'Localizing global food: an introduction'. In Kalfagianni, A. and Skordili, S. ed. *Localizing global food: short food supply chains as responses to agri-food system challenges*. London: Routledge.
- Landry, C. (2012) *The origins & futures of the creative city*. Stroud: Commedia.
- Landry, C. Banchini F. (1998) 'The creative city' London: Demos. Available at: <http://www.demos.co.uk/files/thecreativecity.pdf> [Accessed 20-2-2020]
- Lane, C. (2010) 'The Michelin-Starred Restaurant Sector as a Cultural Industry', *Food, Culture & Society*, 13:4, 493-519. Available at: <https://doi.org/10.2752/175174410X12777254289303>
- Lee, A. H., and Wall, G. (2014) 'Food clusters, rural development and a creative economy' *The Journal of Rural and Community Development*, 9(4), 1-22. Available at: https://www.researchgate.net/publication/313609100_Food_clusters_rural_development_and_the_creative_economy

- Lee, A.H.J, Wall, G., and Kovacs, J. (2015) 'Creative food clusters and rural development through place branding: Culinary tourism initiatives in Stratford and Muskoka, Ontario, Canada' *Journal of Rural Studies*. 39, pp 133-144. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2015.05.001>
- Markusen, A. (2006) 'Urban Development and the Politics of a Creative Class: Evidence from a Study of Artists' *Environment and Planning A: Economy and Space*, 38(10), 1921–1940. Available at: <https://doi.org/10.1068/a38179>
- Pearson, D. and Pearson, T. (2016) 'Branding Food Culture: UNESCO Creative Cities of Gastronomy' *Journal of International Food & Agribusiness Marketing*, 28,(2), 164-176. Available at: <https://doi.org/10.1080/08974438.2015.1035472>
- Porter, M. E. (2000) 'Location, competition, and economic development: local clusters in a global economy' *Economic Development Quarterly*, 14(1), pp. 15–34. Available at: <https://doi.org/10.1177%2F089124240001400105>
- Richards, G. (2014) 'The role of gastronomy in tourism development', *Fourth International Congress on Noble Houses: A Heritage for the Future*. Acros de Valdevez. Available at: https://www.academia.edu/6962785/The_role_of_gastronomy_in_tourism_development
[Accessed 15-2-2020]
- Richards, G. and Marques, L. (2016) 'Bidding for success? Impacts of the European Capital of Culture Bid' *Scandinavian journal of hospitality and tourism*. 16 (2), pp. 180-195. Available at: <http://dx.doi.org/10.1080/15022250.2015.1118407>
- Rinaldi, C. (2017) 'Food and Gastronomy for Sustainable Place Development: A Multidisciplinary Analysis of Different Theoretical Approaches' *Sustainability*, 9(10), 1748; <https://doi.org/10.3390/su9101748>
- Scott, A. (2006) 'Creative cities: conceptual issues and policy questions' *journal of urban affairs* 28, 1-17. Available at: <https://doi.org/10.1111/j.0735-2166.2006.00256.x>
- Scott, A. (2010) 'Cultural economy and the creative field of the city' *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*. 92 (2), p.p 115-130. Available at: DOI: [10.1111/j.1468-0467.2010.00337.x](https://doi.org/10.1111/j.1468-0467.2010.00337.x)
- Stedman, R., Larson, L., Tidball, K., Tidball, M. and Curtis, P. (2017) 'Hunting and the local food movement: insights from central New York State', *Wildfire Society Bulletin*, 41 (4), pp 1-9. Available at: DOI: 10.1002/wsb.802

https://www.researchgate.net/publication/319981510_Hunting_and_the_local_food_movement_Insights_from_central_New_York_State

Stewart, V. (2017) 'A guide to the best food markets and delicatessens in San Sebastian', *Evening Standard*, 27 June 2017. Available at: <https://www.standard.co.uk/lifestyle/foodanddrink/a-guide-to-the-best-food-markets-and-delicatessens-in-san-sebastian-a3574151.html> [Accessed 15-2-2020]

Taylor, H. (2019) 'San Sebastian City Guide: Where to eat, drink, shop and stay in Spain's Foodie Capital, How to spend the ultimate weekend in Basque foodie hotspot', *Independent*, 7 August 2019. Available at: <https://www.independent.co.uk/travel/48-hours-in/san-sebastian-things-to-do-best-hotels-restaurants-bars-spain-city-break-guide-a9033096.html> [Accessed 15-2-2020]

Throsby, D. (2008) 'The concentric circles model of the cultural industries' *International Journal of Cultural Policy*, 14 (3), p.p. 147-164. Available at: <https://doi.org/10.1080/09548960802361951>

Vaananen Moore, E. (2019) 'The Nomaification of Nordic Food', *Eater*, 19 May 2019. Available at: <https://www.eater.com/2019/3/19/18256048/noma-new-nordic-revolution-rene-redzepi>

Wainwright, O. (2017) 'Everything is gentrification now : but Richard Florida isn't sorry' *The Guardian*, 26 October 2017. Available at: <https://www.theguardian.com/cities/2017/oct/26/gentrification-richard-florida-interview-creative-class-new-urban-crisis> [10/12/2019]

Κείμενα υποψηφιοτήτων και πολιτικής

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2010) *Πράσινη Βίβλος: Απελευθέρωση του δυναμικού των κλάδων του πολιτισμού και της δημιουργικότητας*. Βρυξέλες: Ευρωπαϊκή Ένωση. Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/ALL/?uri=CELEX%3A52010DC0183>

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2014) ΑΠΟΦΑΣΗ αριθ. 445/2014/ΕΕ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΫ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 16ης Απριλίου 2014 για τη θέσπιση δράσης της Ένωσης όσον αφορά τις πολιτιστικές πρωτεύουσες της Ευρώπης για τα έτη 2020 έως 2033 και για την κατάργηση της απόφασης αριθ. 1622/2006/ΕΚ. Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ανακτήθηκε από: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014D0445&from=EN>

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού (2018) *Ο αγροτικός χώρος ως πολιτιστική κληρονομιά*.

Ανακτήθηκε από : <http://ayla.culture.gr/o-agrotikos-xwros-ws-politistiki-klironomia/>

Aarhus 2017 Foundation, (2012) 'Aarhus 2017 Candidate European Capital of Culture 2017'.

Available at: <http://www.aarhus2017.dk/en/welcome-future/publication/index.html>

Aarhus 2017 Foundation, (2018) 'Welcome Future: Short-term impact of European Capital of Culture Aarhus 2017'. Available at:

https://issuu.com/aarhus2017/docs/welcome_future_eng_online

COWI (2018) *Economic Impact Assessment Of Aarhus 2017- Final Report*. Available at:

<http://www.aarhus2017.dk/media/12764/cowi-april-2018-economic-impact-assessment-of-aarhus-2017.pdf>

Eurocities (2019) *Leeuwarden – Friesland European Capital of Culture 2018 Was A Sustainable*

Success On All Counts. Available at: [http://www.eurocities.eu/eurocities/news/Leeuwarden-](http://www.eurocities.eu/eurocities/news/Leeuwarden-Friesland-European-Capital-of-Culture-2018-was-a-sustainable-success-on-all-counts-WSPO-BCSEZA)

[Friesland-European-Capital-of-Culture-2018-was-a-sustainable-success-on-all-counts-WSPO-BCSEZA](http://www.eurocities.eu/eurocities/news/Leeuwarden-Friesland-European-Capital-of-Culture-2018-was-a-sustainable-success-on-all-counts-WSPO-BCSEZA) [10-2-2020]

European Commission (2015) *European Capitals of Culture: 30 years of achievements*. Luxembourg:

Publications Office of the European Union. Available at: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/658e3186-7d3e-11e5-b8b7-01aa75ed71a1>

European Commission (2019) *Ex-post evaluation of the 2018 European capitals of culture-Final report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Available at:

<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6312a17a-1b6a-11ea-8c1f-01aa75ed71a1/language-en>

European Commission (n.d.) *European Capitals of Culture Fact Sheet*. Available at:

<https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/sites/creative-europe/files/library/eu-capitals-of-culture-factsheet-2019.pdf>

European Commission, (2019) *Ex-post Evaluation of the 2018 European Capitals of Culture – report*. Luxembourg. Available at: [https://op.europa.eu/en/publication-detail/-](https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6312a17a-1b6a-11ea-8c1f-01aa75ed71a1/language-en)

[/publication/6312a17a-1b6a-11ea-8c1f-01aa75ed71a1/language-en](https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6312a17a-1b6a-11ea-8c1f-01aa75ed71a1/language-en)

European Commission, (2017), *Ex-post Evaluation of the 2016 European Capitals of Culture- Final Report*. Luxembourg. Available at: https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/sites/creative-europe/files/files/ecoc-2016-evaluation-en_0.pdf

European Communities (2009) *European Capitals of Culture :the role to success from 1985 to 2010*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. Available at: https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/sites/creative-europe/files/library/capitals-culture-25-years_en.pdf

Leeuwarden-Friesland 2018 European capital of culture: year magazine (2017): https://issuu.com/leeuwardenfryslan2018/docs/lr_eng_yearmagazinelf2018_final [Access 6-2-2020]

Leeuwarden-Ljouwert's application for European Capital of Culture 2018: <https://www.friesland.nl/en/european-capital-of-culture/about/bidbook> [Access 9-2-2020]

Municipality of Leeuwarden & the Province of Fryslan. (2019) *Final Assessment LF2018 Research Results*. Available at: <https://www.friesland.nl/uploads/media/5c8a6c2d209c4/bijlage-slotmeting-lf2018-engels.pdf?token=/uploads/media/5c8a6c2d209c4/bijlage-slotmeting-lf2018-engels.pdf>

San Sebastian 2016 Foundation (n.d) 'Donostia/San Sebastian 2016- Cultural Programme' Available at: https://www.donostiakultura.eus/index.php?option=com_flexicontent&view=items&cid=3&id=10227&Itemid=405&lang=en [Access 11-2019]

San Sebastian 2016 (n.d.) 'Waves of energy: culture to overcome violence, proposed application for the title of European Capital of Culture' Available at: <https://issuu.com/dss2016/docs/application> [Access 5-2-2020]

Valletta 2018 Foundation, (2012) *V.18 Valletta Candidate City European Capital of Culture 2018*. Available at: <https://valletta2018.org/the-bid-book-story/>

Valletta 2018 Foundation, (2017) *Cultural Programme 2018* . Available at: <https://valletta2018.org/cultural-programme/the-valletta-2018-cultural-programme/>

Valletta 2018 Foundation, (2019) *The Impacts of the European Capital of Culture Final Research Report Valletta 2018*. Available at: <https://valletta2018.org/wp-content/uploads/2019/03/Final-Report-2018.pdf>

UNESCO, (2013) '*Creative economy report : Special edition 2013: widening local development*'. Available at: <http://www.unesco.org/culture/pdf/creative-economy-report-2013.pdf>

UNCTAD, (2010) '*Creative Economy Report2010:A Feasible Development Option*'. Available at: https://unctad.org/en/docs/ditctab20103_en.pdf

Ιστοσελίδες

<https://en.unesco.org>

<https://igcat.org/>

<http://archiv.ruhr2010.de/en/home.html>

<https://urbact.eu/gastronomic-cities>

Leeuwarden- Fryslan 2028: <https://www.lf2028.eu/en/>

<https://www.lf2028.eu/>

<https://valletta2018.org/>

www.slowfood.com

www.localfoodwheel.com

www.norden.org

<https://www.sansebastianturismoa.eus>

<https://www.bculinary.com>

<https://tourism.euskadi.eus>

<https://europeanregionofgastronomy.org>

<https://www.foodfestival.dk/en/>

<http://www.aarhus2017.dk/>

<https://creativetastebuds.dk/about-the-symposium/>

<https://www.sansebastiangastronomika.com/en/congress/history/>

www.ec.europa.eu

